

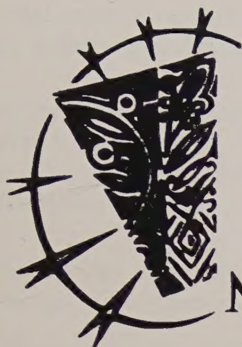
AIDAI

1957
NR. 8

TURINYS

OCTOBER, 1957

AIDAI-ECHOES, cultural magazine published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunkport, Maine. Subscription $6.00, single copy 60c. Entered as second class matter at the post office at Kennebunkport, Maine, February 7, 1950, under the act of March 3, 1879. Additional entry at Brooklyn, N. Y.

AIDAI
MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1957 METAI SPALIO MĖNUO Nr. 8 (103)

MAIRONIS IR LIETUVA

JUOZAS BRAZAITIS

Dvidešimt penkeri metai nuo Maironio mirties jau yra laiko perspektyva, kurioje aiškiau išryškėja visuomenės santykiai su poetu. Toje perspektyvoje matyti, kaip Maironis atsistoja net prieš tris Lietuvos gyvenimo laikotarpius. Kiekvienas jų turi savo skirtingus idealus ir psichologines nuotaikas. Du tuos laikotarpius teko Maironiui pačiam išgyventi. Tai laikai iki nepriklausomybės ir paskiau nepriklausomoje Lietuvoje. Jų skirtumą Maironis išreiškė tokiais žodžiais 1919 metais Vasario 16 proga:

"Vasario 16 aktą aš pavadinčiau siena tarp dviejų Lietuvos pasaulių: anoj pusėj Lietuva — svajota, pasišventimo meilėje pradėta, — čia realinė, skausmuose gimusi; ana skaisti idealų, troškimų sritis, padangėmis skriejusi, erškėčių vainiku pasipuošusi, kaip kentėtoja, — ta žemiška, apčiuopiama, bent kiek nustojusi skaistumo ir aureolės; anos mylėtojai nieko nuo jos netroško, jai viską aukojo, — tos mėgėjų šalininkų daugiau, bet jie jau sau reikalauja užmokesnio ir šiltos vietelės, kai kurie jos simpatija apsimetę, ją skaudžiai užvylę, naudoja; ana buvo gryna dvasia, be kūno, — čia dar neišsivystęs su ydomis kūnas" (Lietuva 1919, vasario 16).

1.

Pirmo laikotarpio žmogus yra linkęs stebėti — kaip rašytojas savo kūriniais virsta didinamuoju ir kaitinamuoju stiklu, kuris sutelkia savo meto visuomenės pergyvenimus; kaip tie pergyvenimai, lūžę pro rašytoją, gauna naujos uždegančios jėgos ir grįžta atgal į visuomenę, taryt rentgeno spinduliai, vienas visuomeninio gyvenimo ląsteles ardydami, kitoms padėdami organizuotis . . . Į rašytoją, kaip į visuomeninio gyvenimo reiškėją ir organizatorių, žiūrima herojiniais laikais, kada vyksta kova, judėjimas už didžius idealus; kada žmogaus pastangos yra nukreiptos ne į atskirų žmonių likimą, bet į laimėjimą tų idealų, vardan kurių visuomenė rungiasi ir asmens aukojasi. Tada savo asmeniniu gyvenimu kūrėjas gali nieku nesiskirti nuo tos visuomenės. Gali savyje turėti net mažiau tų dorybių, kurias visuomenė brangina. Tačiau kūrybos metu ir kūryboje jis pakyla augščiau už kitus ir už save kasdieninį. Stebėtojai jį regi pakilesnį ir laiko jį sau autoritetu, dvasios vadu.

Maironis visa savo kūryba buvo poetas tos pirmosios Lietuvos — svajotosios, dvasinės Lietuvos, Lietuvos kentėtojos ir kovotojos. Būtų betgi netikslu tai visuotinai teigti. Ano meto visuomenė nebuvo monolitiška. Jos daliai — lenkomaniškajai Maironis buvo svetimas. Jos akyse, anot Putino-Mykolaičio, Maironis buvo laikomas "socyalista, anarchista i ateista". Negalėjo jo palankiai priimti nė kita dalis — atėjusio iš Rusijos materializmo - marksizmo atstovai. St. Matulaitis "Varpe" (1895 Nr. 8) Maironio (tada St. Garnio) poemą "Terp skausmų į garbę" (paskiau pavadintą "Jaunąja Lietuva") paskelbė ne-

reikalinga ir žalinga, laikė ją pavyzdžiu, kaip nereikia rašyti; nepripažino autoriui nė talento. Vis tai dėl poemos religinės ideologijos, kuri nebuvo marksistui priimtina.

Tačiau tos visuomenės didžioji dalis pirmoje eilėje matė poemoje patriotinį idealizmą, karštį ir linko Maironį priimti panašiu būdu kaip Šatrijos Ragana savo "Viktutėje":

"Vėlu jau, o aš apie miegą nė pamanyti nenoriu, gražiausios poemos vietos skamba ir skamba man ausyse, lyg muzika, lyg daina". (Viktutė 1941 leidinys, 65 p.)

Tame laikotarpyje Maironis veikė visuomenę daugiau savo poezija, mažiau savo asmenybe. Poezijos įtakoje kūrėsi tautinė ideologija ir literatūrinės tradicijos, davusios ištisą Maironio mokyklą. Nors silpniau veikė savo asmenybe, bet ji turėjo tokios reikšmės, kaip stipraus medžio užuoveja jauniems medeliams. Augšto laipsnio kunigas, akademijos profesorius, paskui rektorius — savaime sunku buvo karingiems lenkomanijos atstovams suniekinti jį kunigų akyse. To augšto dignitoriaus lietuviškas pavyzdys savaime traukė kunigų jaunąją kartą apsispręsti lietuviškai ir aktyviai. Šia prasme J. Dobilas turėjo pagrindo laikyti Maironį gal didesniu "veikėju", negu kūrėju.

2.

Antras laikotarpis prasidėjo ne nuo Maironio nusakytos "sienos tarp dviejų pasaulių", ne nuo Vasario 16. Prasidėjo žymiai anksčiau, tuojau spaudą atgavus. Tame laikotarpy blanko visuomeniniai-patriotiniai idealai, stiprėjo visuomenės diferenciacija į partijas. Tarp meno žmonių stiprėjo siekimas išlaisvinti literatūrą iš visuomeninės tarnybos ir skirti ją estetiniams tikslams. Pačioje kūryboje dėmesys krypo nuo visuomeninių problemų į psichologines, nuo visuomeninių pergyvenimų į asmeninius . . . Tokioje atmosferoje savaime darėsi svetimos Maironio koncepcijos ir jomis grįsta Maironio kūryba.

Šios rūšies balsą prieš Maironį pakėlė jau A. Voldemaras, tada dar studentas, su visa aistra kritikuodamas Maironio istorijos ideologiją (Vilniaus Žinios 1906, 242 nr.). Bet nutilo straipsnio nebaigęs. Redaktoriai, matyt, susigriebė, kad jaunos kartos būsimo mokslininko drastiška kalba prieš Maironį — dar šokiruos to meto skaitytojus.

Tais pat metais Z. Kymantaitė su pietizmu atiduoda pagarbą Maironiui, bet jau žavisi kitais jo kūriniais — tais, kurie naujo laikotarpio dvasiai yra artimesni; žavisi Maironio gamtine poezija (Vilniaus Žinios, 284-6 nr.).

O prieš pat didįjį karą vienas iš šio laikotarpio jaunesnių poetų Kl. Jurgelionis tiesiai pareiškė:

"Labai nedaug kuo iš Maironio galima gėrėtis. Aš nežinau nei vienų jo eilučių, kurias skaitydamas galėčiau pajausti, kad jas rašė iš jausmo pilnumo'." (Amerikoje Šliūpo leidžiama "Laisvoji mintis" 1913, 42 nr.).

Jei pirmam laikotarpy Maironis buvo priimamas ar atmetamas *idėjiniais* motyvais, tai dabar tai daroma *estetiniais*.

Po Vasario 16 dienos akto literatūrinio gyvenimo tradicijos nepasikeitė. Jos tęsėsi tos pačios, kurios buvo prasidėjusios prieš karą. Noras, gal būt nesąmoningas, nusikratyti Maironio literatūrine hegemonija, nustumti šalin jo šešėlį ir išeiti patiems į saulę su naujos kūrybos žiedais paskatino jaunosios kartos rašytojus parašyti apie Maironį gal ir griežčiau, nei jie patys galvojo. Būdami nepaprastai jautrūs sau, jie nejausdavo to jautrumo, parinkdami žodžius apie senesnį poetą.

Iš visų gal stipriausią smūgį Maironio autoritetui kirto B. Sruoga, nes jis mėgino išmušti iš po Maironio pagrindus, ant kurių buvo pastatyta visa jo poetinė garbė. Maironis buvo garbinamas kaip *tautinio* atgimimo poetas, vadinamas ir tautinio atgimimo pranašu poezijoje. Diskusijose dėl literatūros tautiškumo Sruoga paėmė Maironio "Jaunąją Lietuvą" pavyzdžiu, kuriame to tautiškumo nesą. (Skaitymai XVII). Pasiūlė eksperimentą — pakeisk lietuviškus vardus poemoje kitos tautos vardais, ir ta kita tauta poemą galės laikyti sava tautine kūryba.

Kitas šio laiko rašytojas Paparonis (kun. A. Šmulkštys), rodos, po Maironio "Kęstučio mirties" spektaklio viešai ir patetiškai įspėjo Maironį:

"Maironi, nors tavo siela žvaigždžių takus pažino ir ne vienam keleivių nušvietė kelią, bet tave patį šios žemės kelionėje aš matau saulėlaidos masinančioj šviesoj ir tariu gerbdamas tavo vardą: 'Labanakt, Maironi'." (Laisvė 1920, 169 nr.).

Dar paskiau A. Venclova kartojo frazes: Maironis paseno, Maironis nuseno, Maironis paseno (Lietuvis 1925, 34 nr.).

Tokia buvo rašytojų opinija. Jie suspėjo sukurti ir naują poeziją ir iškelti naujus talentingus vardus. Šios kartos individualistinių pergyvenimų pamėgime Maironio herojika buvo svetima. Lygiai svetima miesto ir mašinų poezijos mėgėjams; svetima ir lietuviško berno kultui. Šios kartos poetinės formos spalvingume ir muzikalume Maironio forma jau rodės teturinti istorinės vertės.

Visuomeniniame gyvenime, nors oficialiems aktams Maironis buvo kviečiamas kaip svečias, nors jo dramos buvo vaidinamos patriotinių švenčių progomis, Maironis atramos taip pat nustojo. Nesutapęs savo pažiūromis su viena kuria visuomenine srove, savo pažiūromis dėl žemės reformos atrodė net nespėjęs su gyvenimo srove eiti, Maironis vis labiau likosi nuošaliai nuo tos putojančios srovės. 1932 vasario 16 teatre per oficialias iškilmes oficialusis kalbėtojas suminėjo eiles veikėjų, vedusių tautą į laisvę, tik neminėjo Maironio, kuris čia pats sėdėjo ir kurio drama tuojau pat turėjo pasirodyti scenoje... Tais pat metais Maironis iš gyvųjų išsiskyrė. Net mirties proga Lietuva nepasirūpino, kad būtų išleisti tautinio atgimimo pranašo raštai.

Visas šitas Maironio ir Lietuvos santykių šiame laikotarpy procesas rodė, kad Maironis buvo tos pirmosios Lietuvos, kentėtojas, kovotojas, poetas. Nepriklausomos Lietuvos laikotarpis, parodęs naujus augštos vertės literatūrinius laimėjimus, parodė taip pat, kiek to meto Lietuvoje dar trūko tikros kultūros, pajėgiančios ir mokančios ryškinti ne dviejų laikotarpių skirtumus ir norą atsiriboti nuo praėjusio laiko, bet surasti ryšius, kurie laikotarpius sujungia, vieną atremia kitu ir tuo būdu kuria tautos istorijos pajautimą.

3.

Maironio vardas atgijo iš naujo ir staiga jau 1940, bolševikams Lietuvą okupavus. B.

Brazdžionis buvo pirmasis, kuris "XX amžiaus" dienraštyje paskelbė straipsnį, vardu "Atgaivinkime Maironio kultą".

Lietuvos žmonių santykiai su Maironiu okupacijos metu pasikeitė. Jo "Marija, Marija" bažnyčiose virto jau ne estetiniu, gal net ne religiniu, bet tiesiog egzistenciniu šauksmu. Tas pats tęsėsi vokiečių okupacijos metu. Kada vokiečių civilfervaltungas leido išspausti Maironio "Pavasario balsus" (po vieną markę kyšio teko duoti už kiekvieną egzempliorių), pirmi 10,000 buvo bematant išpirkti.

Su atgijusiu Maironio kultu susidūrė iš karto sovietinės okupacijos režimas. Pirmas jo užsimojimos buvo pasipriešinti tam kultui ir Maironį "detronizuoti". Švietimo ministerijos leidžiami "Raštai" 1941 jau pirmame nr. aiškino, kad Maironis nebuvęs tautos poetas ir jungėjas, jis tebuvęs tik buožių interesų poetas. Jis buvęs svetimas liaudies reikalams, o liaudis svetima jo palikimui. Tad jo poetinis palikimas bereikšmis ir menkas.

Jau kitaip prašneko sovietinio režimo atstovai antros sovietinės okupacijos metu. Minint Maironio 15 metų mirties sukaktį, 1947, "Valstiečių laikraštyje" B. Pranskus tebekartojo, kad Maironis "idealizuoja dvarus, jis nemato vargstančio kumečio, prislėgto mažažemio . . . darbininkų revoliucinės kovos". O tai todėl, kad "jis juk buvo buržuazijos dainius, o be to dar kunigas". Tačiau autorius laiko Maironį jau prisimintiną ir "darbo liaudžiai", nes jis gražiai vaizdavęs Lietuvos gamtą, taręs vieną kitą kritikos žodį Lietuvos buržuazijai ir kas svarbiausia, jo *"eilėraščiai 'Kur lygūs laukai', 'Eina garsas', 'Kur bėga Šešupė'. . . pavirto liaudies dainomis ir karo prieš vokiškuosius fašistus metais įkvėpė mūsų karius nekęsti grobikų vokiečių . . . mums brangus yra jo neapykantos kupinas kovų prieš vokiečius plėšikus apdainavimas".*

Tai nauja. Tai, sovietiniu terminu sakant, pasmerkto Maironio "reabilitacija". Ji tęsiama. Po Stalino mirties sustiprėjo ir pagausėjo Lietuvoje lietuviškų klasikų leidimas. Dviem tomais 1956 išleisti ir Maironio "rinktiniai raštai". Viename lyrika, kitame "Jaunoji Lietuva" ir libretas "Nelaimingos Dangutės vestuvės". Plačiame įvade į Maironio lyriką L. Gineitis jau kalba, kad

"geriausi Maironio poezijos kūriniai tvirtai įėjo į lietuvių tautos kultūrinį lobyną . . . geriausiuose jo kūriniuose ryškiai atsispindėjo Lietuvos liaudies išsivadavimo iš carizmo priespaudos lūkesčiai ir siekimai, jos bendri visiems žmonėms jausmai ir išgyvenimai. Tuo Maironis vertingas šiandien tarybinei visuomenei".

Pažymėdamas Maironio nepriimtiną ideologiją, autorius nepagaili entuziastingų apibūdinimų Maironio talentui, jo daugeliui eilėraščių, kurie turi "išliekamosios vertės". Maironį pastato kaip kontrastą prieš sovietų niekinimą "buržuazinį dekadentinį individualizmą, verkšlenimą — jie (Maironio raštai) atspindi sveiką, kovingą liaudies pažiūrą į meną ir menininko uždavinius" (18 p.).

Tačiau paleisdami Maironio raštus į visuomenę, sovietiniai leidėjai turi skaitytis su Maskvos komunistiniais cenzoriais. Jie turėjo pasidaryti dvi išvadas. Viena, iš Maironio lyrikos rinkinio turėjo praleisti daugiau kaip 30 eilėraščių — visus religinius ir visus kovingos patriotinės nuotaikos eilėraščius, kurių kitaip jau neišaiškinsi kaip Maironio kova prieš rusus. Dėdami Maironio vertimą "vagies strofas" iš Rigvedos, praleido visus kitus Rigvedos vertimus, nes juose kalbama apie Nežinomą Dievą.

Antras daug svarbesnis buvo leidėjų uždavinys — duoti Maironio poezijai komentarus, priimtinus Maskvai. Komentaruose L. Gineitis aiškina, kad Maironio poezija išreiškia lietuvių liaudies kovą prieš carizmą, nors Maironio poezija mūsų suprantama kaip lietuvių tautos kova prieš rusifikaciją ir rusų priespaudą. L. Gineitis yra priverstas kartoti aną iš 1947 Pranskaus aiškinimą, kad Maironio eilėraščiai "nauja jėga ir įtikinamumu . . . suskambėjo Didžiojo Tėvynės karo metu, lietuvių tautai greta kitų broliškųjų tarybinių tautų vedant žūtbūtinę kovą prieš teutonų riterių ainius — hitlerinius grobikus", nors, mūsų supratimu, Maironis ir atgimė pirmiausia pasipriešinime prieš bolševikinius grobikus.

Tarp eilės kitų tiesos iškraipymų, faktų retušavimo dėmesio vertas autoriaus rodomas kontrastas tarp "buržuazinės" ir "progresyvios" visuomenės, kaip jos vertino Maironį. Girdi, *" . . . buržuazijos viešpatavimo Lietuvoje metais įvairūs literatūriniai 'modernistai' niekinamai žiūrėjo į Maironį, laikė jį "pasenusiu", skleidė šūkį "Šalin nuo Maironio". Tuo tarpu "progresyvioji inteligentijos dalis ir buržuazijos viešpatavimo laikais gėrėjosi geriausiais Maironio poezijos kūriniais" (48 p.).*

Taip rašydamas, autorius žinojo, kad faktus tempia ant kurpalio, nes anas posakis: Maironis paseno, Maironis nuseno, Maironis paseno . . . buvo parašytas Antano Venclovos, buvusio sovietinio švietimo ministerio, sovietinės rašytojų draugijos pirmininko. Jei bent autorius jau priskiria Venclovą prie buržuazinių rašytojų (o tai nebūtų klaida!).

Šitas sovietinio režimo santykis su Maironiu rodo, kad Maironis gyvas yra pavergtoje tautoje. Užuot su juo kovojęs ir ėjęs prieš tautos srovę, sovietinis režimas pasirinko dabar kitą kelią — leisti Maironiui būti gyvam ir šviesti, bet jo šviesai duoti kitos spalvos gaubtuvą — Maironį perdažyti.

4.

Trijų laikotarpių santykiai su Maironiu rodo, kad su Lietuva Maironis labiausiai sutapo dviem herojiniais laikotarpiais — tautinio atgimimo ir sovietinės okupacijos, kada Lietuva, Maironio žodžiu sakant, yra kentėtoja, erškėčių vainiku pasipuošusi.

Būtų per drąsu sakyti, kad Maironis patraukė abiejų laikotarpių visuomenę tik savo skelbiamais patriotiniais idealais. Tokius idealus skelbė ir Basanavičius, Jakštas, Vaižgantas, Kudirka, Vaičaitis. Maironis visuomenės akyse prasinešė pro juos visus ir virto revoliuciniu poetu pavergtoje tautoje . . .

Maironio poetinis talentas pataikė į kovojančios, šių laikų terminu, rezistuojančios tautos dvasią. Tokia visuomenė yra reikalinga, kad jai kas (a) realiai įvertintų padėtį, (b) pramatytų ateitį ir jai laimėti programą, (c) sukeltų tikėjimo ir entuziazmo. Maironio poezijoje jie tai rado ir randa. Ar girdi Vilnių, ar Trakų pilį, ar Senovės dainą, klausytojas visur jaučia tą patį pagrindinį poezijos motyvą: mylėk, lietuvi, tą brangią žemę, kame nuo amžių tėvai gyveno. *Įsitvirtinti tautinėse pozicijose,* skiepijant meilę praeičiai, savajam kraštui, šviesiems žmonėms — tai vienas tos maironinės programos punktas.

Lietuvi, mokinkis, varguos beraminkis, o mokslas daug gali, jis vargstančią šalį išpančios iš amžių skriaudos — antras poezijos leitmotyvas, kuris reiškia ir antrą maironinės programos punktą: *ruošti savus kadrus, šviesuomenę.*

Ne tik lyrikoje, bet visoje kūryboje varijuojamas populiarusis motyvas: paimsim arklą, knygą, lyrą — iškelia trečią programos punktą: *sutelkti kovos svorį į kultūrinę veiklą.*

Paskutinių metų padėtis Lietuvoje duoda pagrindo manyti, kad šitie maironiniai punktai yra labai aktualūs ir vykdomi.

Ką poezija laido ugningais šūkiais, poemos ir dramos sukonkretina asmenimis to patriotinio kadro idealą — veikėjo kovotojo idealą.

V. K. J O N Y N A S — ŠV. PRANCIŠKUS
(Vitražas pranciškonų vienuolyne Kennebunkporte)

PATS NAUJAUSIAS METODAS MOKANT VAIKUS SKAITYTI

IGNAS MALĖNAS

Gyvename laikotarpį, kurs itin gausus išradimais. Tik beveik visi jie rikiuojasi technikos bei chemijos srity. Toli gražu negali pasigirti tokiu pažangos tempu kitų mokslų šakos. Negali pasigirti tokiu pažangos spartumu ir skaityti mokymo metodų sritis. Nuo laikų, kai finikiečiai pradėjo vartoti raidinius ženklus kalbos garsams žymėti (tiksliau tariant, nusižiūrėję į indus, juos priderino savajai kalbai), skaitymo mokymo darbe ir pradėta vartoti būdas, trukęs beveik be pakitimų iki mūsų dienų: 1. išmokyti raidžių, 2. raides-garsus jungti — skaityti žodžius, 3. tuo pat būdu paskaityti kitus žodžius ir sugriebti mintį viso pasakymo-sakinio, o rezultate net viso rašinio, viso dėstymo. Tiesa, norint pasilengvinti raidės vardo tarimą, pradėta tas raides vadinti ne garsais, bet žodeliais, ar net ištisais žodžiais. Tačiau skaitymo proceso metu tie žodeliai jau buvo atverčiami į garsus.

Taip įsigalėjo vadinamasis slebizavimo metodas arba slebizavimas, kurį vartojo ne tik mokiusios prie ratelio savo vaikus mūsų motinos, ar kaimų švietėjai-daraktoriai, bet iki 19 a. vidurio ir kitų kraštų šviesiosios galvos — diplomuotieji mokytojai. Čia įsidėmėtinas vienas faktas, kad slebizavimo procese labai svarbus vaidmuo greta raidės buvo tekęs ir skiemeniui, t. y., pirmiausia buvo suslebizuojamas skiemuo, paskui antras, po šio pirmas skiemuo jungiamas su antru ir taip, iki būdavo pabaigiamas visas žodis. O tenkinant naujųjų laikų didaktikos dėsnį "nuo paprasto prie sudėtingo", išmokius vaiką raidžių, dar buvo įvestas skiemenų skyrius (nukeliant žodžių skaitymą po šio, vadinasi, išmokius paskaityti skiemenis). Patys skiemens buvo duodami pradžioje tik dviraidžiai, priderinant priebalsį prie balsio a, e, i, o, u (ba, be, bi, bo, bu; ca, ce, ci, co, cu, ir t.t.), vėliau triraidžiai (įterpiant tarp jų priebalsį), o tik po šio jau buvo skaitomi kasdieninio gyvenimo tekstai (dažniausiai pradedant poteriais). Visas šis skaitymas, savaime suprantama, buvo grindžiamas slebizavimu.

Tiesa, 17 a. čekas Jonas Amos-Comenius išleido savąjį Orbis Pictus, anais laikais tikrai modernų elementorių, puikiai iliustruotą. Čia kiekviena pateikiama raidė stovi prie paveikslėlio, vaizduojančio daiktą, kurio vardas prasideda šituo pačiu garsu. Vadinasi, paveikslėliu siekiama sukelti raidę atitinkančio garso asociaciją ir tuo pačiu palengvinti kelią ją prisiminti ir įsidėmė-

---

Juozas Rainys, Danutė Staugailytė, Brazda, Vytautas, Kęstutis ir visa eilė smulkesnių — vis tai naujo lietuvio pozityvaus žmogaus paveikslai. Jogaila, Raseinių Magdė, Jonas Sutkus — vis tai paveikslai lietuvių, kokie jie neturėtų būti. Jie perdaug gerai pažįstami, kad būtų reikalingi apibūdinimo. Tačiau viena apie juos tenka pažymėti — šitų kovotojų idealą Maironis perkelia ne iš svetimo pasaulio į lietuvišką aplinką. Jis nekopijuoja svetimųjų. Augina juos iš lietuviškos žemės ir lietuviškų žmonių dvasios. Juozas Rainys, Danutė Staugailytė — jų dvasioje būdingiausi yra trys bruožai: idealizmas (pasaulėžiūrinis ir etinis), individualizmas ir lyrizmas. Tai tie patys dvasios bruožai, kurie randami liaudies dainose ir visoje tautosakoje. Tie patys bruožai, kurie kartojasi paskui daugely pagrindinių lietuvių literatūros personažų didesniu ar mažesniu kiekiu . . . Tai Maironio pajaustas lietuviuose giliai išlikęs dvasinis pergyvenimas. Į jį prašneko ir savo vaizdais bei personažais.

Atoskambis atsiranda, kai garso sukeltos bangos randa atitikmenį stygoje. Tada ir pastaroji suvirpa. Tas atitikmuo tarp Maironio ir kovojančios Lietuvos visuomenės daugumos buvo ne tik programa, bet ir jos perdavimo-priėmimo išvidinė dvasinė forma — minėtasis lyrizmas, individualizmas, idėjinis bei moralinis idealizmas. Jis atitiko ne vieno luomo, socialinio ar kultūrinio, ne vieno etnografinio vieneto, žemaičių ar augštaičių, bet visos lietuvių tautos daugumos dvasią.

Kai toje "daugumoje" nepriklausomybės laikais buvo išlikęs tas pats palinkimas į individualizmą, į lyrizmą, bet apsilpęs idealizmas, kontaktas su Maironiu apsilpo. Ir mūza, anot Maironio, buvo palaiminus naujose sąlygose kitus poetus. Kai okupacijos padėtis grąžino priespaudą ir kovą prieš ją, atgijo vėl kovos, aukos, atgijo tada ir idealizmo ryšys tarp Maironio ir Lietuvos.

ti. Be to, visos šios iliustracijos elementorių padarė patraukliu, įdomiu, norimu. Dėl to šis elementorius turėjo didelės įtakos visiems būsimiesiems elementoriams. Tačiau, dalyką gerai išanalizavę, turėsime pripažinti, kad šis elementorius daugiau pasitarnavo pedagogikai-didaktikai (naujai įgyvendindamas vaizdingumo principą), negu pačiam elementoriniam metodui. Juk jis pirmas iškėlė reikalą pasirūpinti, kad vaiko knyga būtų paveiksluota, patraukli, kad vaikas ją mėgtų. Šį principą vėlesnieji laikai dar sustiprino, panaudodami spalvas.

Grynai metodiniu atžvilgiu gana įdomus prancūzo Žakoto bandymas. Šis, nusivylęs garsų metodo sunkumais, išmokydavęs vaikus atmintinai kurio nors teksto (kartais vaikų vaidinimu), imdavo su vaikais tą tekstą skaityti. Tai buvo skaitoma tol, kol vaikai įsidėmėdavę pačias grafemas (atspaustuosius žodžius). Vėliau tuos žodžius analizuodavo garsais, dar skaitydavo tuos tekstus, kol vaikai imdavo pastebėti ir pagaliau net įsimindavo, kuris garsas atitinka kurią raidę (kitaip sakant, kol vaikai pažindavo pačias raides). Po šio jau imdavo skaityti naujus nesudėtingus tekstus mūsiška skaitymo tvarka. Ir nuostabu, kad metodo autorius šiuo keliu pasiekdavo gerų rezultatų, gana greit išmokydamas vaikus skaityti ir dar gana natūralia kalba, be mūsiško "giedojimo" ar mikčiojimo. Tačiau kiti mokytojai, šiuo "kinišku" metodu naudodamiesi, susilaukdavo visiško fiasco. Visa tai buvo greit užmiršta, nes autoriaus pasisekimo paslaptis glūdėjo jo ypač patraukliame vaikui asmenyje.

Mokant skaitymo technikos, dar didesnių sunkumų turėjo nuo fonetinio principo daugiau nutolusios kalbos (pvz. anglų). Tačiau nieko ir čia nebuvo surandama, ir čia buvo dirbama ta pačia europine tvarka. Naujoviškumas čia gimė visiškai pripuolamai ir staigiai. Jaunas (vos 21 m.) J.A.V. kaimo mokytojas, John Webb, 1846 metais vieną rytą laukė pusryčių. Ūkininkas pievoj melžė karvę. 5-tų metų šeimininkų mergaitė užsilipo mokytojui ant kelių (kaip maži vaikai kad dažnai padaro), rodė mokytojui karvę sakydama — cow. Webb paėmė pieštuką ir parašė jai ant popieriaus lapo COW. Jai rodė tai ir paskaitė. Mergaitė staiga nušoko nuo mokytojo kelių, čiupo lapą ir pribėgusi prie mamos ėmė šaukti: "I know what it means; I know what it means. It is a cow". Mokytojui Webb dingtelėjo mintis pradėti šituo keliu mokyti ir mokyklos naujokus. Neturėdamas vadovėlio, vakare jis prirengdavo pamoką, išrašydavo ją lentoje, o rytą su mokiniais tai skaitydavo, rašydavo į kilnojamuosius lapus. Ir sakoma, kad nebuvo nemalonių tonų, mikčiojimų. Priešingai — vaikai skaitė natūraliai, kur reikiant pabrėždami. Klausimas buvo referuotas Watertowno mieste įvykusioje mokytojų konferencijoje, kuri nutarė, kad metodą reikia skelbti viešumai. Tais pačiais 1846 m. buvo išleistas vadovėlis "John's First Book or The Child's First Reader".

Tačiau mokytojai, naudodami šį "ištisų žodžių" metodą, dar papildydavo jį ir fonetiniu pradu. Tarp fonetinio metodo (atsiremiančio garsu-raide) ir ištisų žodžių metodo šalininkų prasidėjo varžybos, kova ir pasiekė augščiausią laipsnį 1920-30 metais. Į talką buvo įtraukta daugelio universitetų laboratorijos, daryta daugybė eksperimentų. Reikia pripažinti, kad daugelis jų buvo daroma be reikalingo moksliniam darbui rimtumo ir atsargumo (sakysim, kai kuriose laboratorijose tyrimui naudota jau moką skaityti suaugėliai, kitose vietose, mokant atskiras grupes skirtingais metodais, vartota ir abiems grupėms skirtingi mokytojai ir etc.). Rezultatus nusvėrė žodžių metodas, dabar tapęs Amerikos oficialiuoju skaitymo mokymo metodu. Ryšium su šiuo mokyklose visiškai išnyko ir anksčiau praktikuotieji fonetinio metodo pagelbiniai pradai, vadinamoji "rezervinė technika".

Maždaug po 25 metų darbo jau *grynu* ištisų žodžių metodu paaiškėjo, kad mokinių gebėjimas skaityti labai kritęs. Antai Rudolph Flesh savo itin aktualioje knygoje "Why Johnny Can't Read" (1955) tvirtina, jog tekstuose sunkesnių žodžių negeba savarankiškai perskaityti ne tik baigę pradžios mokyklą, bet taip pat baigę vidurines mokyklas, pasitaiko negebančių skaityti net ir universiteto studentų tarpe. O taip yra dėl to, jog, to paties autoriaus žodžiais tariant, "the teaching of reading all over the United States, in all the schools in all the textbooks is totally wrong and flies in the face of all logic and common sense (ibid 2 psl.). O toliau tas pats autorius jau piktai priduria (5 psl.): "We have decided to forget that we write with letters and learn to read English if it were Chinese. One word after another after another after another. If we want to read materials with a vocabulary of 10,000 words, then we have to memorize 10,000 words; if we want to go to the 20,000 word range, we have to learn, one by one, 20,000 words; and so on. We have thrown 3,500 years of civilization out the window and have gone back to the age of Hammurabi". Tegul šie žodžiai kiek ir perdėti, bet juose apstu ir tiesos. O jeigu dar prisiminsime faktą, kurio, deja, nėra iškėlęs ir kietasis amerikoniškojo metodo kritikas Rudolph Flesh, kad šitoks metodas yra vaikui ir neabejotina kliūtis pamėginti pačią kny-

gą, prie jos prisirišti, tai bus lengviau suprasti, kodėl Amerikos jaunimo tarpe vidurines mokyklas ir kolegijas lankančiųjų ir baigiančiųjų skaičius nors ir milžiniškai išaugęs, tačiau knygą skaitančiųjų bei ją mėgstančiųjų procentas neabejotinai kritęs. Vien televizijos atsiradimu šito neįmanoma paremti. Taigi, ir čia skaitymo mokymo korektūros bei reformos tampa ne tik krašto mokytojų, bet ir gyventojų rūpesčiu.

I. Garsinis metodas — lietuviškojo elementoriaus pažangos slenkstis

Lietuviškasis elementorius, pradedant Mažvydo Katekizmu, turėjusiu pabaigoje pirmąjį lietuvišką elementorių (Pygus ir trumpas mokslas skaitity raschity), iki 19 a. pradžios rėmėsi raidžių metodu ir, galima sakyti, jokios pažangos nepadarė. Net ir Valančiaus laikais vis mėgdžiota lenkų elementoriai, nežiūrint, kad tada Lietuvoje parapinių mokyklų buvo tikrai gausu ir kai kurių elementorių išeidavo per metus po 3-4 leidimus.

Tiesa, K. Zabitis-Nezabitauskis (1824 m.) buvo pateikęs gana originalų ir patrauklesnį elementorių — Naujas Mokslas skaytima del mažu vayku Žemayčiu yr Lietuvos. Vėliau, minėtais Valančiaus laikais, elementorių rašytojų tiek uždera, kad būta tikros elementorių infliacijos. Juos rašė beveik visi plunksną valdžiusieji lietuviai inteligentai (neišskiriant net dr. J. Šliūpo su žmona ir dr. J. Basanavičiaus — tik pastarasis neišleidęs). Juose vyravęs sintetinis raidžių bei skiemenų metodas. Bet autorių nebūta pedagogų, nepažinta nei mokyklos reikalavimų bei laimėjimų, nei vaiko psichologijos, todėl ir jų elementoriai vis buvo atsilikę, menkaverčiai.

Atgavus spaudą ir įvesdinėjant į mokyklas lietuvių kalbą, elementoriaus pareikalavimas iš karto padidėja. Vėl didėja ir leidžiamų elementorių skaičius. Pasirodo mokytojo profesionalo Povilo Višinskio elementorius, parašytas jau aiškiu garsų metodu, iliustruotas, su patrauklia chrestomatine dalim, jau pilnai tenkinąs ano meto mokyklos metodinius reikalavimus ir visus tuometinius elementorius aiškiai prašokąs. Prieš pirmąjį pasaulinį karą išeina dar gana geras K. Skabeikos elementorius — Kas skaito-rašo, duonos neprašo. Dabar elementorių rašymas jau pereina išimtinai į mokytojų rankas.

Nepr. Lietuvos mokyklų lietuviškieji elementoriai buvo beveik išimtinai parašyti analitiniu sintetiniu garsų-raidžių metodu. Ir būdinga, kad jie buvę daugiau įtakoti ne vakarų, bet rytų (pvz., A. Jakučionio — Kelias į Šviesą, Esmaičio — Sakalėlis, Murkos — Vaikų Darbymečiui, Vasiliausko — Žibutė, Ambraškos ir St. Zobarsko — Aušrelė, Geručio (Vasiliausko) — Rūtelė. Elementorinio metodo atžvilgiu jie, galima sakyti, buvo gana giminingi ir konkuravo tik iliustracijomis.

Gerai stilizuotu ir visiškai originaliu analitiniu sintetiniu garsų-raidžių metodu buvo parašytas ne lietuvių vaikams (žydų) elementorius — Mūsų Mokykla, Ig. Malinausko ir J. Kaplono. Tačiau ir šis elementorius nebuvo išvengęs to trūkumo, kuris yra bendras visiems garsiniams metodams (—garsų liejimas yra alogiškas, iracionalus reiškinys ir daugelis vaikų — ypač berniukų — tikrai daug privargsta, kol sugriebia skaitymo technikos paslaptį). Tremtyje analit. sintetinio garsų metodo tradiciją pratęsė A. Rinkūnas savąja Kregždute.

Iš tradicinių garsinių metodų išsilaužė A. Busilas elementoriumi — Pirmieji žingsniai. Tai elementorius, kuris norėta parengti analitiniu žodžių-sakinių metodu, atseit, lietuvių kalbai pritaikytu amerikietišku metodu. Tačiau elementorius neturėjo jokio pasisekimo. Šia proga dar turiu pridurti, kad ir kalbamasis žodžių-sakinių metodas buvo panaudotas tikrai nemokėliškai. Jo pagrindiniai trūkumai buvo šie: 1. Pradžioje pavartoti žodžiai susidedą iš 2-3 skiemenų, turinčių po 2-3 raides, 2. Žodžiai įglausti į sakinius po 2-3-4, 3. Nesudaryta sąlygų žodžiams nuolat kartotis ir juos įsiminti, 4. Nesudaryta jokių sąlygų panašiems grafemos atžvilgiu žodžiams būti palyginamiems vieniems su kitais ir kartu pastebėti, kas juose yra tapatingo ir kas skirtingo (analogija ir kontrastas), o reikia pripažinti, kad šiam principui labai dažnai nusikalsta ir amerikietiški elementoriai, 5. Net ir iš pat pradžių grafemos buvusios nepakankamai didelės ir nepakankamai raiškios, 6. Nesudaryta jokių sąlygų tas grafemas tuo ar kitu būdu atgaminti (dėstyti iš pagaliukų, lankstyti iš vielos ar virvelių, lipdyti iš molio, kirpti iš popieriaus ir klijuoti ir t.t.), 6. Visiškai nepatraukliai ir nemeniškai iliustruotas. Autorius yra kartą išsireiškęs, kad kažkur viena mokykla jį naudojusi. Tačiau mokytojai jo vengė, niekas nepirko, leidykla (Švyturys) turėjo nuostolių. Sveikai galvojant, niekas tokio elementoriaus ir negalėjo vartoti, nes buvęs tikrai netikęs.

1929 m. išeina naujas A. Busilo elementorius — Sparneliai, parašytas, galima sakyti, analitiniu sintetiniu skiemenų-žodžių metodu. Tai buvo visiškai naujas bandymas, neturįs nieko bendra su Pirmaisiais Žingsniais. Tai buvo vienas iš pačių originaliausių lietuviškųjų elementorių. Tiesa, jis buvo netikusiai ir nemeniškai iliustruotas, tačiau, mokant vaiką skaityti pagal šį elementorių, būdavo išvengiama mykimo

V. K. JONYNAS

ŠV. ŠEIMA

(Vitražas pranciškonų vienuolyne, Kennebunkporte)

ir giedojimo ir sudaromos sąlygos skaityti natūralia kalba. Iš antros pusės, išvengta grafemų komplikuotumo ir to amžino spėliojimo, kuriuo serga amerikietiškas metodas. Vienas iš kalbamo elementoriaus pagrindinių trūkumų, tai vartojimas skiemenų su daugtaškiais (vaikai turėdavę tą žodį užbaigti) ir čia pat raidžių su stambiu tašku (kurios reiškė vaikų vardų pirmąją raidę). Šis metodas mūsų mokytojams buvęs perdaug naujas ir daugumas žiūrėjo į šį elementorių su dideliu rezervuotumu. Mano turētomis žiniomis, jį tevartojo tik 4 mokyklos. Viena jį vartojusi mokytoja (A. Malinauskienė) net tvirtino, kad nė į vieną iš tebesančių elementorių ji Sparnelių neiškeisianti, nes juo operuojant įdomiau pačiam mokytojui, įdomiau mokiniams, o geresni ir darbo rezultatai. Su skaitymo technika buvo puikiai susidorota: ši mokytoja antriems metams nebuvo palikusi dėl skaitymo nė vieno mokinio. Kai 1930 m. Leningrade suorganizuotoje pedagoginėje parodoje supažindinau su šiuo metodu Maskvos Pedagoginio Instituto pedagogus metodininkus (Čackij, Marija Šteingaus), tai šie palaikė jį tikrai originaliu metodu ir išsamiai jį peržiūrėjo, neskirdami tokio dėmesio nė vienam bet kurio krašto elementoriui. Tačiau mūsų mokytojai šito dėmesio anam elementoriui neparodė (dėmesio visiškai neparodė ir Švietimo ministerijos buvusi Knygų leidimo komisija). Jie buvę perdaug konservatyvūs, peržengti slenksčio į naujuosius metodinius plotus neišdrįso.

II. Mano pirmieji patyrimai elementoriaus metodinėje srityje

Pradėjęs mokytojo darbą (1921 m.), mokiau vaikus skaityti analitiniu sintetiniu garsųraidžių metodu (kaip kad buvau mokytas mokytojų seminarijoje). Tačiau pirmųjų dviejų garsų liejimas į skiemenį mane pritrenkė, pastatydamas prieš didžiulę problemą, būtent: Ar m ir a jau yra ma? Stebėjimo rezultatai bylojo aiškiai, jog m ir a yra tik m,a, tačiau jokiu būdu ne ma. Norėdamas šitą prarają vis dėlto peržengti, aš ėmiau labai plačiai naudoti chorinį skaitymą ir visais galimais būdais tą prarają užpildyti. Aš savo padariau, vaikus skaityti išmokiau. Lankęs mane mokyklų inspektorius (J. Damijonaitis) parašė man pavydėtinai gerą recenziją (jo paties pasisakymu, labiausiai mokytoją giriančią, kokios jis niekam nėra parašęs).

Tačiau man pačiam buvo aišku, kad visa buvo padaręs tik mano užsidegimas, energija, vaikų nuteikimas ir jų dėmesio išlaikymas prie skaitymo proceso, panaudojant visas įmanomas priemones ir jėgas, o patsai elementorinis metodas buvo vis dėlto netikęs. Bet iš savo pusės aš pats anuo metu nieko geresnio prasimanyti taip pat negalėjau. Taigi, man ir beliko: 1. Svajoti apie tinkamesnį elementorinį metodą, 2. Intensyviai stebėti tebesimokančių skaityti vaikų patį darbo procesą (ypač jų bandymus perskaityti visiškai naują žodį). 3. Išsamiai susipažinti su mokymo skaityti metodais, kitų praktikuojamais.

Pagaliau mano susidomėjimą elementoriumi ypatingai padidino Švietimo Darbe, skelbiami duomenys apie mokinių pažangumą mokslo metams pasibaigus, tiksliau tariant, lentelės apie perkėlimus ir palikimus antriems metams. Patyriau, jog Lietuvos mokyklose paliekama pirmame skyriuje antriems metams apie 14%-15% mokinių, ir beveik visi dėl lietuvių kalbos, vadinasi, dėl nepajėgumo nugalėti skaitymo techniką. Turint galvoje faktą, kad pirmą skyrių lanko apie 80,000 vaikų, tai antriems metams paliekama 12,000 armija. Kitaip tariant, ši 12,000 armija baigia mokyklą metais vėliau, sakysim, vietoje 12 metų, ją baigia tik sulaukę 13 metų. Taigi, kasmet 12,000 paaugėlių veltui trina mokyklos suolą tik dėl netikusio elementorinio metodo. Mūsų mažai ir neturtingai tautai tai didelis smūgis, pro kurį praeiti negirdomis, be dėmesio laikau savo rūšies nusikaltimu.

III. Skiemens vaidmuo nugalint skaitymo techniką

Ėmiausi rimtų studijų. Greta teorinio nagrinėjimo man parūpo ir gilesnis įvairiuose kraštuose vartojamo elementoriaus pažinimas, paprastai tariant, faktinasis elementorinių metodų stovis. Šitam reikalui susirinkau daugybės tautų plačiau vartojamus elementorius (142) įvairiausiomis kalbomis bei rašmenimis, net virviaraščiu (armėnų, gruzinų), kyliaraščiu (asirų), hebraišku, gotišku, slavišku (rusų) bei lotyniškuoju. Vienuose vartojamos spausdintosios raidės, kituose rašytosios, o dar kituose sunkiai ir atpažįstamos (virviaraštis).

Tačiau aš vis juste jutau, kad, norint pagauti skaitymo technikos paslaptį, reikia itin atidžiai stebėti patį skaitymo procesą, juo labiau vos tebepradedančio skaityti vaiko. Dirbdamas bandomojoj mokykloj (Aleksote) su pirmuoju skyriumi, aš iš pat pradžių, dar nepateikęs vaikams jokios raidės, dar tik imantis piešti, užrašiau ant kiekvieno sąsiuvinio viršaus didžiosiomis spausdintomis raidėmis (kiek paskirais skiemenimis) vaiko vardą ir, perduodamas vaikui jo sąsiuvinį, tą žodį rodydamas, kiek skiemeniuodamas, lėtai paskaičiau. Kitiems tai pakartojau du - tris kartus, kol vaikas, kartu su manim, taip pat paskaitė savo vardą. Kitą dieną

V. K. JONYNAS
Iliustracija

vaikai, paėmę savo sąsiuvinius, jau patys turėjo savo vardą rodyti ir skaityti. Man krito į akis vienos mergaitės laikymasis, kuri savo vardo O NA dalelę NA, sava iniciatyva, paskaitė du kartu. Man, ją stebinčiam, buvo aišku, kad ji tai padarė su pasitenkinimu. Mačiau, jog jai kažkodėl tapo įdomi dalelė NA. Tuojau patyriau (uždengęs N), kad mergaitė A jau pažįsta, o visų kitų raidžių — dar ne. Kai į jos sąsiuvinį parašiau NA NA, tai ji šitai taip pat paskaitė. Tada aš tepasidariau tą bendrinę išvadą, kad skaitymo procese labai svarbus vaidmuo tenka antrajam elementui — antrajai raidei. Jeigu jis balsis ir jau pažįstamas, tai vaikas tardamas pirmąjį garsą, jau eina ir į antrąjį—jis garsus lieja. Dėl to visiškai natūralu, kad garsų lie-

jimo metu antruoju skiemens elementu turi būti balsis, o priebalsiui tenka priekis. Kitaip sakant, priebalsis turi būti dviraidžio skiemens pradžioje. Pagaliau tenka pabrėžti, kad šitokia garsų-raidžių santvarka pilnai atitinka ir pačią skiemens balsinę-raidinę konstrukciją kalboje. Juk ar ne 99% mūsų kalbos skiemenų prasideda priebalsiu ir eina į balsį (o ne atvirkščiai, kaip kad klaidingai daroma visų mūsų tradicinių elementorių autorių).

Pagaliau dar vienas argumentas, paremiąs elementoriaus pradžioje dviraidį skiemenį, prasidedantį priebalsiu, tai pati ankstyvoji vaiko kalba — lalavimai (paties vaiko susikurtoji kalba), kuri liudija lengviausią vaiko tartį ir lengviausias garsines asociacijas, kurių forma elementorininkui negali visiškai nerūpėti (pvz.: MA MA, TA TA, PA PA, TE TE, PE PE, PY PY, BŪ BŪ, ir t.t.).

Tiesa, turime negausų kiekį žodžių, prasidedančių ir balsiu. Tačiau beveik visi tie balsiai paprastai figuruoja kaip atskiri skiemens. Ir tik labai mažas žodžių skaičius prasideda balsiais, kurie atskiro skiemens jau nesudaro. Tačiau man buvo taip pat gerai žinoma, kad joks elementoriaus autorius (kaip esu įsitikinęs ir šiandien) neatkreipė į tai net mažiausio dėmesio.

Mano bandomoji mokykla buvo greitai uždaryta ir mano pradėtasis stebėjimas liko neatbaigtas. Tačiau iš mano galvos jis jau nedingo, tik buvo atidėtas vėlesniam laikui.

Tolimesnės teorinės studijos mane galutinai įtikino, kad skaitymo technikos įsisavinimo procesas turi būti grindžiamas ne raide ir ne žodžiu, bet skiemeniu, kitaip tariant, mažuoju žodeliu. Mat, šiaip ar taip kalbėdami, vis dėlto turėsime pripažinti, kad garsų-raidžių metodas nesudaro vaikui palankių sąlygų pagauti patį garsų jungimo procesą ir skaityti natūralia kalba. O žodžių metodas nesudaro sąlygų ne tik patį skaitymo procesą sklandžiai pasisavinti, bet, Rudolph Flesh žodžiais tariant, palieka vaiką amžinam spėliojimui, kaip tas ar kitas žodis turi būti paskaitytas. Tiesa, visiškai nesunku pastebėti, kad, mokant skaityti analitiniu sintetiniu skiemenų metodu, pradžioje, griebiant naujus ir ypač sudėtingesnius žodžius, kiek jaučiamas skiemeniavimas, bet ši natūrali kliūtis įžiūrima tik pačioje pradžioje ir greitai visiškai prapuola, palikdama vaiką prie visiškai natūralios kalbos ir tokios pat natūralios tonacijos. Be to, šis metodas pareikalauja iš vaiko nugalėti skaitymo technikai tik minimumo energijos ir tuo pačiu vaikas skaitymo technikos yra nevarginamas, nuo knygos skaitymo neatbaidomas, o atvirkščiai, sudaromas sąlygos jai pamėgti.

IV. Skiemuo — pagrindinis raktas skaitymo mokymo darbe

Jau esame anksčiau minėję, jog didžiausia problema skaitymo procese yra skiemuo. Išmokti paskaityti skiemenį — tai pagauti skaitymo proceso esmę. Atidūs mokytojai praktikai gerai žino, kad, mokant garsų-raidžių metodu, pasitaiko vaikų (kartais neabejotinai gabių), kurie išmoksta skaityti atmintinai beveik visą elementorių, o skaitymo proceso esmės nepagauna, ir gana. O vėl žinomi atsitikimai, kad vaikui iki tam tikro momento skaitymo procesas visiškai nesiklijavo, o, žiūrėk, pats savimi stebėdamasis, staiga pagriebė vieną žodelį, kitą, o paskui jau ima skaityti ir kitus žodžius, kuriuos tik kliudė jo akis. Išmoko skaityti staiga, vadinasi, *skaitymo proceso esmė vaikui neperduodama, neišaiškinama, o jis turi sučiupti ją pats.* Taigi, mūsų uždavinys, mokant vaiką skaitymo technikos, taip sutvarkyti mokomąją medžiagą, kad vaikas, ja naudodamasis, būtų stumte pastūmėtas tą skaitymo proceso esmę sugriebti. Kitaip tariant, kad ta esmė (stebint skaitomuosius elementus) pati savaime išplauktų į paviršių, kaip galint greičiau persmelktų vaiko sąmonę. Mokant vaiką skaitymo technikos, šitai yra pagrindinis mūsų uždavinys.

Kadangi pradiniame skaitymo akte sąmonės koncentracija (pastebėjimas, garso tarimas ir garsų liejimas[1]) ypač tvirtai griūva ant skiemens antrojo elemento (raidės), nes jis duoda skaitomosios tarties linkmę, tai, savaime suprantama, jis turi būti balsis, kurio darbą ir tenka pradėti. O pirmasis skiemens elementas (raidė), kuris asociaciniu keliu apsprendžia kalbos padargų padėtį bei judesius — priebalsis. Visa šitai, savaime suprantama, tinka tipingam skaitymo kompleksui — dviraidžiui skiemeniui. Be to, kad patį skiemenį būtų lengviau vienu akimojumi pagauti, tai primygtinai rekomenduotina nuo kitų to paties žodžio skiemenų atskirti jį mažais tarpeliais.

Pažinus vieną balsį ir įsiminus jo grafemą — raidę, tuo pačiu jau duodama linkmė visai eilei tolimesnių dviraidžių skiemenų, kurie turės šiuo balsiu baigtis, pavyzdžiui: Ė; MĖ, TĖ, DĖ, ir t.t., A; TA, MA, DA, ir t.t.

Skiemens pateiktini didžiosiomis spausdintomis raidėmis. Tokiomis ir rašoma. Jau iš pat pirmųjų pažintų skiemenų sudaromi žodžiai ir sakiniai. Šis būdas įgalina mokytoją sudaryti prasmingus sakinius, supažindinus vaiką vos su 3-4 skiemeninėmis grafemomis. O supažintinus su 6-7 grafemomis, vaikas įgalinamas skaityti jau ištisas pasakėles. Tuo atveju, kai to ar kito

daiktinio žodžio dar negalima paskaityti, tai jo vietoje gali būti duodamas paveiksliukas. Visa šitai patį skaitymo mokymo darbą pagyvina ir vaiko nuo knygos ne tik neatbaido, bet jį patraukia: skaitymo darbu jis ir susidomi ir žavisi. Tačiau tai nēra įmanoma, naudojantis garsų-raidžių metodu, nei žodžių metodu, kadangi pastarasis priverčia mokytoją ilgam sustoti ties pateiktomis žodžių grafemomis, kad vaikas, nuolat jas kartodamas, galētų įsiminti.

Dabar kyla klausimas, ar naudojant šį metodą vaikas nēra perkraunamas per ne lyg dideliu skaičiumi grafemų? Praktika parodē, kad vaikas visiškai nejaučia šiuo atveju jokio apsunkinimo, nes iš tikrųjų tų naujų grafemų daug ir nēra. Tiesa, jam tenka pažinti 8 skiemenisbalsius, kurie sudaro tam tikras 8 linkmes, būtent: Ē, A, O, U, I, Y, Ū, E. O paskui, gaudamas dvivardžius skiemenis ir priebalsiams kartojantis, vaikas pažįsta juos tiek pat, kaip ir mokant garsų metodu. Taigi, grafemų, praktiškai imant, pažistama tiek pat, kaip ir naudojantis garsų-raidžių metodu. Tik pats pažinimo būdas čia yra skirtingas: visa priebalsių grupē pažįstama tik prie vieno balsio, tačiau sudarant vis naujus skirtingus žodžius. Be to, pradējus skaityti vienos linkmēs skiemenis (pagal tik duotąjį galo balsį) ir keičiant tik priekio priebalsį, vaikui šių skiemenų skaitymas tampa ypatingai lengvas ir sklandus, nes čia vaikas nejučiomis gauna verstis anologija, kuri skaitymo mokymosi procese yra esminis dalykas.

V. *Skiemenų rikiavimo tvarka skaitymo mokymo darbe*

Tokiu būdu linkmę nustatą vienaraidžiai skiemens-balsiai ir jiems priderinti atskirti priebalsiai, sudarą su pirmaisiais dviraidžius skiemenis, tebēra pirmasis skaitytomosios medžiagos etapas. Tačiau tenka pabrēžti, kad ir šią santvarką jau įtakoja praktiškumo principas. Šis principas apsprendžia dviraidžių skiemenų tvarką, reikalaudamas, kad pažintasis skiemuo tuojau pat tiktų tolimesniems tekstams, duodamas galimumą panaudoti naujus ir plačiau pritaikomus žodžius, sudaryti naujus, vaiko skaitymams tinkančius sakinius. Taigi, šis praktiškumo principas vers elementoriaus autorių itin atidžiai ir apskaičiuotai nustatyti balsių eilę (skaitymo linkmių tvarką), nustatyti prie kiekvieno balsio jungiamų priebalsių eilę ir pagaliau išnaudoti visus galimumus, jungiant skiemenį į naujus žodžius bei sudarant naujus sakinius, apysakaites. Visa turi būti itin tiksliai apskaičiuota, patikrinta bei sunaudota. Tačiau jokia tikimybių teorijos formulē čia nepritaikoma, nes nežinomų yra tikrai daug, o bet koks su jais nepasiskaitymas ar pakeitimas visiškai pakeičia ir pačias išdavas.

Antruoju šio metodo medžiagos etapu tenka laikyti dviraidžio skiemens suvertimą—nuo balsio į priebalsį. Praktika parodē, kad dar tebeskaitant tekstus iš dviraidžių skiemenų, kurie prasideda vien priebalsiais, vaikas jau visiškai gerai įgunda į skaitymo procesą (natūralia tonacija) ir savaime įsimena raides, jog perējimas prie suverstų skiemenų skaitymo jau nesudaro jokių kliūčių. Taigi, skaitymas tekstų iš suverstų dviraidžių skiemenų paprastai neturi jokių kliūčių, tačiau duoda vaikui geros progos išmokti skaitymo procese pasinaudoti raide-garsu ir pasirengti atvejams, kai grafema yra sudētingesnē ir vienu akimojumi nesiduoda pagriebiama. Vēliau šitai tikrai praverčia, kai susiduriama su skaitymu ypatingai komplikuotų žodžių (švirkštas, elektrifikacija, ir pan.). Prie antrojo etapo priklauso ir dvibalsių pateikimas: AI, AU, EI, IE, UI, UO.

Trečiuoju etapu tenka laikyti triraidį ir daugiaraidį skiemenį. Lengviausiu triraidžiu skiemeniu tenka laikyti dvibalsį su priebalsiu (KAI, TAU, EIK, TIE, JUO) ir triraidį, kurs pradžioje ir pabaigoje turi po priebalsį, o viduryje balsį (TAS, ŠIS, KUR). Po šių tuojau pateiktini triraidžiai, kurie skiemens pradžioje ar pabaigoje turi 2 gretimus priebalsius, pvz.: RO ŽĒ — DRO ŽĒ, RA TO—KRA TO ir t.t. Greta šių tuojau eina ir daugiaraidžiai skiemens, pvz.: KURS, ŽVIRGŽ DAS, ŠVIRKŠ TAS ir t.t.

Ketvirtąjį etapą sudaro nosinēs, kurias šiuo atveju galima pavadinti atbaigiamosiomis elementoriaus raidēmis.

Pagaliau 5jį etapą sudaro naujosios raidžių formos: mažosios raidēs ir rašytinēs raidēs. Šituo pačiu baigiamas pats elementorius ir pereinama prie ištisinio žodžio — jis naudojamas jau be jokių tarpskiemeninių tarpelių.

VI. *Praktiškasis metodo pritaikymas*

Metodas baigē sąmonēje formuotis 1939 m. Bandyta juo mokyti 5 vaikai 4-5 metų amžiaus. Pats pirmasis "bandymo kiškelis" buvo lygiai 4 m. mergaitē, ankstyvo brendimo, ekspansyvi, jau iš anksto pareiškusi norą skaityti ir rašyti. Mokēsi tik tuo metu, kai jai buvo noras tai daryti. Ir buvo nutraukiama, kai jai tas noras išsibaigdavo. Vadinasi, remtasi tik grynu vaiko interesu. Darbo meto pradžia ir pabaiga buvo registruojama. Tie "darbo momentai" arba "pamokos" trukdavo 1-5 min., visa mokomoji pagalba buvo teikiama mano paties. Jos grynai savarankiški žaidžiamieji darbai, susiję su ra-

šymu ar skaitymu, nebuvo registruojami. Tos "pamokos" prasidėjo gegužės 3 d. ir truko iki rugsėjo vidurio, nes jau "viską išmoko", šitam sunaudodama 6 val. 40 min. Skaitymui buvo naudojamos storesnio balto popieriaus lentelės (maždaug 4"x 2½" didumo), parašant ant jų skiemenis (bei žodžius) mažąja (redis) plunksna, o paveiksliukus papiešiant kartais net spalvotais pieštukais.

Pastarasis — berniukas — pradėta mokyti 5 m. 4 mėn. amžiaus, vėlyvo brendimo, ramus. Bandymas vyko karo metais, Vokietijoje. Taigi, sąlygas turėjęs daug vargingesnes (neturėta mokomajam žaidimui nei smėlio, nei virvelių, nei storesnio balto popieriaus). Jam specialiai rašytas šiam reikalui elementorius. Jis pats rašinėjimui-piešinėjimui labai maža gaudavo popieriaus — tik retkarčiais kokią skiautelę. Todėl rašymas buvo itin mažai praktikuotas. Buvo mokomas taip pat pagal pareikštą norą ir buvo nutraukiamas, tam norui išsisėmus. Jo "mokymui" sunaudota 12 val. 20 min. Abu rašė tik didžiosiomis spausdintomis raidėmis ir tik jų savarankiškų žaidimų metu. Tiek vieno, tiek antro mokymosi rezultatais kartais būdavo pasigėrima, pasidžiaugiama, kad vaiko interesas būtų palaikomas ir vaikas gautų tam tikrų paskatų.

Kitų šiuo metodu mokytų vaikų rezultatai buvo tarp šių dviejų, maždaug jų vidury. Vadinasi, nugalint skaitymo techniką šiuo metodu suvartota mažiausia 6 val. 40 min., o daugiausia 12 val. 20 min. laiko. Be to, mokymasis buvo ištisęs per 4-5½ mėnesio.

VII. Metodo tolimesnė reikšmė

Taigi, dirbant kalbamuoju metodu, beveik visiškai atpuola tas ypatingas energijos eikvojimas iš mokytojo ir iš vaiko pusės, tas nesėkmingumas, bandant perteikti — pagauti skaitymo technikos esmę, tas dažnas apkartimas, kartais net nusivylimas, kad skaitymo procesas bus apgalėtas. Tai tampa visiškai svetimais dalykais ir kalbėti apie juos teks tik kaip apie buvusius. Be to, naudojant skiemenų metodą, visiškai atpuola bet koks mykimas ar giedojimas ir įsigali natūrali kasdieninė kalba.

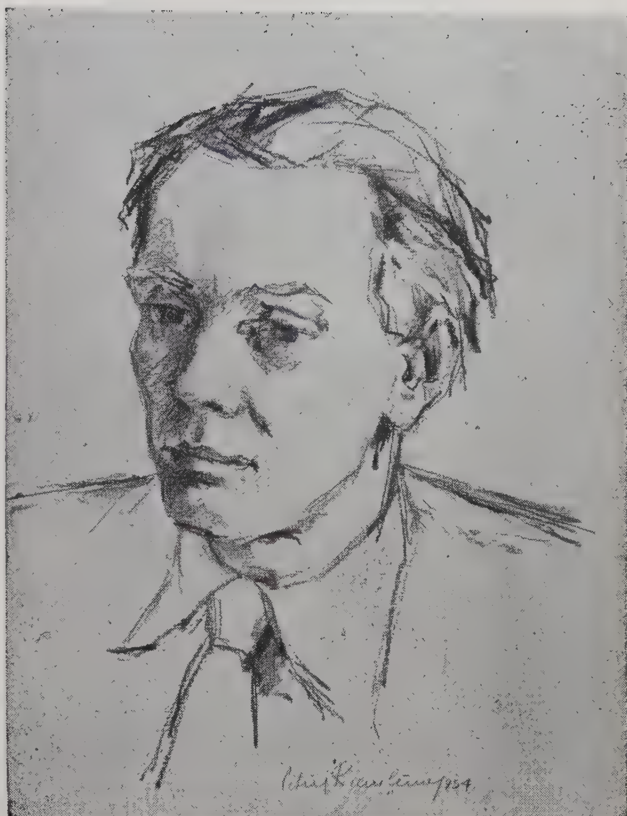
Šitokia natūrali kalba pradedančiam skaityti vaikui labai palengvina suvokti pačius skaitomuosius tekstus, suvokti pačią skaitomąją medžiagą, ką vaikas dažnai paleidžia iš akių, kai jo paskaitytieji žodžiai ištariami labai nutolusioje nuo natūraliosios tonacijos formoj. Iš tikrųjų, natūralioji tonacija skaitomiesiems tekstams suvokti padeda žymiai daugiau, negu mums paprastai atrodo. Jau paprastai vaikas visą dėmesį nukreipia į patį skaitymo procesą, jis paprastai džiaugiasi pačia skaitymo proceso eiga, jo sekme. Todėl žodžiai dažnai gauna visiškai svetimus, netikusius kirčius, o galutinoje pasėkoje ir visiškai miglotą skaitomųjų tekstų supratimą, kuris formuojasi vaiko sąmonėje tik iš vieno kito lengvai paskaityto ir teisingai ištarto žodžio, o visa kita lengvai praleidžiant pro savą sąmonę, kaip tam tikrus skambesius, tačiau be aiškaus turinio.

Suprantama, jog šitoks skaitymas paprastai džiugina vaiką tik pačiu faktu, kad jis galįs skaityti, duoda tik labai riboto pasitenkinimo, sakytum, tik laikino, kol vaikas pratinasi nugalėti pačią skaitymo techniką. Ir visa laimė, jeigu vaikas greitai pereina prie sąmoningo skaitymo ir tuo pačiu aną skaitymo technikos nugalėjimo pasitenkinimą pakeičia susidomėjimas skaitomųjų tekstų turiniu, interesas prikeltais iš tekstų vaizdais bei mintimis. Tai jau sąmoninguoju skaitymu sukeliamas interesas. Kitaip sakant, tai interesas knygai, glūdįs joje rašmenimis fiksuotuose vaizduose bei mintyse. O kalbamasis skiemenų metodas, duodąs galimumo vaikui eikvoti minimumą energijos pačiai skaitymo technikai, jau iš karto atidaro duris į visiškai sąmoningą skaitymą, o tuo pačiu ir į natūralų knygos pamėgimą. Mano giliu įsitikinimu, knygos nemėgimą dažniausiai apsprendžia ne žmogaus prigimtis, bet netikęs skaitymo mokymo metodas, kurs neretai palieka savo karčiuosius pėdsakus žmogaus pasąmonyje visam amžiui ir kartu tampa neabejotina knygos skaitymo bei sistemingo lavinimosi kliūtimi.

Gyvename metą, kai visą mechaninį darbą ima pakeisti mašina, kai naudojimasis knyga tampa ne privilegija, o paprasčiausia kiekvieno piliečio pareiga, nes tai tampa jo egzistencijos pagrindu. Šitai reikalauja ir visuotinio bei privalomo mokymo, kurio metų skaičius nuolat plečiamas, ilginamas. Taigi, visiškai natūralu, kad šiose sąlygose būtų patobulintas ir pats skaitymo mokymo metodas, kuris savo ruožtu palengvintų ir visą tolimesnį vaiko mokymąsi, išlygintų jo dvasinio formavimosi kelią.

PAVASARIO SIMFONIJA

JONAS AISTIS

VĒL kvepiančios glicinijų kaskados
Putodamos nuo stogo žemēn nusileis
Ir vēl pavasaris lakštingalažadis
Kuždēs žieduos su saulēs spinduliais . . .

A D A G I O

ŠVELNUS, švelnus vējelis pūtē,
O žemē pašalu kvepējo —
Žydējo vieniša kvaputē
Ir vagose vanduo klegējo . . .

Klegējo džiaugsmą dar nedrąsų,
Į saulę spindinčią žiūrējo —
Svajonēm driko beržo kasos
Ir atsargi sula tekējo.

Prabilo varpas, ir galingai
Laukais įmirkusiais nuējo,
Ir supo kvapsnį stebuklingą
Pavasario lengvučio vējo.

Ir nešē kvapą, dvelkē, pūtē
Švelnus vējelis pralinksmējęs —
Kvepējo nuostabi kvaputē
Ir žemēs pašalas, ir vējas . . .

Putnam, 1952. I. 2.

A N D A N T E

ŠNIOKŠČIA vandenys ištvinę,
Liejas per krantus,—
Vieversēlis krikštolinis
Virpina skliautus . . .

Ir beržų vytelēs juodos
Šiaušias pumpurais,
Ir lakštingalēlių godos
Tryšta vakarais . . .

Thompson, 1946. III. 23.

M E N U E T A S

EISIU, lipsiu ant kalnelio,
Rankele iš tolo mosiu
Ir pavasarēlį žalią
Šauksiu į laukus pilkuosius.

Gysta, skamba vyturēlis,
Kyla nuo drēgnos velēnos
Į skliautų bedugnį mēlį
Džiuginti kalnų ir slēnių.

Man akyse žemē sukas,
Žemē svaigsta, smenga, kelias . . .
O karklų linksmi katukai
Sidabrēja prie upelio.

Žysiu aš pati ir sprogsiu
Pumpurų žaliais lapeliais,
Ir vienų viena pašoksiu
Ant pradžiūvusios vejelės.

Šoksiu aš viena, kaip stoviu,
Suksiuos, trypsiu savo gėlą —
Pūpsinčią vėje rankovę
Virš galvos augštai iškėlus! . . .

Putnam, 1952. III. 11.

SCHERZO

ŽYDRAME skliaute
Žydinti šakelė supas ir
Moja kregždutes,
Gaidomis ant laidų sutūpusias.

Skriskite smagiai
Žydrumon, kregždutės-seserys!
Jau gelsvi drugiai
Plazda, jau visai pavasaris!

Thompson, 1948. III. 24.

FINALE

BĖGIOJOME, klegėjome tyriau
Nei trykštantis vanduo, nei vyturėlis!
Šlaituose mėlynos žibutės kėlės,
Putojo blizgančios purienos ir jau,
Lyg infantės pirštai lesiną balandį,
Virpėjo dulkdami žirginiai nukarti . . .
Visi, pavasariu apsvaigę ir girti,
Stebėjomės: — antai jau gervės skrenda

Grenoble, 1942. IV. 5.

Iš spausdinamo rinkinio
"Kristaliniam karste".

V. K. Jonynas — Iliustracija

VILNIUS ZIGMANTO AUGUSTO LAIKAIS

(IŠTRAUKA IŠ "AIDŲ" PREMIJĄ GAVUSIOS KNYGOS "SENASIS VILNIUS")

DR A. ŠAPOKA

Zigmanto Augusto laikų pats žymiausias Vilniaus istorijos įvykis buvo pastatymas naujos valdovų pilies, puošnių renesansinio stiliaus rūmų ir visos eilės kitų pastatų, surištų su pilimi, reikalingų valdovų dvarui.

Iš viso Zigmantų laikais Vilnius pagyvėjo. Jau Zigmantas II čia lankydavosi gana dažnai, o Zigmantas Augustas kurį metą čia nuolat gyveno. Net būdamas Lenkijos karaliumi, Zigmantas Augustas daug dažniau gyveno Vilniuje, negu Krokuvoje. Jau Zigmantas II pradėjo tvarkyti Vilniaus pilį ir įrengė čia savo dvarą. Kad jis Vilnių buvo užsimojęs padaryti tikrai antrąja savo sostine, rodo jo pradėtieji rūmai, kuriuose buvo organizuota net biblioteka. Kaip žinoma, Zigmanto Augusto praplėsta, o mirštant dovanota jėzuitams, ji buvo pagrindas būsimosios Vilniaus akademijos bibliotekos.

Iš Zigmanto II laikų yra žinomos tada visus stebinusios Jono Zapolijos ir Izabelės sūnaus gimimo paminėjimo iškilmės, kada visas miestas skendo iliuminacijose bei triukšme. Pats valdovas ir kai kurie ponai iškėlė puotas ne tik garbingiems svečiams, bet ir gatvėse vaišino visus miestiečius.

Zigmanto Augusto laikais iškilmės Vilniuje buvo daug dažnesnis dalykas. Taip 1561 m. spalio 8 d. čia įvyko Kuršo kunigaikščio Ketlerio investitūros iškilmės. Buvęs magistras prisiekė kaip Kuršo kunigaikštis, o išnykstančio ordino magistro insignijos — antspaudas ir aukso kryžius — buvo padėtos Lietuvos valstybės ižde. Sekančiais metais Z. Augustas Vilniuje iškilmingai priėmė Joną Vazą (Švedų karaliaus Eriko brolį). Atvykęs į Lietuvą, kunigaikštis Jonas iš pradžių buvo sulaikytas Kaune, į kur netrukus atvyko ir Zigmantas Augustas. Pasikalbėjimai dėl Jono vedybų su Kotryna Kaune nebuvo baigti, ir į Vilnių jis vyko dar nevisai tikras. Čia jį sutiko visas dvaras ir miestas su vaitu bei magistratu prieky, cechai su vėliavomis ir didžiulė minia, o prie pat miesto jį sutiko su savo karališkai puošniu dvaru Vilniaus vaivada Mikalojus Radvila Juodasis. 1562 m. spalio 4 d. ten pat Vilniuje pagaliau įvyko iškilmingos vestuvės, į kurias buvo sukviesti visi žymesnieji d. Lietuvos k. ponai. Vestuvių dieną vėl puotavo visas miestas. Paskutinės iškilmės buvo jaunavedžių išleistuvės.

Tai buvo vis nauji bruožai Vilniaus gyvenime. Jis jau tikroji sostinė, gyvena kartu su valdovo dvaru. Anksčiau to gyvenimo jis neturėjo.

Be čia suminėtų iškilmių, Vilnius ypatingai pagyvėjo Zigmanto Augusto laikais, kurio gyvenimas, bent jaunystėje, buvo žymia dalimi užpildytas pramogų bei puotų. Visų amžininkų liudijimu, Zigmanto Augusto laikais Vilnius buvo pasidaręs tikrąja sostine.

Dominavo tada valdovo dvaras su savo iškilmėmis, puotomis bei turnyrais, o miestą pagyvino čia pat įsikūrę didžiūnai, daugybė bajorų ir masės bajoriško jaunimo, besisukaliojančio apie valdovo dvarą. Tėvai juos čia buvo susiuntę tam, kad apsišlifuotų, susipažintų su visuomeniniais papročiais, užmegztų pažintis bei ryšius, kad įsiteigę valdovui ir didžiūnams, ateity galėtų padaryti geresnę karjerą, o pramogų mėgėjui Z. Augustui tai buvo malonūs bendrininkai.

Kai 1544 m. tėvas perleido Zigmantui Augustui valdyti Lietuvą ir jis įsikūrė Vilniuje, čia gyvenimas virte užvirė. Ne daug tas gyvenimo tempas susilpnėjo ir vėlesniaisiais laikais, nes ir jau perėmęs valdyti Lenkiją, Zigmantas Augustas vis tiek dažniausiai gyveno Vilniuje, bet ne Krokuvoje, kurios visiškai nemėgo. Atvykęs į Lietuvą, jis čia išbūdavo ištisus metus (1559-1562 net 3 metus), Lenkijoje visiškai nepasirodęs. Dėl to lenkai buvo nepatenkinti, neretai jį kaltino nesirūpinant Lenkijos reikalais, o 1562 m. Lenkijoje kai kuriose srityse net buvo sušaukti seimeliai, kurie pasiuntė pas Zigmantą Augustą į Vilnių savo atstovus, reikalaudami pagaliau atvykti į Lenkiją ir sušaukti seimą.

Pasak Warszewskio, Zigmantas Augustas visur kitur jautęsis svečiuose, o namie — tik

būdamas Vilniuje. Būdingas šiuo atžvilgiu yra žinomojo ano meto lenkų publicisto Orzechowskio pasisakymas veikale "De institutione Regia ad Sigismundum Augustum". "Betgi aš prikalbėjau daugiau, negu norėjau. O taip padariau dėl to, kad vėl girdėjau, esą, tuojau po seimo važiuos į Lietuvą. Taip nedaryk, prašau tave ir maldauju tavo karališkosios garbės vardu, kuri tau turi būti brangiausia. O jeigu taip greit, vos pasveikintas, iš mūsų nuskubėsi į Vilnių, dovanok, jei taip pasakysiu, visų akyse pažeisi savo garbę. Sakysime ir išvažiuojančiam iš paskui pasiųsime šiuos žodžius: o Kirai mūsų, taip greit nuo mūsų bėgi! Kodėl vengi mūsų akių?"

Tokia jau buvo ano meto viešoji opinija. Tą patį mums rodo ir kiti žinomieji šaltiniai. Ir būdamas jau Lenkijos karaliumi, Zigmantas Augustas daugiausia gyveno Lietuvoje — Vilniuje arba Palenkės Knišine. Įdomu, kad Vilniuje jis jau nebegyvendavo po 1569 m. Matyti, jį buvo atšaldęs unijos seimo atsiminimas. Po prieš Lietuvą pavartotos prievartos aktų (sričių atplėšimo, grasinimo, kad pats paskelbsiąs unijos aktą) lietuvių tarpe jis jau negalėjo laisvai jaustis. Gediminaitis savo kraštą buvo išdavęs, tad nebegalėjo čia jaustis savas.

Visą Zigmanto Augusto valdymo metą Vilniaus gyvenime pirmavo valdovo dvaras. O buvo jis puošnus. Anksčiau Vilnius tokio dvaro nebuvo niekad matęs. Tai ypatingai tinka pirmajam Zigmanto Augusto valdymo laikotarpiui (1544-8 m.), kada jis beveik niekuo daugiau ir nesirūpino, kaip savo dvaro puošnumu, iškilmėmis ir pramogomis. Vilniuje tuo metu buvo net ne vienas, bet 3 dvarai, paties Zigmanto Augusto 2 dvarai — lietuviškas ir lenkiškas, ir žmonos. Kunigaikštienės Elzbietos (†1545) dvaras susidėjo iš 84 dvariškių (70 vyrų ir 14 moterų) ir 30 tarnų, viso 114 asmenų. 1545 m. vasarą kunig. Elzbietai mirus, šis dvaras, žinoma, buvo paleistas ir daugumas jo žmonių išsiskirstė. Kai 1547 m. rudenį į Vilniaus pilį buvo įvesta nauja didžioji kunigaikštienė Barbora Radvilaitė, buvo suorganizuotas specialus jos dvaras.

Turint galvoje Zigmanto Augusto ir Barboros vedybų aplinkybes, galima būtų spėti, kad Barboros dvaras buvo sudarytas jau grynai lietuviškas. Betgi taip nebuvo. Kadangi Zigmantui Augustui buvo ypatingai svarbu kuo sklandžiau pasiekti Barboros pripažinimą Lenkijos karaliene, tai jau jos pirmajam viešajam pasirodymui, o taip pat vėlyvesnių santykių su žmonėmis reikalui Zigmantas Augustas jos dvarą sudarė ne iš lietuvių, bet iš lenkių ir lenkų, pasirinkdamas kaip tik tokius žmones, kurių dalyvavimas turėjo rodyti, kad šitoms vedyboms nėra priešingos ir žymiausios Lenkijos ponų šeimos. Dvaro pirmąja ponia buvo paskirta neabejotinai pirmoji Lenkijos matrona, garsiojo Lenkijos kanclerio Kr. Szydlowieckio našlė, Krokuvos kaštelionienė, Krokuvos kašteliono, t. y. pirmojo Lenkijos senatoriaus, Tarnowskio uošvė. Greta jos buvo jos brolienė, iždininko Mikalojaus Szydlowieckio našlė Barbora, toliau Polanieco kaštelionienė Slupickienė, Czechowskienė ir Stobeckienė. Vadinasi, buvo 5 matronos, kai Elzbietos dvare jų buvo buvę tik trys. Be jų dar buvo 7 palydovės lenkės. Dvaro maršalka ir visi kiti pareigūnai taip pat buvo parinkti iš lenkų, nes reikėjo pasiruošti sunkioms grumtynėms Lenkijoje. Ar buvo koks lietuviškas Barboros dvaras, neturime žinių. Greičiausia oficialaus nebuvo ir buvo tenkinamasi Radvilų gimine bei jų bičiuliais.

Visas lenkiškasis Barboros dvaras į Vilnių atvyko 1548 m. balandžio 5 d., o po trijų dienų buvo gauta žinia apie karaliaus Zigimanto II mirtį.

Pats Zigmantas Augustas, be abejonės, turėjo du dvarus. Bet jų sudėtis visiškai tiksliai nėra žinoma. Žinome, kad 1544 m. suorganizuotas lietuviškasis dvaras pilnai sukomplektuotas nebuvo. Lietuviai dėl to daug kartų skundėsi, o 1547 m. net kreipėsi dėl to į Zigmantą Augustą formaliai seime. Tada Zigmantas Augustas atsakė, kad jis tai padarytų mielai, tačiau pirmiausia reikią apgalvoti, iš kur imti dvaro išlaikymui lėšų. Daugumas dvarų, iš kurių prie jo pirmatakų buvę išlaikomas dvaras, esą įkeisti ir jokių pajamų neduodą. Seimas tada jokių šaltinių dvarui išlaikyti nepaskyrė, tuo būdu padėtis nepasikeitė. Betgi ir lietuviškojo dvaro dignitorių skaičius nebuvo menkas. Ir titulai buvo maždaug tie patys, kaip ir lenkiškojo dvaro: patauris, taurininkas, raikytojas, pastalininkis, stalininkas, pakamaris, kardininkas, arklininkas, dvaro arklininkas, kuchmistras, medžioklininkas, patalininkas (ložniči-cubicularius) ir t.t. Be to, buvo dar būrys vad. dvariškių—jaunų karjerą pradedančių ponaičių, naudojamų įvairioms misijoms krašte, karo metu sudarančią atskirą valdovo sargybos būrį. Vėlyvesniais Zigm. Augusto valdymo laikais jų taip pat būdavo, tačiau tada Vilniuje jie gyvendavo tik ten esant valdovui, o jam išvykus, jie būdavo išsiuntinėjami po valdovo dvarus. 1565 m. jų buvo 118. Kiek jų buvo Vilniaus dvare 1544-1548 m., žinių neturime. Kolankowski iš šaltinių (sąskaitų) yra surankiojęs 19 pavardžių. Be abejonės, jų buvo žymiai daugiau. Tik daugumas jų buvo didžiūnų sūnūs ir negaudavo jokio atlyginimo,

Vilniaus universiteto rankraščių salė

tad ir jų pavardės į sąskaitas nepakliūdavo. Greičiausia dvariškių apie tiek pat, kaip 1565 m., buvo ir 1544-8 m.

Lenkiško dvaro sudėtis taip pat nėra tiksliai žinoma. Šis dvaras buvo suorganizuotas 1543 m. vasarą, Zigmantui Augustui ruošiantis vykti į Lietuvą, o papildytas jam jau apsigyvenus Vilniuje. Jame buvo 43 dvariškiai, kurie laikė 216 tarnų ir tiek pat arklių. Bent tiekai žmonių ir arklių buvo duodamas išlaikymas iš didžiojo kunigaikščio iždo. Be to, Zigmanto Augusto dvare buvo 14 kambarinių ir jų viršininkas, 35 alabardininkai sargai su savo viršininku; 48 asmenų sargybos husarai su savo vadu. Didelis skaičius tarnų buvo taip pat arklidėse bei vežiminėse. Vežiminėje, kurioje buvo 27 karietos bei kitokie vežimai, dirbo 59 žmonės. Be abejo, nemažiau tarnų buvo ir arklidėse, kuriose buvo laikoma 167 arkliai važiavimui ir 219 jojimui (jų tarpe 61 geriausios veislės arabai) ir 10 stropiai prižiūrimų kupranugarių. Zigmuntas Augustas buvo didelis arklių mėgėjas. Jie buvo perkami specialių išsiųstų agentų visoje Europoje, net tolimoje Italijoje. Be to, Vilniaus arklidės nuolat buvo papildomos iš jo žirgynų Knišine, Tykocine, Alytuje, o taip pat gausiomis Lietuvos ir Lenkijos didžiūnų dovanomis. Vilniuje arklių tada nestigo. Be kelių šimtų paties valdovo arklių, ne mažiau jų turėjo dar dvariškiai, kurie taip pat daugiausia valdovo buvo išlaikomi. Dėl to nenuostabu, kad vien avižų didž. kunigaikščio dvaras per 1 savaitę sunaudodavo apie 3,500 karčių (1 k.—32 gorčiai, ¼ boso), t. y. apie 2,000 centnerių. Be vežiminės ir arklidžių personalo yra žinoma dar visa eilė įvairių tarnų paties valdovo rūmuose. Tai įvairūs staltiesininkai, rankšluostininkai, virėjai, kepėjai, durininkai, pirtininkai, šunininkai, sakalninkai, medžioklės tarnai ir t.t. Nepamirštini taip pat gausūs menininkai ir amatininkai. Be to, dar buvo kanceliarija — slaviškoji ir lotyniškoji. Buvo eilė kitų įstaigų. Gyveno Vilniuje tuo metu taip pat visa eilė ponų tarėjų bei šiaip ponų, turėjusių čia savus dvarus.

Kaip matome, ryšy su Zigmanto Augusto gyvenimu Vilniuje, pilies ir miesto gyventojų skaičius labai padidėjo. Apytikriai galima sakyti, kad valdovo dvaras pilies miesto gyventojų skaičių padidino mažiausia kokia 1,000 žmonių. O tai daugiausia žmonės, kurie daugiau neveikė nieko, kaip tik dalyvavo audringame jaunojo valdovo gyvenime arba jam tarnavo. Zigmantas Augustas pirmajame savo valdymo laikotarpy, galima sakyti, daugiau niekuo ir nesirūpino, kaip savo malonumais, pramogomis ir iškilmėmis. Vilniaus ir ypač jo dvaro gyvenime puotos, maskaradai, turnyrai, visokios riterių varžybos, net pilies puolimo žaidimai buvo nuolatinis reiškinys. Daugumoje tokių žaidimų bei turnyrų aktyviai dalvaudavo ir pats Zigmantas Augustas.

Iš viso Vilniaus gyvenimas įgavo tipingo renesansinio laikotarpio vakarietiško dvaro gyvenimo pobūdį, maždaug itališko tipo. Į Lenkiją ir Lietuvą šitie papročiai atėjo dar XVI a. pradžioje, o ypatingai suitalėjo Bonos laikais. Senieji patriarchaliniai papročiai pasikeitė. Vietoj ilgų aprėdų buvo pradėta nešioti trumpi vakarietiški apdarai, vietoj senųjų stovyklinių grubių papročų įsigalėjo siekimas patogumų, liuksuso ir turtų. Bajoriškoji ambicija pakito, įsigalėjo vakarietiškoji nobiliteto ideologija. Niekas niekur nebesirodė be kardo prie šono, tačiau senojo karingumo jau nebebuvo. Didžiūnai įsirengė puošnius savo dvarus su dideliais etatais įvairių dignitorių, su orkestrais bei artistais. Prasidėjo saloninis gyvenimas, moksliniai disputai bei literatūriniai vakarai. Yra pvz. žinoma, kad dar 1515 m., vykdamas į Vienos kongresą, Mikalojus Radvila Juodasis vežėsi karališką dvarą, o jo orkestras (100 muzikantų) tada stebino visą Vieną ir grojo net pačiam imperatoriui. Ne daug menkesnį dvarą tada nusivežė Vienon ir jo bendrakeleivis Goštautas. Zigmanto Augusto gyvenimo Vilniuje laikais visa tai išsivystė iki augščiausio laipsnio. Niekad Vilnius neturėjo tokio judraus ir įvairaus bei audringo gyvenimo, kaip Z. Augusto laikais. Greta valdovo puošnumu ir ištaiga lenktyniavo didžiūnai. Kiekvienas stengėsi prašokti kitus ir savo dvaro blizgesiu ir puotomis bei kaukių baliais ar turnyrais. Tačiau viso gyvenimo centras vis dėlto buvo valdovo dvaras. Puotos ir kitos pramogos būdavo ruošiamos ne tik pačiuose naujuosiuose pilies rūmuose, bet taip pat naujuosiuose rūmuose už Neries ir Zigmanto Augusto mėgiamojoje vasaros rezidencijoje Veršupy. Visose pramogose žymi vieta tekdavo dvaro kapelai, kurioje buvo 15 muzikantų, daugiausia italų. Kapela neretai ruošdavo koncertus. Įdomu, kad vieno tokio koncerto metu pilyje valdovui bei dvarui 1547 m. liepos mėnesį Trakų vaivados Jonušo Alšėniškio orkestro fleitininkas dainavo lietuviškas dainas (Kolankowski: Zigmunt August, 325 p.).

Be dvaro nuolatinių meninių pajėgų Vilniuje tada buvo priplūdę masės keliaujančių artistų bei vad. liaudies linksmintojų, kurių pasirodymai pavirsdavo cirko gastrolėmis. Dvaro rūmuose knibždėjo įvairių tautų juokdariai ir karliukai. Po pilies rūmus slankiojo 5 prijaukinti lokiai, prijaukintas liūtas, lakiojo gegutė, šūkavo daugybė papūgų ir čirškė aibės kitokių paukštelių.

Zigmantas Augustas puotavo, tačiau jo mėgiamiausia pramoga buvo medžioklė. Pvz. 1546 m. jis net 223 d. praleido medžioklėje. Baltvyžio, Birštono, Alytaus, Vygrių, Varenos, Valkininkų ir Rudninkų giriose nuolat aidėjo medžiotojų ragai ir skalikų balsai. Nuolatiniais Zigmanto Augusto bendrininkais buvo 5 tokie pat kaip jis karšti medžiotojai jaunuoliai su Grigu Chodkevičium prieky (iš pradžių arklininkas, vėliau Trakų, paskiau Vilniaus kaštelionas ir lauko bei didysis hetmonas). Visi 6 apsirėdę kaip vienas. Valdovą iš jų išskyrė tik per pečius pakabintas medžioklės ragas. Juos visada lydėjo keletas sakalininkų, 6 meškininkai ir 14 žymiųjų šaulių. Be to, Zigmanto Augusto neatskiriami medžioklių palydovai buvo du šunes milžinai — Grifas ir Sibelė, ir 2 vižlai. Medžiojamos būdavo dažniausiai meškos arba kiti stambieji žvėrys. Kartais būdavo surengiamos medžioklės ir žvērienos parūpinimo tikslu. Ji kartais būdavo pasiunčiama net į Krokuvą bei Poznanę.

Visas šitas gyvenimas kaštavo labai daug. Tam Zigmantas Augustas išleisdavo beveik visas savo iždo pajamas. Per 1544-1548 m. iždas buvo gavęs pajamų 351.701 auks., 12 sk. ir 4 den., o išleidęs 359.584 a., 29 skt. ir 4 den. Tuo būdu buvo deficito 7983 auks. 17 sk. Iš visos milžiniškos išlaidų sumos valstybės viešiesiems reikalams Zigmantas Augustas išleido vos 19.042 auks. 20 skt., o visa kita — 340.542 auks. 9 skt. 4 den. — buvo išleista statyboms ir kasdieniniams dvaro reikalams. Vien virtuvės reikalams per metus būdavo išleidžiama virš 30.000 auksinų. Šiokį tokį supratimą apie Zigmanto Augusto virtuvės apyvartą galime susidaryti turint galvoje, kad dar 1543 m. spalio mėn., kai tebuvo vien lenkiškas dvaras, kelionės metu į Lietuvą per 5 dienas buvo sunaudota štai kiek mėsos: 36 jaučiai, 5 karvės, 23 avinai, 426 gaidžiai, 94 antys, 25 kalakutai, 9 jarubės, 4 strazdai, 7 karveliai, 8 kurapkos ir išgerta 54 bosai

alaus. Daugelis virtuvės dalykų buvo importuojama. Ypatingai branginami buvo prieskoniai, kaip razinkos, migdolai, pipirai, imbiras ir kt., kurie net būdavo saugojami valstybės ižde, kartu su brangenybėmis ir pinigais. Daug pinigo būdavo išleidžiama ir užsienietiškiems vynams. 1546 m. pvz. vieną kartą už 1.860 auks. buvo nupirkta 101 pusbosis tokajaus, kurio pergabenimas kainavo net 1215 auks. Vyno būdavo tiek daug atsargų sudaroma, kad jis net netilpdavo pilies rūsiuose ir būdavo saugomas pas bernardinus ir Šv. Dvasios prieglaudos rūsiuose.

Nestebėtina, kad šitokiuo savo gyvenimu Z. Augustas buvo įsigijęs padykusio nerūpestingo eikvotojo reputaciją. Toks amžininkas Gorskis rašo: "Jaunasis karalius gyvena Lietuvoje labai daug išeikvodamas. Savaitei išėmė 1.000 auksinų. Virtuvei kasdien pjaunamas didžiulis jautis, o dvarui 15 karvių. Alaus kasdien išeina 30 bosų ir tiek pat midaus, neskaitant vyno . . . Avižų sunaudojama 400 karčių. Šieną, avižas ir kitokį pašarą atgabena valstiečiai iš už 30, 40 ir 50 mylių. Kelionėje jie turį daug nuostolių tiek žmonių, tiek gyvulių. Kada nors Dievo bausmė už tai atkeršys". Baro komendantas Pretričas kunigaikščiui Albrechtui rašė: ,'Manęs niekas tiek nestebina, kaip tas jauno karaliaus abejingumas savo dabar valdomos Lietuvos valdinių atžvilgiu. Iš tikrųjų jis ten nieko neveikia, bet visiškai pasinėrė puotose, šokiuose ir maskaraduose".

Visa tai yra tikra teisybė. Išlepintas Bonos palaido dvaro auklėtinis, Zigmantas Augustas tęsė nerūpestingą išlaidų gyvenimą ir niekuo nesirūpino. Bet kaip humanistinės dvasios valdovas jis pirko ne vien brangenybes, kurioms turėjo stačiai kolekcionieriškos aistros. Jis kartu kaupė Vilniuje ir kultūrines vertybes. Jis sukūrė Vilniuje pirmąją biblioteką ir pirmąją paveikslų galeriją. Jo agentai specialiai važinėjo po Europą, pirkdami anais laikais dar palyginus labai retas knygas. Bibliotekos komplektavimo Zigmantas Augustas neužmetė ir vėlesniais laikais, jau būdamas ir Lenkijos karaliumi, nes gyveno Vilniuje. Būtų labai įdomu, jei mes dabar galėtume susekti, kokių knygų ir kiek buvo nupirkta. Deja, žinome tik nuotrupas. Žinome, kad dar tėvo įkurtą biblioteką, kuri dabar iš Augštutinės pilies buvo perkelta į Žemutinę, naująją, Zigmantas Augustas atsidėjęs papildyti pradėjo 1547 m. Bibliotekininku — knygų pirkėjų tada buvo Kozminčikas. Pirmaisiais metais buvo tam reikalui išleista 71 auks. Dar tais pačiais 1547 m. pirmuoju knygų rinkimo agentu buvo padarytas Andrius Trzycielskis, Krokuvos knygininkas, kuriam buvo pavestas ir knygų įrišimas. Knygoms sužymėti buvo pagaminti net 2 specialūs spaudai — didysis ir mažasis. Jau tų pačių 1547 m. lapkritį jis pasiuntė į Vilnių 112 knygų, už kurias buvo sumokėta 145 auks. 5 skat. Be to, tais pat metais Zigmantas Augustas už 15 auks. nupirko tėvo asmens gydytojo Alberto Saxo biblioteką, kuri tuojau buvo pergabenta į Vilnių. 1547 m. gale mirus senajam Trzycielskiui, knygų medžiojimo darbo ėmėsi jo sūnus, kuris tuo reikalu pats keliauja po Europą ir ypač daug perka Frankfurte. Per sekančius 4 metus šis Trzycielskis išleido 2000 auks. Jis jau pirmaisiais 1548 m. mėnesiais nupirko 120 veikalų. 1550 m. jis turėjo nupirkęs dar 341 veikalą. Kartu su 1548 m. nupirktais veikalais jie buvo pasiųsti į Vilnių dviem vežimais (pervežimas kaštavo 48 auks.). 1551 m. jis pasiuntė 384 t., 1552 m. — 316 t. Tuo būdu 1552 m., kiek mums žinoma, Zigmantas Augustas buvo nupirkęs jau 1272 veikalus. Aniems laikams tai žymus skaičius. Kai kurių jų vardai yra žinomi: Speculum Saxonicum, Biblia, Anatomija Dr. Bary, kažkoks herbaras ir kt. Per sekančius 5 metus Trzycielskis knygoms kreditų gavo 2820 auks., o išleido 1903 auks. 15 skt. Tai beveik antra tiek, kiek buvo anksčiau išleidęs. Knygų turėjo būti taip pat apie 1.000. Tuo būdu 1547-57 m. Z. Augustas išleido 4.244 auks. 4 skt. vien per Krokuvą. Be to, kiek galėjo, jas pirkinėjo pats bibliotekininkas Kozminčikas. Galimas dalykas, kad ir kitais keliais būdavo gaunama. Be abejo, per 15 paskutinių Zigmanto Augusto gyvenimo metų biblioteka dar gerokai praturtėjo. Mirdamas Zigmantas Augustas bus jėzuitams padovanojęs jau nemažą rinkinį.

Be knygų Zigmantas Augustas rinko paveikslus. Berods, galerijai pradžią padarė kunig. Albrechtas 1547 m. prisiuntęs eilę "žymių asmenų" portretų. 1548 m. Petrakavoje seimo metu Zigmantas Augustas už 140 auks. nupirko kažkokius 29 paveikslus. Dar po 3 mėn. bibliotekininkas Kozminčikas kažkur už 50 auks. nupirko 8 pav., vaizduojančius Abraomo kelionę, ir 8 pav. iš Juozapo gyvenimo.

Zigmantas Augustas turėjo ir savų tapytojų, kurie kartais ir labai gerai buvo apmokami. Toks mėgiamiausias jo tapytojas Ant. Wiede 1545 m. už paveikslą "Zubrų medžioklė" gavo 105 auks., sekančiais metais už turnyro vaizdą 16 kapų, o už kitą kažkokį paveikslą 55 auks. Kiek tų paveikslų buvo surinkta ir koks buvo jų likimas, nežinome. Galbūt, jie sudegė 1610 m. gaisre.

Daug kaštavo, žinoma, ir Zigmanto Augusto statybos, ypač pačios pilies. Apie ją iki 1544

m., kai Zigmantas Augustas pradėjo darbus, žinių mažai teturime. Žinome, kad iš pilies į miestą, į Pilies gatvę, vedė kelias pro vartus, viršum kurių buvo bokštas. Tuojau pat už tų vartų tekėjo Vilnia, o per ją buvo tiltas. Gyvenamieji rūmai, statyti Aleksandro, buvo sudegę ir juos atstatė Zigmantas II. Zigmantas Augustas nusprendė pastatyti didžiulius rūmus. Tam jis pirmiausia supirko beveik visus pilies teritorijoje buvusius privačius sklypus ir iškėlė iš čia ūkinius trobesius, tarnų ir net savo dvaro pareigūnų patalpas. Pilies rajone buvo palikta tik patrankų liejykla ir arsenalas, t. y. kariniai įrengimai. Naujoji pilis buvo statoma vadovaujant Giovanni Cini Sienos, to paties italo, kuris Krokuvoje padarė baldakimą Jogailos antkapiui ir kartu su Bartolomieju Berreci atliko vad. Zigmantų koplyčios puošimo darbus. Vilniuje Zigmantas Augustas jam mokėjo dvigubai, palyginus su kitais italais. Atrodo, kad jis turėjo būti visų statybų projektų autorius. Yra žinoma, kad kartu su Gran Maria Padovano jis dirbo kunigaikštienės Elzbietos paminklą. Jo padėjėjais buvo Benedictus, raštuose vadinamas murator arba magister muri ir Bartolomeus vad. lapicida. Jų žinioje buvo aibės meistrų, taip pat daug italų. Darbų priežiūra priklausė oficialiam pilies pareigūnui — statybininkui Fr. Unsterff, o vėliau — Hrob Bretfus. Jie vadinami budovničiais arba praefectus aedificiorum Vilnensium S. R. M.

Be šių statytojų Zigmanto Augusto dvare ir mieste buvo daugybė kitų meno žmonių, artistų ir mokslininkų. Buvo jų iš viso pasaulio, bet daugiausia italų. Jų tarpe užtinkame dainininkų, muzikų, skulptorių, dailininkų, gydytojų, vaistininkų, juvelirų bei auksakalių, laikrodininkų ir kitokių amatininkų, taip pat pirklių. Visi čia plūdo dėl dosnaus valdovo teikiamo gero uždarbio.

Kaip minėta, Zigmantas Augustas statė taip pat visą eilę trobesių už pilies rajono. Tai buvo pirmiausia ūkiniai pastatai, iškelti iš pilies rajono. Jiems vieta buvo parinkta čia pat už Vilnios vagos prie kelio, vedusio į tiltą, tarp dabartinių Tilto ir Gedimino gatvių. Čia kadaise buvo buvę Zabžežinskių rūmai (nuo jų artyn į Nerį buvo Barboros Radvilaitės rūmai). Zabžežinskių rūmai buvo sunykę ir sklypai priklausė kapitulai. Zigmantas Augustas juos sukeitė su kapitula į sklypus prie Skopo gatvės ir priemiesčiuos. Šiuose įsigytuose sklypuose 1546 m. buvo pastatytos dvejos arklidės — vienos atskiros jojamų žirgų,—prieklėtis, kalvio namai, vyno rūsių užvaizdo italo Tomo namai, akmentašių užvaizdo Martino namai, skalbykla bei skalbėjų vyresniosios Aleksinos namas, pilies ūkvedžio mūriniai namai, pilies tarnų namai, kalvė ir kt. patalpos. Iš pilies į arklides bei visą minėtų pastatų rajoną vedė specialus medinis tiltas per Vilnią. Tais pačiais metais buvo pastatytos dvaro maudyklės. Kartu vyko gyva statyba Veršupy ir Lubave, kur buvo užvestas žuvų ūkis. Veršupy tam buvo įrengti 2 tvenkiniai ir 28 kūdros. Be to, čia pat buvo pastatyta eilė paviljonų, Zigmanto Augusto vasaros rezidencijai. 1547 m. Veršupio kūdrų pavyzdžiu buvo įrengtos 3 kūdros Vilniuje. Prie visų tų darbų dirbo daug svetimtaučių. Medžiaga statyboms taip pat kartais iš toli buvo vežama. Pvz. akmuo buvo pirktas ir tašomas Kuoknezėje, Dauguva gabenamas į Polocką, o iš ten arkliais į Vilnių. Visa tai, žinoma, net anais laikais reikalavo nemažai pinigo.

Zigmantas Augustas daug išleisdavo. Tačiau grynai asmeniškais savo patogumais jis mažai tesirūpino. Jis gyveno vos trijuose tapetuotuose kambariuose, kuriuose didžiausia brangenybė buvo veneciški veidrodžiai (vienas buvo perlais nusagstytais rėmais) ir sidabrinis paauksuotas laikrodis. Jam patarnaudavo vos vienas kambarinis, mėgiamasis Jurgelis. Kitas tarnas globojo Grifą su Sibile. Be to, diskretiškoms slaptoms misijoms Zigmantas Augustas turėjo dar vieną kambarinį Losotą. Rengėsi Zigmantas Augustas palyginus kukliai. Nešiojo seserų siūtus marškinius, prisiunčiamus iš Krokuvos, virš jų vilkosi trumpą itališką švarką iš juodo šilko arba kitos juodos medžiagos. Ploščių lyjant nešiojo iš flamandų, o giedroje iš Paryžiaus audeklo. Brangiausia aprėdo dalis buvo sabalinė kepurė, juodas adamaškinis voverių kailiukais pamuštas trumpas apsiaustėlis ir itališka paauksuota špaga.

Suprantamas dalykas, kad sūkuringas dvaro gyvenimas Vilnių labai pagyvino. Dvaro pareikalavimų, pasirodo, net nebepajėgė aprūpinti vilniečiai pirkliai. Jiems čia gelbėjo Kauno ir net tolimesnių miestų pirkliai. Miestas iš tokio dvaro, žinoma, daug pelnėsi. Be to, jame pagausėjo ne tik didžiūnų, bet ir prasigyvenusių pirklių statybos. Miestas puošnėjo ir augo visą Zigmanto valdymo laikotarpį. Juo labiau, kad miestas buvo globojamas, juo rūpinamasi. Vaitu buvo tokia stambi asmenybė kaip Rotundus-Mieleckis. Tačiau labiausiai Z. Augusto laikais išpuošnėjo pilis bei valdovo dvaras, kuris ištisai naujai buvo perstatytas. Jau minėtas Warszewickis teisingai sakė, kad pamėgęs Vilnių Zigmantas Augustas "įrengė jame maudyklių, sodnų, pristatė namų, rūmų ir begales nebežinau kokių įrengimų".

PASKUTINIS PASIMATYMAS

ANTANAS TULYS

Šį pasimatymą aš ilgai stengiausi palikti neparašytą. Ir gal būtų gražiau, jei jis būtų palikęs neparašytas, nors Ji jau seniai numirus, užmiršta — nebepasiekiama.

1939 metais sugrįžau iš Amerikos į savo tėviškę. Tai lygiai po dvidešimties metų. Mano brolis, Kazys Rimas, pasitiko mane Šeduvos geležinkelio stotyje. Jį iš tolo pamačiau. Nepažinau jo, bet spėjau, kad tas žmogus bus mano brolis. Nes jis vienas čia toks tamsus ir atrodė, kaip tikras čigono Arlovo paveikslas.

Mudu puolėme į glėbį, ilgai bučiavomės, džiaugėmės. Betgi jo glėbyje nesijaučiau, kad būčiau brolio, arba net šiaip lietuvio, glamonėjamas. Tai buvo kažkoks nelietuviškas rasalas. Pasisveikinę, pakalbėję, įmetėme mano lagaminą į ratus, kurie, kaip ir pakinkalas ir arklys, buvo tokie pat, kaip palikau. Išskyrus šikšnines vadeles ir su žalvariniais guzikėliais šikšnų papuošalą ant pavalkų. Ir čigonišką botagą.

Įšokus į vežimą, Kazys paleido arklį risčia. Matėsi, kad jo kuinas išmokytas išsigąsti ir botago šmikštelėjimo. Taip mes skubinome į Baukų sodžių, mano tėviškę, kur teko man užgimti ir paaugti.

Baukų sodžiaus neberadau! Jis buvo išsikėlęs į viensėdžius. Kai brolis Kazys parodė vietą, kur tada stovėjo malūnas ir buvo sodžiaus pradžia, o prieš mane bangavo tik tirštų javų laukas iš abiejų pusių iki pat kelio, aš gyvai išgirdau Čepulio kieme šunį lojant, tą didelį Saliamoną, kurį palikau išvažiuodamas. Kaip gyvas, atsistojo prieš mano akis Baukų sodžius. Abiejose kelio pusėse gužojo šiaudiniai stogai, ant jų žirgeliai, žali samanų kupstai. Žaliavo sodai. Mačiau gryčias, gryčią paskui gryčią, daržines, kūtes, klojimus, klėtis. Bėgo dienos, saulė tekėjo, saulė leidosi, sezonas sekė sezoną, darbymetis darbymetį. Piemenys įvarė bandą į ūlyčią: karvės baubdamos, avelės bliaudamos lindo į savo kiemus. Mačiau patį save žaidžiantį palentą, mušantį ripką. Taip be galo, be tvarkos vaizdas paskui vaizdą, tūkstančiai sodžiaus scenų, paveikslėlių mirgsėjo. Kalbos, pasakos, dainos girdėjosi. O tuo tarpu žaliavo kviečiai, rugiai, tarp jų įsimaišęs žirnis, iki pat kelio toje vietoje, kur palikau Baukų sodžių.

Dar truputį pavažiavus, Kazys parodė vietą, kur mūsų sodyba klestėjo. Dabar jos nei ženklo, nei ženklelio. Truputį toliau pastebėjau paliktus vienos gryčios pamatus, pečių, prie jų kelias aplaužytas obelis ir dar toliau — palinkusį į kelią senelį kryžių. Paskui vėl tik javai. Javai iki kelio. Nebėra gryčių, kluonų. Nebėra pakluonių, ano kelelio.

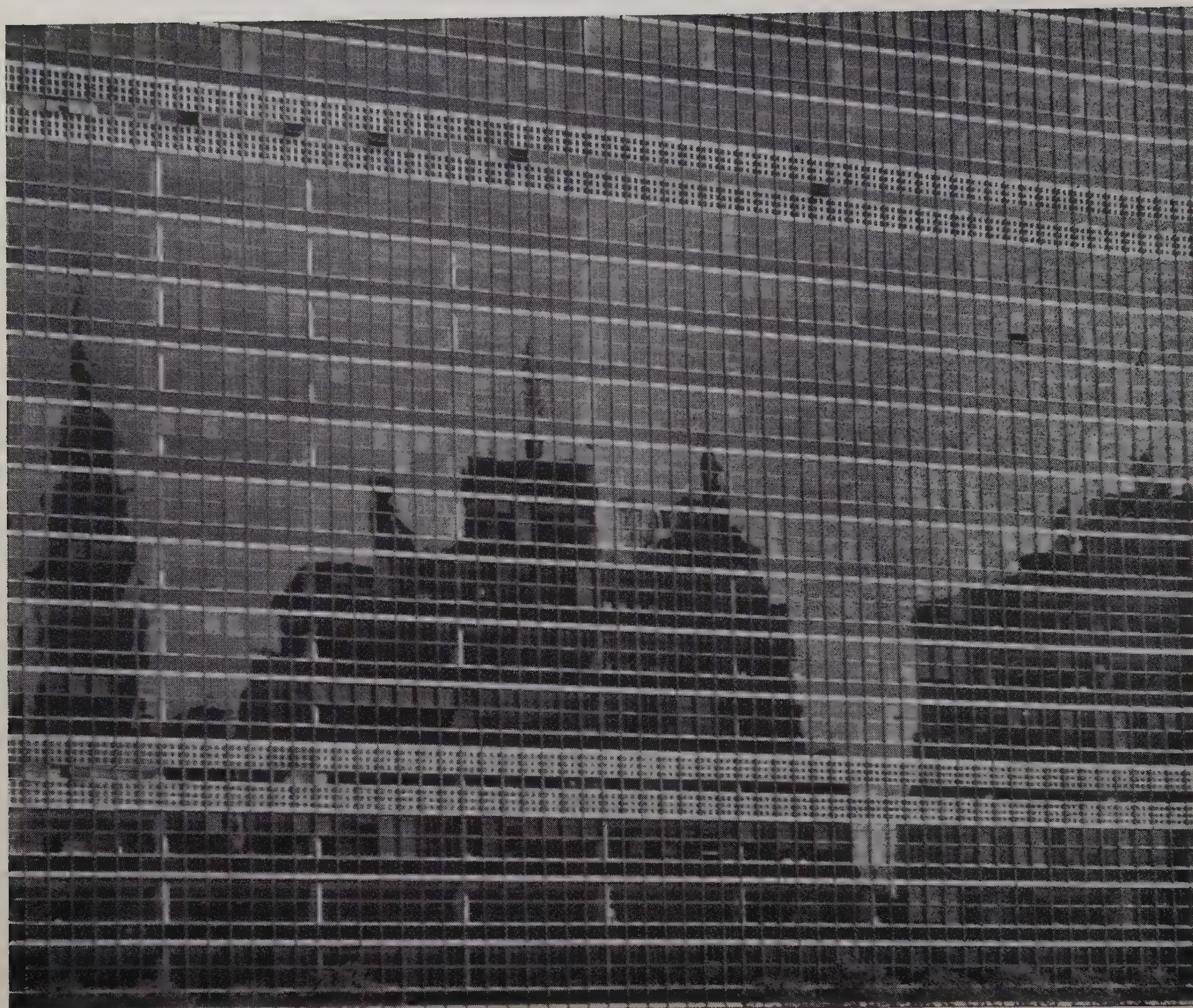
Kazys, pasukęs arklį iš vieškelio į siaurą, duobėtą keliuką, pranešė, kad tai jau jo kelias ir ten pamiškyje jo trobos, o prie galo keliuko stovinčios moterys esančios mama ir jo žmona Ona. Jau aiškiau matėsi miškas, tviskėjo skarda dengti stogai, didėjo dvi moterys, išėjusios, suprantama, manęs pasitikti.

Šokau iš ratų, bėgau, apkabinau mamą. Apkabinau, bučiavau, bet netikėjau, kad toji laiko sudraskyta moteris galėtų būti mano mama. Palikau ją augštoką, tiesią, pakeltais pečiais, iškelta galva, pailgu veidu, gražią geltonplaukę. O radau mažytę, palinkusią, nudribusiais pečiais, retais žilais plaukais, garankštuotu veidu bedantę. Ir atsiminiau ją baliuose pečius kilnojančią, ore rankas blaškančią, pašokstančią nuo kėdės ir dainuojančią: — O kas išrašė mano veidelius...

Gal ir šioji mano mama nusivylė manimi. Gal ji tikėjo pamatyti mane gražiau užaugusį, smarkesnį, vyriškesnį už Kazį. Bet Kazys buvo augštas, tiesus, drąsus, greitas, smailiomis juodomis akimis vyras. Tikras Arlovas. O aš — kaip mano šviesiaplaukis tėvas: žemas, truputį kuprotas, nežvalus, nesusigaudąs kalboje. Gal ir ji netikėjo, kad aš esu jos sūnus Jonas. Nes ji klausė, klausimą kartojo: — Ar čia mano sūnus? Ar čia mano sūnus Jonas?

Mama įsivedė mane į gryčią, tuojau pripylė augštus stiklus vyno, paprašė atsisėsti už stalo į geriausiąją kėdę. Ant stalo pupsojo iškepta žąsis, skilandis, dešra, kumpis, sūris, sviestas, pyragas — viskas gardžiausia mano atsiminimuose.

Kazys atkimšo statinę namie daryto alaus, kuris andai būdavo toks gardus. Bačka šovė,

MOZAIKA (Atspindžiai Jungtinių Tautų pastate) V. Maželio nuotrauka

alus putojo, jie sakė, kad meisterio padarytas. Bet į stiklą įpiltas buvo drumzlinas, geriant — rūgštus, sunkus nuryti. Dešra taip pat springo gerklėje. Tačiau jie visi gėrė ir gyrė, kad pavyko padirbti gerą alų. Todėl ne alus, ne dešra, ne kumpis, bet mano gomurys sugedo. Ir atėjo mintis, kad būtų buvę geriau nesugrįžti. Tuomet naminis alus tebebūtų skanus, mama tebebūtų ana geltonkasė. Viskas tebegyventų mano atsiminimuose toki, kaip palikau.

Prie stalo klausinėjau jų apie mano dar atsimenamus žmones, o jie pasakojo: Izilaitis dar gyvas, gražiai gyvena; Barzdelė jau seniai numirė... Taip buvo suminėta daug vardų, bet apie juos pasakyta tas pat, tais pačiais žodžiais.

Mama sakė, išsakė, kaip kas čia buvo, kaip kas yra. Nuleidęs akis į vyno stiklą, aš klausiausi ir vis galvojau, kad čia nieko, nieko, ką palikau, man nebėra.

Paskui mama paprašė mane pasakyti jai, kaip aš gyvenu ten iššlovintoje Amerikoje. Pasakiau jai, kad Amerikoje man nepasisekė. Pasakiau jai, kad dirbu plieno fabrike Čikagos priemiestyje. Dirbu kartu su negrais ir meksikiečiais, kurie nešiojasi ilgus peilius. Turiu lįsti į neatvėsusias krosnis ir kai kada apalpstu nuo karščio ir pats nebeišlendu. Kiti turi ištraukti.

— Kas būtų, jei neištrauktų? — paklausė mama.

— Ištraukia. Gyvą ar negyvą, bet ištraukia, — atsakiau.

— Ar pasitaiko kam ir uždusti tam baisiam pečiuje? — ji vėl klausė.

— Pasitaiko. Pažiūrėkite į mano rankas,— aš ištiesiau viršum stalo savo rankas. — Pasilsėjusios porą savaičių, bet ir tai tebėra kaip kaladės. Išpurtusios, sumuštos, juodos.

— Sūneli, kam tau reikia taip? Tu savo sveikatą prarasi, arba gyvas sudegsi ten pečiuje.

— Yra ir lengvesnių darbų, bet man taip pasitaikė.

— Kad taip pasitaikė, taip ir bus. Jau dvidešimtis metų praėjo. Jei ligšiol nieko geresnio neradai, tai ir neberasi. Kam tau reikia gyvam ant žemės pragare kentėti? Mano sūneli Jonai, aš nebeišleisiu tavęs į Ameriką. Kam ten tau prakaitą lieti, vienam, tarp svetimų vargti? Ir žmonos tenai negauni. Turime didelę, gerą žemę, išteksime visi. Ir dabar bepiga gyventi: viską perka ir gerai užmoka. Tik spėk užauginti. Gyvensime kartu. Užteks ir Kaziui ir tau, o man jau nebereikia.

Aš klausiausi mamos kalbos, ir man atrodė, kad matau nuogą, dėl manęs verkiančią mamytės širdį.

— Būtų smagiau ir lengviau, jei galėtume visi gyventi kartu. Bet palikau Amerikoje savo namą.

— Nuvažiuok, parduok ir tuojau sugrįžk.

— Palikau ten gerą draugą. Jis galėtų parduoti. Nereikėtų išleisti pinigų kelionei. Bet vėl klausimas, kaip mes čia susitartume.

Norėjau įsigilinti į šį reikalą. Norėjau, kad ir Kaziui tektų pasisakyti. Bet mama kita ką pradėjo. Ji pakėlė jau linksmą veidą ir paklausė:

— Ką Jonukas taip daug parsivežei? Atidaryk skrynią.

— Parvežiau tamstoms dovanų iš Amerikos. Visą skrynią. Tik negaliu dabar atidaryti skrynios, nes užmiršau ir palikau Kaune viešbutyje raktus.

Mama nusiminė, pradėjo rūpintis, kada ateis raktai.

— Ką parvežei man, Jonukas?

— Juodą šaliką iš vilnų ir šilko, gražiu raštu išaustą ir paauksuotą.

Mamos akys žibėjo, atrodė gyvos ir jaunos. Atrodė, lyg būtų ne savo vietoje tame garankštuotame, be dantų veide.

— Iš šilko ir vilnų išaustą šaliką ir dar paauksuotą! Iš Amerikos! Dabar galėsiu pasirėdyti amerikoniškai, gražiau už ponias. Važiuosiu į bažnyčią — užsidėsiu šaliką. Šaliką apsisupsiu, ir kai į turgų vyksiu. Aš kai kada dar nusikapstau ir į turgų. Jie nori mane jau užkišti už pečiaus, bet aš dar apsisuku, nepasiduodu.

— Tai ir gerai, mama. Kol gyveni, gyvenk, kad matytų. O tas šalikas yra taip išaustas, kad kuo daugiau jį nešiosi, tuo labiau jis žibės. Užteks mamai šimtą metų.

—Aš nueisiu į bažnyčią, apsisupus amerikonišku šaliku, vilnų, šilko, aukso; o mano sūnus Jonas, iš Amerikos, atsiklaups šalia manęs. Ir tegu jie žiūri.

— Taip, mamyte. Mamos šalikas bažnyčioje bus, kaip pasirodęs angelas. Ir aš klūpėsiu šalia tamstos.

— Ir bus kaip pasirodęs angelas! Kas čia turi tokį šaliką?

— Parvežiau mamai dar sijonui ir bliūzei audimo ir skrybėlę su gėlėmis.

— Dabar tai kad apsirėdysiu, tai apsirėdysiu.

— Ir aš eisiu su mama į bažnyčią, klūpėsiu šalia mamos.

— Tai gal tu nebevažiuosi į Ameriką?

— Turėsiu važiuoti.

— Būtų man smagiau baigti gyvenimą, jei tu, Jonai, nebegrįžtum tenai. Turime didelę gerą žemę — daugiau negu reikia, — mama vėl kartojo tą patį. — Praeitais metais ir šiemet labai perka viską, tik spėk auginti. Perka ir gerai užmoka. Niekad taip gerai nebuvo. Jonai, tu pasakyk man, prižadėk, kad ten už marių daugiau nebevažiuosi, kad gyvensi su mumis, kol aš gyva būsiu. Prižadėk, vaikeli.

— Kaip jau sakiau: turiu Amerikoje namą.

— Aš nebeišleisiu tavęs, mano sūneli Jonai, — mama vėl bučiavo mane.

— Ką brolis manai? Prašau pasakyti, kaip tamsta norėtum? — paklausiau Kazio, kuris nesimaišė į šią kalbą.

— Man bus gerai, kaip mama pasakys, — atsakė jis, neparodęs susidomėjimo.

— Mama jau pasakė, — pastebėjau.

— Ar pasakė? Aš nesiklausiau jūsų šnektos.

— Galėčiau pavesti draugui parduoti mano nuosavybę Amerikoje.

— Jei žinai, kad jis yra teisingos žmogus, — įspėjo Kazys. — O žemės yra, išsiteksime.

— Kad tu, Jonai, būtum matęs, kiek miško Kazys iškirto, kelmų išrovė. Šimtas arklių per šimtą metų neišvežtų. Ir ta žemė to neverta. Dirbamos žemės buvo tik lopelis, kita — alksnynas ir miškas, kai mes čia atsikraustėme, — priminė mama.

Dabar jos akyse pamačiau kažką įtartina. Man atrodė, kad ji tai priminė neveltui.

— Išeikime į lauką — noriu pamatyti tavo sodybą, — pavadinau Kazį.

Pasitraukdamas nuo stalo, paėmiau ilgą dešros gabalą, kurį atidaviau už durų laukiančiam Margiui. Šuva iš karto tapo mano draugas. Brolio Kazio trobos buvo visos tvirtai pastatytos, erdvios. Pastatytos atokiai viena nuo kitos — atsargai nuo gaisro. Alksnyne gera pirtis, prie jos šulinys vandeniui ir svirtis. Ant pirties stogo gužų lizdas.

Man čia labai patiko. Buvo malonu, tylu ir gražu. Dvelkė vyriškas beržų ir alksnių kvapas. Dažnai užkliūdavo nepažįstamų miško gėlių ir čiobrų kvepėjimas. Užuodžiau saldžią žemuogių aromą. Miške kartojosi paukštelių čiulbėjimai, juodvarnių, šarkų ir kitų didesnių paukščių kvarksėjimai. Mačiau iš miško į lauką nusileidžiančius laukinius karvelius, ant sausos šakos vanagą tykantį.

— Tokia tyla, ramybė čia. Ir nereikia skubinti, — pasakiau Kaziui. — Jaučiu tvirtesnį norą čia pasilikti, pasistatyti trobas, vesti žmoną.

— Dabar gerai. Bet pasitaiko ir prastų metų, kada būna sunku sudurti galą su galu. Augšti mokesčiai. Kai kada pasitaiko, kad negali parduoti, tai nežinai ką daryti. Turi visko, bet neperka. Neperka — nėra pinigų. Gali ir vėl ateiti koks biesas, — pagąsdino Kazys.

— Amerikoje dar prasčiau, kai užklumpa nedarbas. Čia gali pasisėti, užsiauginti, o ten reikia gyventi iš dolerio. Nėra darbo — nėra dolerio.

— Vistiek tenai Amerika. Jūs tenai gyvenate, visko turite.

— Aš turiu kelis kaklaraiščius suveržti savo kaklui. Bet tai gali būti, kaip afrikiečiui įverta į nosį grandis.

— Gal brolis manai ieškoti savo dalies?

— Pinigų aš neparsivežiau.

— Aš palieku mamai. Man bus gerai, kaip mama pasakys.

Beeinant toliau, pamačiau pro krūmus karves, aveles ganantis ir prie jų stovinčią mažytę mergaitę. Ji liūdnai raliavo. Priėjau prie jos, pakalbinau, pakėliau į orą, pasupau. Ji buvo menkutė, lengvutė ir labai tamsi. Ji neatrodė, kad būtų lietuvaitė. Ji buvo Kazio piemenė. Paklausiau jos vardo, metų. Jos vardas Saliutė, ji septynerių metų mergaitė. Įkišau rankas į savo kišenes, bet ten neradau nieko daugiau, kaip pinigus. Įspaudžiau į jos delnelį pinigą.

Paskui Kazys ir aš ėjome toliau. Apėjome jo laukus, pasidžiaugėme, kad javai tiršti, kaip mūras. Dobilai taip pat. Jo vienas sūnus ir bernas jau pjovė šieną, o jaunesnis sūnus ir merga grėbliais pradalgius vartė.

Vakare, bandą parginus ir atėjus į gryčią valgyti, Saliutė padavė man didelį aukšlį gražių, tamsiai raudonų, saldžiai kvepiančių žemuogių. Aš paėmiau mergaitę ant savo kelių, supau ją, pasakojau, kaip Amerikoje gyvena jos amžiaus mergaitės. Ir pažadėjau jai:

— Saliute, grįždamas į Ameriką, aš pasiimsiu tave, išvešiu per marias, per gilias. Į Ameriką. Toli, toli.

Mačiau, kad mama nerimauja ir kiti stebisi, bet nesupratau, kur būtų netvarka. Pagaliau mama pakilo nuo kėdės, atidarė gryčios duris ir, peržengus slenkstį, pašaukė mane.

— Jonai, ateik čia, — ji tai pasakė man įsakančiu balsu, kaip prieš dvidešimt metų ir dar anksčiau.

Pasodinau Saliutę ant kėdės ir nuėjau pas mamą, valgydamas žemuoges.

— Ką, mama?

— Tu neužsiimk su ja. Ji yra mergos vaikas, — tvirtu balsu pagrasino mane senelė, mano mama.

Stumtelėjau motiną į priemenę, kad galėčiau uždaryti gryčios duris, kad mūsų kalbos neišgirstų Saliutė. Paėmiau mamai už smakro, kuris stovėjo pakilęs, ir žiūrėjau į jos akis, kurios dabar buvo gyvos, atrodė jaunos.

— Mama, aš stebiuosi, — lėtai pasakiau.

Ir stebėjausi. Stebėjausi iš savo mamos. Nes gerai žinojau, kad ji pati, jauna būdama, dargi ištekėjus, nebuvo šventa. Užaugusių kalbos pasiekdavo vaikus. Taip pat išgirsdavau tėvą, kuris gindamasis, kaip katė nuo šunio, jai prikišdavo pasakydamas: “Čigonas ne tik mylėjo, bet ir padovanojo”. O Kazį mano atsiminime visi pusberniai vadino čigonu. Mama mylėjo dviejų arba trijų dienų balius. Į vieną tokių balių atvažiavo ir čigonų karalius Arlovas.

Ir dabar štai mama bara mane už tai, kad aš pasisodinau Saliutę ant savo kelių. Į ką atsispyrus, kuo pasirėmus, ji bara mane? Geriau pasakyti, niekina Saliutę. O aš spėjau, kad Kazys yra Saliutės tėvas. Man buvo sunku čia išpainioti siūlą, pasakyti, kaip kas turėtų būti, juo labiau pakreipti mamos tvarką šiuose namuose. Aš kažką pasakiau, o mama suriko:

— Tu kalbi, kaip ne mano sūnus!

Paskui ji prasiveržė pro mane, švaistydama savo rankas, ir įlindo atgal į gryčią.

Aš sugrįžau prie Saliutės. Pasisodinau ją prie stalo šalia savęs. Žiūrėjau, kad ji gerai pavalgytų. Motinos veide vėl mačiau nerimą, kurio ji, tylėdama, ilgai neiškentė.

— Jonai, kodėl nesilaikai mūsų namų tvarkos?! — ji suriko.

Pražydusi vyšnia
Vašingtone

V. Maželio nuotr.

Neatsiliepiau. Tik pakėliau balsą, kalbėdamas į Saliutę. Mergaitei žadėjau:

— Saliute, aš išvešiu tave per marias, per gilias. Bet tu valgyk, kad greitai augtum, didelė užaugtum. Valgyk, prašyk valgyti, kai nori. Prašyti nebijok.

Sekantį rytą švintant motina prikėlė šeimyną ir išskubino prie darbo. Šiandien ir Oną išsiuntė į lauką prie šieno. Kaziui liepė apžiūrėti dalges. Bernas vieną nulaužė, kita jau sudilus, dar kita ne ko verta, o ateina rugiapjūtė. Greitai reikės pradėti rugius kirsti.

— Tu nebedirbi, nebesirūpini. Kas čia bus? — motina barė Kazį.

Atlikus ryto ruošą, mama atsisėdo prie manęs ir pasakojo man apie Saliutės motiną Marijoną, kuri tarnauja pas Čepulį už mergą. Marijona esanti dar visiškai jauna, graži, gera darbininkė, moka gražiai austi, pasiūti, ir kompanijoje nepėsčia, bet kas iš to? Ji — merga su vaiku.

— Jei neturėtų vaiko, dar turėtų pasogos, būtų verta gero vyro, — baigdama pastebėjo mama. Paskui paklausė: — Tu, Jonai, nesiveši jų į Ameriką?

— Žinoma, kad ne.

— Ir aš žinau, kad ne.

Jos veidas paskaidrėjo. Ji apkabino mane ir bučiavo. Ir vėl sakė:

— Aš tavęs, Jonai, nebeišleisiu į Ameriką. Gyvensime kartu. Kam tau tos Amerikos? Tenai ir žmonos sau negauni.

— Be žmonos gyventi nusibosta. Kai kada pasidaro taip baisiai ilgu, liūdna, kad atsiranda noras pasikarti, — skundžiausi mamai.

— Dieve mano! Dar pakaruoklis atsiras mūsų familijoje. Kaip gyva, tavęs nebeišleisiu į Ameriką, — ji šaukė.

Bet kitą mirksnį pasikrapštė galvą ir nusistebėjo:

— Pirmą tokį amerikoną girdžiu, kad taip skųstųsi. Kiti, parvažiavę, tik giriasi.

— Jiems pasisekė, man nepasisekė, mama, — atsiliepiau liūdnai.

Kiek vėliau Kazys pasakė važiuojąs į Šeduvą žibalo ir dalgių nusipirkti Namie nėra žibalo, praeitą vakarą reikėjo sėdėti patamsy. Paklausė — gal ir aš norėčiau važiuoti. Žinoma. Galėsiu užeiti į paštą. Gal bus atėję raktai.

— Taip, gal atėjo raktai. Atidarysime skrynią. Aš baisiai noriu pamatyti savo šaliką, — džiaugėsi mama.

— Iš Šeduvos grįždami, galėsime pasukti į Dauguvėnę pažuvauti. Parsivešime žuvies. Gal pagausime ir lydekų, — užsiminė Kazys.

Jis įmetė į vežimą bradinį.

Pasiekus vietą, kur stovėjo Baukų sodžius, mane vėl apsupo šimtai atsiminimų, buvusio sodžiaus vaizdai ir gilus liūdesys, kad nebėra Baukų sodžiaus. Baukų laukai nebepažįstami, trobų primėtyti, žmonės gyvena toli vienas nuo kito. Nebesueinama, nebesusirenkama, kaip tada. O anų dienų baukiečiai arba išmirė, arba paseno, arba užaugo — paliko žmonės man nebepažįstami, svetimi. Mano tėviškė nebėra man. Man čia jau svetimas kampelis.

Kai Kazys ėjo į krautuvę, aš pasakiau jam einąs į paštą. Prie pašto pasitaikė man netikėta laimė. Mane užkalbino gražiai apsirėdęs, gerai lietuviškai kalbantis žydas. Jis pasiūlė man penkiolika litų už dolerį, jei aš turiu šimtą dolerių arba daugiau. Banke dolerio kursas buvo tik šeši litai. Dolerius tuojau iškeičiau į litus ir didesnę dalį pinigų pasidėjau Šeduvos banke. Dabar jaučiausi turtingas, beveik tris kartus turtingesnis, negu maniau Lietuvoje būti. Todėl Šeduvoje Kazys ir aš prisikrovėme pilnus ratus bravorinio alaus, vaisių, vyno, spirito, strimelių, silkių, saldainių. Pastebėjęs kioską, nusipirkau visokios spaudos iš Kauno.

O Dauguvėnėje, tris kartus patraukę bradinį, išvilkome pusę maišo mažos žuvies. Tarp mažų pakliuvo keturios lydekos. Buvome dar kartą įbridę, manydami užtikti daugiau lydekų, bet dabar pasitaikė broliui Kaziui nelaimė. Jis staiga įlindo į gilią duobę ir pasinėrė. Nors ir čigonas, bet, negyvendamas arti prie vandens, matyti, nebuvo išmokęs plaukti. Jis iškilo ir vėl nugrimzdo į dugną. Antrą kartą iškilusį pavyko man jį pagriebti už plaukų. Išvilkau ant kranto, paguldžiau ant pilvo ir pradėjau visa sveikata spaudyti jo nugarą, kad pašalinus vandenį iš plaučių. Jis greitai atsigavo ir vėl buvo tvirtas ir sveikas. Daugiau nebebridome į vandenį.

Kai parvažiavome namo ir nešėme daiktus į vidų, motina džiaugėsi:

— Tai kad prisipirko. Visą Šeduvą išpirko.

Spėjus tai pasakyti, ji nekantriai paklausė:

— Ar parsivežei raktus?

— Parsivežiau.

— Tai einame atidaryti skrynios.

— Pirma reikia sudoroti žuvį. Vakaras ateina, — pasakiau.

— Žuvis gali palaukti. Einame atidaryti skrynios. Žuvį nuleiskite į pirties šulinį, tegu atšala.

Mama buvo linksma, kalbėjo, lyg būtų jauna.

— Ne, mamyte. Pirma reikia žuvį apdirbti, — pasakiau.

Paskui uždėjau ranką per jos liemenį, prispaudžiau ją prie savęs, nuleidau akis ant labai garankštuoto, be dantų jos veido ir, kaip mokėjau švelniau, jai pasakiau:

— Mamyte, aš parvežiau tamstai dar kažką brangiau už šaliką. Aš pats pasiliksiu prie mamos, visad būsiu mamos akyse. Į Ameriką nebevažiuosiu. Vakar ir šį rytą mamytė prašei ir prašei mane nebevažiuoti į Ameriką, gyventi čia. Dabar prašau tamstą pasakyti, ar mama tikrai nori, kad aš pasilikčiau savo tėviškėje?

Ji pakėlė akis, apsidairė, delsdama atsakyti.

— Žinoma, kad noriu. Jei nenorėčiau, neprašyčiau. Būtų tau lengviau, o man smagiau gyvenimą baigti, — pagaliau ji pasakė.

Dabar atrodė, kad ji bus jau užmiršusi šaliką.

— Praeitą naktį aš ilgai neužmigau. . .

— Gal lova kieta?

— Lova minkšta. Bet rūpinausi, kaip ką padaryti. Čia labai gražu, malonu, smagu, viskas sava ir yra ant ko gyventi. Būčiau tarp savųjų. O ten Amerikoje, nors jau dvidešimt metų išgyvenau, vistiek jaučiuosi pašalietis. Sunku su kalba, sunku gauti žmoną, ir paskutiniame darbe mane stumdo. Gyvenu vienas, dvidešimt metų sunkiai dirbau, nieko neužsidirbau. Galėjau šiek tiek susitaupyti, bet pragėriau.

— Sakei, kad turi namą?

— Taip, sakiau. Bet tik pasigyriau. Namo neturiu, o doleriais — tik kelis šimtus. Čia galėčiau gauti žmoną, pasistatyčiau trobas, kad ir ne tokias geras, kaip Kazio. Esu jau numatęs vietą ežiai. Aš norėčiau savo dalį pasiimti žiemių pusėje. Čia žemė gal kiek prastesnė, bet užtai gražiau prie miško, kur galvoju pasistatyti trobas.

— Mūsų žemė — visa pirmos rūšies. Tokia pripažino agronomas. Bet ką tu čia darytum, Jonai? Užmiršai arti, nieko nebepažįsti. Kas tau čia biednoje Lietuvoje. Jei Amerikoje pragėrei, ką uždirbai, tai čia savo žemę greičiau pragertum. Iš ko pasistatytum trobas, jei neparsivežei pinigų?

— Kazys dirbo mano dalį per penkiolika metų, nieko man neprimokėdamas. Jis galės ir turės duoti pinigų man trobas pasistatyti ir galvijų pradžiai. Be to, amžiną atilsį, tėvas žodžiu ir laiškais yra prižadėjęs viską palikti man, Kaziui nieko. Tėvas Kazį nelaikė savo sūnumi.

— Tu, Jonai, kalbi kažinką. Aš einu į daržą kiaulėms žolių parauti. Ateina vakaras.

— Einame į gryčią, mama. Parsivežiau raktus, atidarysiu skrynią. Atiduosiu mamai šaliką. Žuvis ir kiaulės gali palaukti.

Norėjau ją už rankos paimti, bet ji greitai pasitraukė, ranką užkišo už savo nugaros.

— Nėra kada. Ateina vakaras. Karves greitai pargins, reikės pamilžti, šiaudų padraikyti. Reikia kiaules pašerti, arklius perkelti, veršius pagirdyti. Kazys daužosi po miestą, nesirūpina. Ona taip pat nežiūri. Jei ne aš, nieko čia nebūtų. Kazys vaikščiotų kiauru klynu, kaip Pranių Domininkas.

— Mama taip laukei atidarant skrynios.

— Aš laukiau skrynios, dabar skrynia gali palaukti manęs. Einu į daržą.

Ir mama nuėjo. Pastebėjau, kad ji ne į daržą, bet pas Kazį į bekonų migį įlindo. Aš prislinkau prie migio sienos, kur buvo siauručių plyšių. Pro vieną jų galėjau matyti į vidų. Mačiau gerokai paaugusių bent dvidešimt paršų, kuriuos jie vadino bekonais. Paršai buvo baltų baltučiai, kaip ką tik išprausti. Motina stovėjo prie Kazio ir balsiai pasakojo jam, kad aš tikrai manau pasilikti tėviškėje, atsiimti savo dalį ir priedu dar gauti iš Kazio pinigų ir galvijų. Dar ir pamelavo jam, pasakydama, esą, aš žadėjęs ištirti, kaip ten mūsų tėvui pasitaikė įvirsti į griovį ir prigerti. Tai atpasakojus, ji tvirtesniu balsu Kaziui tarė: — Ar tu negali jį įkišti į pirties šulinį, ar linų marką, kad nė šuva nelotų. Kas bus, jei išdraskysite žemę?

Vakar, kai Kazys vedžiojosi mane, rodinėdamas savo turtą, aš pažvelgiau į pirties šulinį žemyn. Šulinys ankštas, tamsus, o vanduo juodas. Nors bet koks šulinys įmestam prigerti yra tas pats, betgi šis ypatingas šulinys pasirodė man baisesnis už kitus. Aš nušiurpau, susijaudinau ir, pats nepasijutęs kaip, įlindau į migį. Norėjau pasakyti jiems, kad aš išgirdau jų kalbą. Jau dantyse turėjau žodžius, bet staiga susilaikiau.

— Kur valote žuvį? Aš ją apdirbsiu, — paklausiau Kazio.

Kazys pasitraukė nuo mamos. Neramios mamos akys žiūrėjo tiesiai į mano akis.

— Aš einu prie žuvies. Aš žiūrėjau bekono su speniu po kaklu, arba juodu lopeliu ant nugaros paskersti broliui. Pirmiau tokių nepriimdavo, dabar gaudo ir tuos. Bet gražiau man pačiam, jei mano bekonai visi be spenių ir dėmių, — Kazys kalbėjo ramiai ir smagiai, lyg būtų negirdėjęs, ką jam motina liepė.

— Eikite ir įleiskite žuvį į pirties šulinį. Tegu palaukia iki rytojaus. Šį vakarą valgykime strimeles. Tiek daug parsivežėte, šilta, gali sugesti, jei tuojau nesuvalgysime, — pastebėjo mama.

Pasijutau, kad mane jau gąsdina menkniekiai, kaip mamos pasakytas "eikite". Kodėl Kazys pats vienas negalėtų žuvį nuleisti į šulinį?

— Žuvis užsmardins vandenį, kaip įkištas šuva, — pastebėjau netuščiomis, žiūrėdamas į mamą.

— Mes pripratę prie daug smarvių, vaikeli. Ir už kerčių smirdi, kai nepasisuka kiaulės, — atsikirto mama.

Mes vis tik nusinešėme žuvį į skiedryną skusti ir skrosti. Katė, vištos gaudė žuvių atmatas.

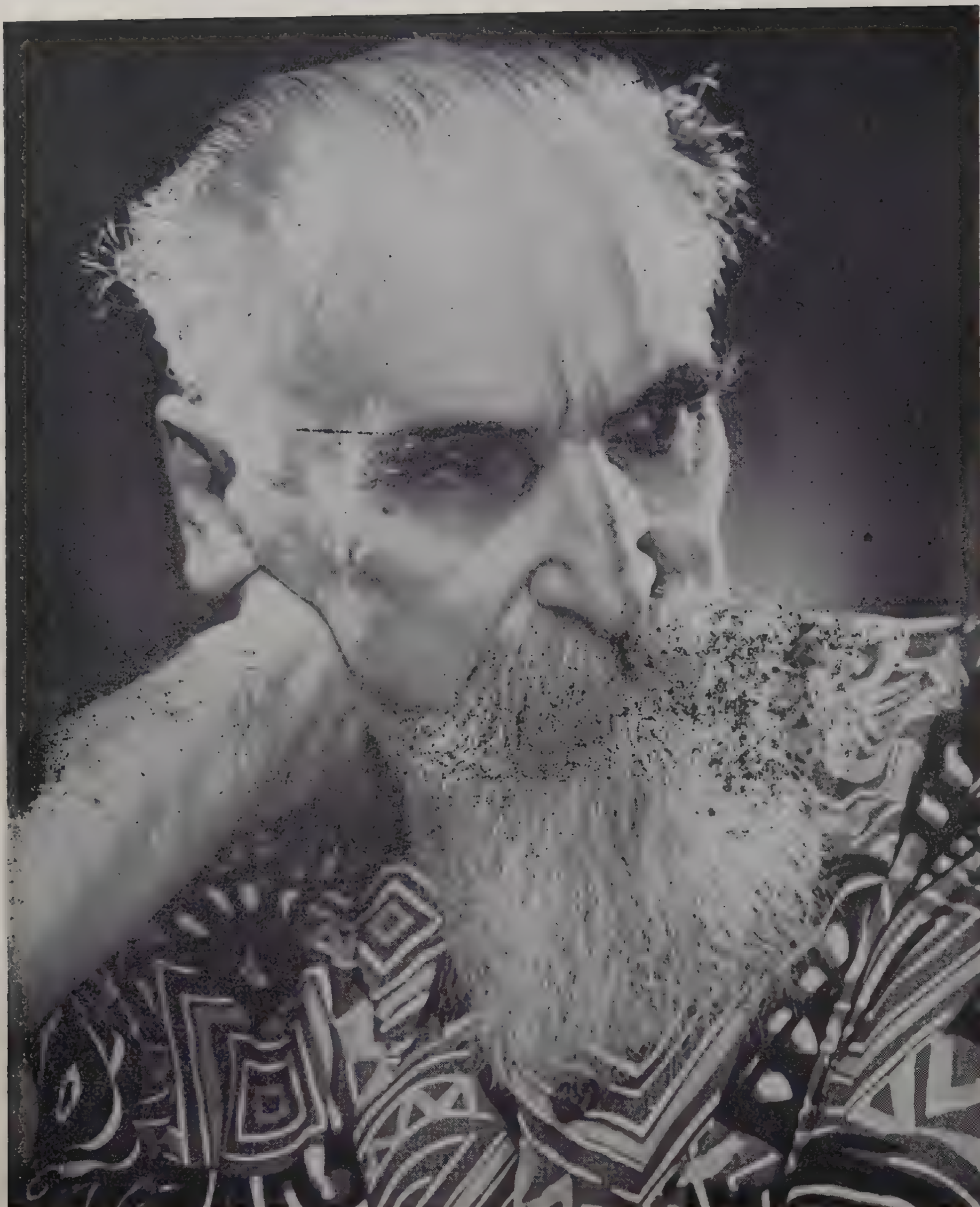
Žuvį valant, mes daug kalbėjome. Kazys vietomis buvo atviras ir nuoširdus. Tai stebino mane, nes ligšiol laikiau jį labai užsidariusiu. Saliutę jis paėmęs už piemenę todėl, kad ji esanti jo duktė. Prieš aštuonerius metus pas juos tarnavusi Marijona, tuomet tik septyniolikos metų mergaitė. Jis užeidavęs pas ją į klėtį. Ir pasitaikė nelaimė. Jis norėjęs Marijoną laikyti ateinančius metus ir toliau, bet mama nesutikusi.

— Mama žino, kas yra Saliutės tėvas, ar ne? — paklausiau.

— Žino. Visi žino.

Atjojo ant išganyto bėro arklio Domininkas Pranys. Žemas, išsiganęs vyras, su ilgais, suvytais, geltonais ūsais. Jis mano vienmetis. Teko su juo žaisti, arklius ganyti. Buvome geri draugai. Ir jo nebepažinau.

Domininkas paėmė mano peilį žuviai skrosti. Aš tuo tarpu ištraukiau iš gryčios šulinio maišą, kuriame buvau nuleidęs butelius alaus,

V. MAŽELIS — A. VARNO PORTRETAS

kad atvėstų. Paėmiau šešis butelius, kitus nuleidau atgal. Tuos atkimšau, ir mes triese išgėrėme. Alus buvo stiprus. Pajutome, kaip čia sakoma.

Saulė pradėjo leistis, oras greitai vėsti. Saliutė parginė karves, šieno pjovėjai, dainuodami, parėjo namo. Jie tuojau puolė karves milžti. Jaunesnis Kazio sūnus nuėjo veršių girdyti, Saliutė žąsis į gardą suvaryti, mama šėrė kiaules, Kazys, žuvį pabaigęs, įnešė du kibirus vandens į vidų. Taip visi skubino vakaro ruošą.

Atėjo prieblanda, pradėjo vabalai zvimbti. Baigėsi diena.

Pagaliau mes visi suėjome į gryčią prie stalo. Aš pastačiau ant stalo spiritą, vyną, bravorinį alų, padėjau pora šimtų strimelių.

— Kol išvirs žuvis, išgerkime ir strimelių užkąskime, — pakviečiau.

Pirmą stiklą su spiritu pastiprinto vyno padaviau mamai. Ji iš karto išgėrė. Tuojau pripyliau antrą, didesnį stiklą. Ir tą ji greitai išmaukė. Padaviau trečią.

Kazys atkimšo naują statinę alaus. Netrukus mes visi, bernas ir merga, buvome gerai įsikaušę. Saliutė sėdėjo šalia manęs ir kramtė saldainius, kurių buvau nemažai įbėręs į jos sterblę. Domininkas pravedė dainą, kurią jie visi dainavo. Ir mama ir Saliutė. Aš nedainavau.

— Ar pas tamstas žmonės nedainuoja? — paklausė Domininkas.

— Kai kurie dainuoja, — atsakiau.

Pastebėjau atsiradusias čia kelias naujas dainas, keletą andai nevartotų žodžių, kurie ir mamai buvo jau įprasti.

Pagaliau aš nutraukiau jų dainas, pasakydamas:

— Atidarysiu skrynią, — ir atidariau.

Aš stebėjausi, kad mama atrodė, lyg būtų visiškai užmiršus skrynią.

Pirmiausia išėmiau šaliką, atlanksčiau, papurčiau, pakėliau augštyn, kad visi gerai pamatytų.

— Šalikas iš vilnų ir šilko, gražiu raštu išaustas ir paauksuotas. Jis mamą pajaunins dvidešimt metų, — pasakiau.

Paskui priėjau prie mamos uždėti šaliko ant jos pečių. Bet mama, kaip nuo rupūžės, šoko į šalį nuo šaliko.

— Nereikia! Ką aš su juo? Kur aš, senė, beisiu su tuo ponių papuošalu? Ar žmonių juokdinti? — priešinosi mama.

— Į bažnyčią, į turgų. Kaip mama pati vakar kalbėjai, — priminiau.

— Vakar buvo vakar. Šiandien nebereikia, nenoriu. Tu parvažiavai išardyti mūsų gyvenimo, tvarkos, mados. Jis atims žemę, savo dalį, dar pinigais ir galvijais reikalaus iš Kazimiero. Pasisodino ant kelių mergos vaiką ir svilina savo motinos akis. Velnias tave parnešė ant mano senos galvos, — mama bėrė žodžius paspjaudama.

— Mama, ką kalbi? Perdaug išgėrei, — nusistebėjo brolienė Ona.

— Ir neišgėrus tą patį pasakyčiau.

— Brolis Jonas šiandien kažinką pasakė mamai, — įkišo žodį Kazys.

— Aš žinau, ką Jonas pasakė. Tu pasakei man, ką Jonas pasakė mamai. Jei brolis Jonas ieško savo dalies, tai ieško savo. Tegu atsiima. Žemės užteks. Galime išplėšti pusę alksnyno, ganykloms ir šienui perdaug, ir vėl turėsime daugiau dirbamos žemės. Kam reikia motinai ir broliams pasipjauti dėl žemės? — Ona susijaudino ir paraudo.

Aš pradėjau atsiminti Oną tokią, kokią ją palikau. Tą kaimyno mergaitę su duobutėmis skruostuose, plačiai atviromis akimis. Ją aš gindavau, kai Domininkas užpuldavo erzinti. Ir dabar jos veiduose tebebuvo duobutės, jos akys nepasikeitusios. Tik jos veidas jau pradėjęs senti.

Mama pasakė piktą žodį ir Onai. Paskui vėl rėkė ant manęs. Bet Domininkas užrėkė jos balsą.

— Nereikia tuojau susibarti dėl žemės, — šaukė Domininkas. — Kas ta žemė? Daugiau žemės — daugiau darbo ir rūpesčių. Žinote ant ko aš gyvenu, o gyvenu smagiau, negu kas kitas per šimtą kilometrų aplink.

— Kas norėtų gyventi, kaip tu gyveni? Klėtyje su vienu langeliu tebelindi. Dar nepasistatei gryčios, žemės neišsidirbai, — rėkė mama. — Išgirsta, kur yra padaryta alaus, ir atjoja.

— Jie gali atjoti pas mane, kai aš pasidirbu alaus.

— Bet kada tu turi alaus? Nelįsk į akis. Aš išvaikysiu jus visus, paėmus šluotą. Ir Kaziui duosiu šluota per galvą, kad jis tyli, kaip kurmis, — šaukė mama. — Jei aš būčiau vyras, kaip jis, čia man niekas niekų nepaistytų.

Šaliką padėjau atgal į skrynią. Išėmiau rutulį audimo. Jį išvyniojau.

— Tai va mamai, švelnučio audimo keliems sijonams.

— Nereikia ir to. Užteks, ko turiu. Kiek aš čia begyvensiu, — atsakė mama.

Audimą suvyniojau ir numečiau atgal į skrynią. Paskui dalinau dovanas kitiems. Brolienė Ona labai džiaugėsi audimu ir skrybėlaite. Kazys savo dovaną priėmė be entuziazmo. Domininkui uždėjau ant galvos vieną skrybėlių. Šis tas teko Kazio sūnums, bernui ir mergai. Mergai atidaviau skrybėlaitę su gėlėmis, kurią buvau parvežęs mamai. Saliutei nieko tinkamo neradau. Todėl mamai skirtą audimą atidaviau Domininkui ir paprašiau, kad jo žmona, siūdama sau, pasiūtų ir Saliutei suknelę, gal dvi, nes medžiagos ten užteko.

Skrynioje paliko vienas šalikas. Pirma galvojau jį ten uždaryti iki rytojaus. Gal mama priims šaliką vėliau. Paskui staiga atsirado kita mintis. Vėl ištraukiau šaliką, papurčiau, visiems parodžiau ir paklausiau:

— Ar tikrai mama nenori šaliko?

— Nenoriu, — atsakė ji.

Šaliką tuojau padėjau ant Saliutės kelių.

— Saliute, tą gražų, paauksuotą šaliką atiduok savo mamai, kai ją pamatysi, — pasakiau mergaitei.

Mama pašoko ant kojų, iškėlė rankas.

— Tu parvežei šaliką ne man, bet mergai su vaiku! — suriko mama.

Saliutė rankutėmis užsidengė akis, įsikniaubė į stalą. Ji laikėsi, kad nepravirktų. Bet jos pečiai kilnojosi, visas kūnas trukčiojo. Ji tyliai verkė. Paskui ji norėjo išbėgti iš gryčios, suspaudus glėbyje šaliką. Paėmiau ją į savo rankas. Paėmiau iš jos šaliką ir užrakinau skrynioje. Pasakiau, kad aš pats šaliką nunešiu jos mo-

tinai. Paskui aš supau mergaitę rankose ir kalbėjau:

— Neverk, Saliute. Aš išsivešiu tave į Ameriką per marias, per gilias. Į Ameriką.

— Supk, supk benkartą, svilink savo motinos akis. Koks velnias tave parnešė ir užkorė ant mano senos galvos! — šaukė mama.

Man atsirado noras išgąsdinti mamą, kad ji nutiltų.

— Rytoj aš išvažiuoju į Panevėžį pas notarą savo dalies reikalu. Bet ten būdamas užeisiu ir pas advokatą sužinoti jūsų įstatymų. Pas mus vyrą, išprievartavusį nepilnametę, baudžia ilgų metų kalėjimu, o kai kuriuose steituose ir mirtimi. Aš manau, kad ir čia už tokį nusižengimą kaip nors baudžia. Kiek metų Marijona buvo, kada pas jus tarnavo? Tik septyniolikos, ar ne?

Bet mama ir dabar nenusigando. Ji puolė prie stalo, pagriebė tuščią vyno bonką ir paleido į mane, taikydama į veidą. Aš pakreipiau savo galvą į šalį. Bonka atsimušė į sieną ir sudužo.

— Lauk iš mano namų! — suriko mama.

Ona tvirtai paėmė ją už pečių ir išvedė į virtuvę, pasakydama:

—Mamyte, einame pažiūrėti žuvies. Gal jau bus išvirus.

— Ką brolis kalbi? — paklausė Kazys.

Mama neparodė baimės, bet Kazys išsigando.

— Aš norėjau išgąsdinti mamą, ne tave. Užmiršk, — pasakiau Kaziui.

Kaip matote, šis vakaras baigtas nelinksmai ir negražiai.

Naktį praleidau lankoje ant šieno, išsivedęs ir pasiguldęs šalia savęs Margį. Šienas kvepėjo, žvaigždės švietė. Visą naktį, neužmerkęs akių, žiūrėjau į dangų, o paryčiu jieškojau giedančių vieverselių. Klausiausi giedančių gaidžių, kurie girdėjosi arti ir labai toli. Pastebėjau, kad šiuo metu dar tebesant gaisrams vakaruose, pasirodo raudonos pašvaistės rytuose.

Vidurdienį Kazys pradėjo ruoštis važiuoti į Šeduvą gilzių parsivežti. Sakė, šį vakarą eisime stirnos palaukti. Jis pastebėjęs stirną naktį išeinant į vieną miško aikštę. — Jei nušausime, turėsime stirnienos, — jis kalbėjo.

— Kur brolis miegojai? — paklausė Kazys, baigęs apie stirną.

—Lankoje ant šieno, — greitai atsakiau.

— Kaip ten buvo, kad nepamačiau? Buvau išėjęs jieškoti. Bijojau, kad nebūtų kas atsitikę.

— Reikėjo šaukti, jei jieškojai, — pasakiau.

Jo akys sumirksėjo. Atrodė, kad jis suprato mano galvojimą.

— Taip. Reikėjo šaukti. Nežinau, kodėl neatėjo į galvą šaukti, — valandėlę patylėjęs, jis sutiko.

Atsiminiau, kad sykį, kada mėnulis jau leidosi, Margis pakėlė galvą ir suniurzgė. Gal tuomet Kazys buvo kur nors netoli manęs.

Tikrai galėjo būti, kaip jis sako. Jis galėjo susirūpinti ir išėjo manęs jieškoti. Veikiausiai taip ir buvo. Bet ir vėl smelkė į mano galvą pikti mamos žodžiai: “Ar tu negali įkišti jį į pirties šulinį . . .” Taip ir paliko klausimas, kaip pasiryžęs Kazys manęs jieškojo. Parūpo ir ateinantis vakaras. Ar stirna tikrai pasirodo anoje aikštėje? Mes išeisime šį vakarą, bet ar stirnos palaukti?

Kazys išvažiavo, mama įlindo į daržą, kiti išėjo į lauką. Palikau vienas. Tylu, glūdu. Miške karveliai burkuoja, ilgėjimąsi kelia. Nusiaviau kojas. Norėjau dar kartą basas pavaikščioti ant Lietuvos žemės. Gal tai bus paskutinis kartas. Ilgai dairiausi, galvojau kur eiti. Pagaliau nuėjau į daržą pas mamą. Šį rytą neteko jos pamatyti. Maniau paprašyti motiną nesirūpinti. Pasakyti jai, kad aš savo dalies nejieškosiu. Man jos nereikia. Greitai aš išvažiuosiu atgal į Ameriką. Mama, atsiklaupus ant kelių, ravėjo batvinius. Į mano pasveikinimą ji neatsiliepė, galvos nepakėlė. Netrukus sužviegė garde kiaulė. Mama greitai atsistojo, lyg pati sau pasakė: — Kiaulės pjaunasi. Einu pažiūrėti. — Ir nuėjo, nepažvelgus į mane. Paskui kažin kur dingo. Gal pasislėpė. Darže pasidairęs, nuėjau į mišką pasvajoti.

Grįžęs iš miško, radau mamą atsigulusią, atrodė, užmigus. Daugiau namie nieko nebuvo. Prarijau keletą strimelių, išgėriau dvi bonkas alaus ir įlindau į seklyčią. Čia persivilkau geresne eilute, pasiėmiau pasą, dar kelis dalykėlius ir šaliką. Paskui skrynią ir čemodanus užrakinau ir išėjau.

Praeidamas šulinį, raktus įmečiau į vandenį. Daugiau jų man nebereikės. Jaučiau, kad išeinu, vėl išeinu iš savo tėviškės. Dabar išeinu žinodamas, kad daugiau jau niekad į šį gražų pamiškį nebesugrįšiu. Kad čia gimstančių ir mirštančių žmonių niekad nebematysiu. Taip pat jaučiau, kad šis mano apsilankymas sunaikins dvidešimtį metų atsiminime nešiotus Baukų sodžiaus vaizdus, ilgėjimąsi grįžti į tėviškę.

Prie kūčių atbėgo pas mane Margis, norėjo sekti. Jį paglosčiau ir liepiau pasilikti namie. Paskui skubinau įlįsti į alksnyną, iš jo į mišką, kad nebūčiau pastebėtas. Savo širdį raminau, sau isikalbėdamas, kad mane čia riša tik voratinklio siūlas — vaikystės atsiminimai, žinia, jog

esu čia gimęs. O tikrieji dalykai jau nebe mano ir nebe man. Ir čia gyvendamas, jaučiausi jau pašalietis. Dar gal skaudžiau, negu Amerikoje.

Miške pradėjau galvoti, kad negerai padariau, juos taip palikdamas. Gali būti, kad aš tik įsivaizduoju baisius dalykus. Šį vakarą gal mes tikrai stirnos palaukti išeitume. Gal ją ir nušautume. Vakaras buvo dar toli. Miške pradėjo nusibosti. Betgi kai tik ateidavo mintis grįžti, tuojau užpuldavo mane baimė ir žinia, kad raktai įmesti į šulinį.

Svyruodamas ką padaryti, miške išbuvau ligi gerai sutemo, žmonės sugulė. Sutemus, miško pernykščiuose lapuose ėmė kažinkas nuolat knibždėti. Gal pelės. Kartais tai pakeldavo jausmą, kad kas nors artinasi prie manęs.

Pagaliau išėjau iš miško, suradau Čepulio keliuką ir nuėjau į jo sodybą. Radau klėtį ir pasibeldžiau. Duris greitai atidarė Marijona, Saliutės motina. Kaip ir tikėjau. Jai pasakiau, kas esu, iš kur atėjau ir kad rytoj iškeliauju į Kauną, o iš ten atgal į Ameriką. Paskui padaviau jai šaliką, kurio patamsy ji negalėjo gerai matyti. Bet, manau, suprato iš palytėjimo, jog tai yra geras šalikas. Ji pakvietė mane įeiti į vidų. Viduje aš paprašiau ją pasakyti mano mamai ir Kaziui, kad aš išvažiavau į Panevėžį pas notarą ir kitus ir ten pasiliksiu, iki atsiimsiu savo dalį. Paskui grįšiu savo žemės dirbti.

Paskui palikau Marijoną ir nuėjau pas Domininką Pranį. Jis nuvežė mane į Šeduvą. Jam taip pat pasakiau, kad gyvensiu Panevėžyje, iki atsiimsiu savo žemę. Jis gali pasakyti mano mamai ir Kaziui.

Nuvykęs į Kauną, radau žmones jau išsigandusius. Jau visiems buvo aišku, kad karas įsiliepsnos. Kas galėjo išvykti į Ameriką, ruošėsi į kelionę. Taip ir aš. Palikau Kauną, kaip skęstantį laivą. Kaip skęstantį laivą, iš kurio aš įšokau į saugią valtį, palikęs juos nugrimzti į dugną.

Ir dabar tebegirdžiu jų šauksmus sudiev, tebematau mosuojančias man nepažįstamų žmonių rankas, skepetaites, skrybėles.

P. Augius — Lietuvoje

1

2

3

Pav. 1. Du kartus į žemę leista 1814 m. koplytėlė žemut. Mozūriškiuose, Raudondvario valsč., Kauno apskr. Pav. 2. 1840 m. koplytėlė Davainių kaime, Užpalių valsč., Utenos apskr. Pav. 3. Keletą kartų į žemę leista 1820 (?) m. koplytėlė Augštakalnės kaime, Salako valsč., Zarasų apskr.

PASTABOS DĖL KOPLYTĖLIŲ IR KRYŽIŲ FORMINIŲ ELEMENTŲ

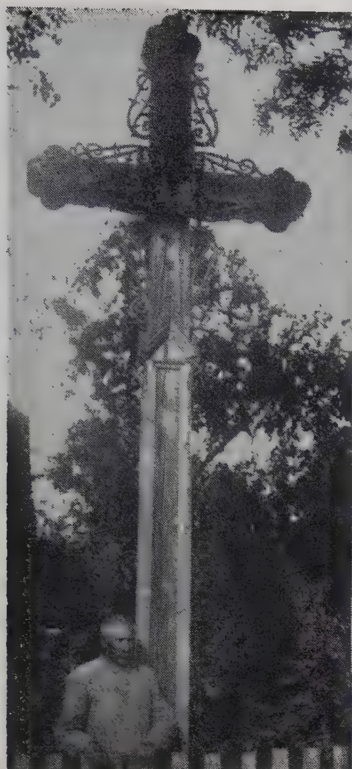
Ž. MIKŠYS

Tremtyje pasitaiko, kad mūsų tautiniams ir religiniams siekimams išreikšti sunku atrasti tinkamesnį paminklą, kaip prie savo veikimo centrų svetimoj žemėj pastatyti lietuvišką koplytėlę ar kryžių. Deja, jiems pavyzdžiu rinkinių turime tik kelis, tie patys nėra lengvai prieinami, tad nenuostabu, kad statomos koplytėlės ir kryžiai, nebeturėdami ankstyvesnio tiesioginio gyvo ryšio su statytojais, nežiūrint visų pretenzijų, kartais išeina skurdoki arba stebina savo neįmanomomis išmonėmis. Šito rašinio tikslas nėra sistemiškai pasisakyti apie Lietuvos koplytėles ir kryžius, tik atkreipti dėmesį į charakteringiausius jų pavyzdžius ir pabandyti juos aptarti.

Koplytėles ir kryžius reikia griežtai skirti, nes kiek pirmosios yra senos ir savo struktūra pilnai išbrandintos, puošti kryžiai yra savo kilme palyginti nauji.

Mūsų tarpe yra įsigalėjęs paprotys koplytėles ir kryžius ištarti vienu atsikvėpimu ir nedaryti ypatingo skirtumo tarp šitų dviejų liaudies meno apraiškų. Jau A. Jaroševičius, sudarydamas pirmąjį koplytėlių ir kryžių piešinių rinkinį, pavadino jį paprastai "Lietuvių kryžiais"[1]), o A. Varnas savo koplytėlių ir kryžių

4

5

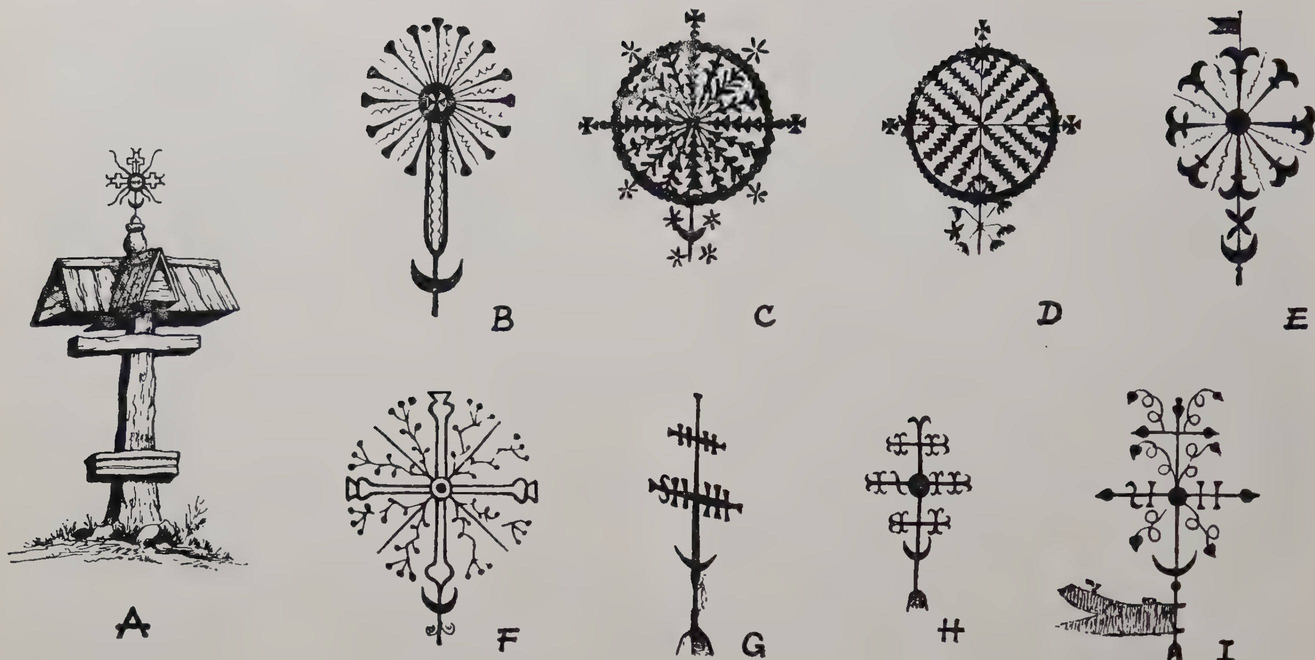

6

7

Pav. 4. 1838 m. koplytėlė Degėsių kaime, Užpalių valsč., Utenos apskr. Pav. 5. 1879 m. kryžius Skiemonių miestelyje, Utenos apskr. Pav. 6. 1894 m. kryžius Klavinų kaime, Utenos valsč. ir apskr. Pav. 7. 1893 m. kryžius Užpalių kapuose, Utenos apskr.

nuotraukų rinkinio, pavadinto "Lietuvos kryžiais"[2]), įžangoje neužsimena apie koplytėles, nors tam rinkinyje koplytėlių nuotraukų yra mažesnė pusė (81). Į buvusios Vilniaus gubernijos puoštinių kryžių suskirstymą buvo įtraukęs koplytėles ir vienas iš pirmųjų lietuviškų kryžių tyrinėtojų, Wandalinas Szukiewiczius[3]), o Krokuvos mokslų akademijos etnografinio skyriaus sekretorius B. Ginet-Pilsudzkis savo straipsnį apie lietuvių kryžius[4]) iliustravo vien koplytėlių piešiniais ir nuotraukomis. Vistik į koplytėles (dar bandytas vadinti "stogastulpiais" ir "koplytstulpiais") vertėtų atkreipti atskirą dėmesį, nes jos yra ne tik seniausi žinomi pavyzdžiai pas M. Brensztejną[5]) ir A. Varną (jo seniausia nufotografuota koplytėlė yra iš 1814 metų—pav. 1, o seniausias puoštas kryžius iš 1865-70 metų), bet koplytėlės pasižymi forminiu ir konstruktyviniu išbaigtumu, išsiskiria savo geležinių užbaigų turtingumu, kas savo ruožtu rodytų, kad ir jų forminis ir struktūrinis tikrumas turėjo išsivystyti iš senų tradicijų ir per ilgoką koplytėlių statymo laikotarpį.

Kaip koplytėlių išvaizda laiko bėgyje kito, galima pastebėti 1814 metų koplytėlėje, kuri visai skiriasi nuo mums vėliau žinomų koplytėlių ir kuriai tam tikrą struktūrinį panašumą (dviejų trumpų skersinių kryžmų pasikartojime) gal būtų įmanoma atrasti B. Ginet-Pilsudzkio duotam 1768 metų kryžiaus piešiny (pav. A), jei tokio pobūdžio vieninteliam piešinyje būtų galima tiksliau pasakyti, ar tai kryžius, ar koplytėlė. Vėliau išnykusi senųjų koplytėlių žymė yra ir ilgas profiliuotas stiebas virš koplytėlės stogo (pav. 2), kurio pačion viršūnėn įsistato apskritimo formos geležinė užbaiga. Koplytėlėse XIX amžiaus pradžioje galime užtikti šalia labai grynų vien geometrinių ornamentų derinių (pav. 3), kurių vėliau nebepasitaiko, ir geometrinės formos klasiškosios architektūros elementų, nebežinomų vėlesniais laikais (pav. 4 su koplytėlės stiebe įrašytu į kvadratą perlu tuoj

Pav. A. Kryžius Alsėdžių miestely, Telšių apskr.
Pav. B, C, D, E ir F. Koplytėlių užbaigos A. Jarosevičiaus "Lietuvių kryžiuose": B — Radviliškyje, C — Zaprūdiškio valsč., Panevėžio apskr., D — Vabalninke, Šiaulių apskr., E — Pasvalyje, Biržų apskr. ir F — Utenoje.
Pav. G, H ir I. Koplyčių užbaigos: G — pagal nežinomos kilmės nuotrauką mūsų periodikoje, H ir I — nežinomų vietovių A. Jaroševičiaus piešiniai[7]).

virš stogelio ir išskaptuotais dekoratyviniais įdubimais kiekvienoj keturkampio stiebo pusėj). Panašiai vėliau įsigalint kryžiams, mes kryžių stiebuose atrandame neogotiškų elementų (pav. 5), kuriuos pačiam XIX amžiaus gale pakeičia anam metui charakteringos visų stilių kompiliacinės įtakos (pav. 6). Tas koplytėlių formų keitimasis galėtų rodyti, kaip drąsūs ir rizikingi yra bandymai daryti toli vedančias išvadas gilion praeitin, remiantis tik XIX amžiaus pavyzdžiais, nes XVIII amžiaus pavyzdžių jau nėra išlikę (dėl pav. A datos būtų galima abejoti).

Labiau išskirdami koplytėles ir kryžius, mes palengvintume ir jų kilmės klausimo išsprendimą, nes sunku abejoti, kad puoštiniai kryžiai nebūtų tampriai susiję su krikščionybės įsigalėjimu ir jos gilesniu įsisąmoninimu Lietuvoje. Tai, kaip žinome, įvyko labai vėlai, nes dar XVIII amžiuje Vilniaus ir Žemaičių vyskupai turėjo visomis priemonėmis kovoti su žmonių laidojimu senovišku būdu laukuose ir miškuose.[6]) Koplytėlės tačiau, arba vadinamieji "stogastulpiai" ir "koplytstulpiai", yra senosios lietuvių kultūros liekanos ir liudininkai bandymų ją jungti su krikščioniškąja kultūra. Vis labiau plintant krikščionybei, palaipsniui silpnėjo ir koplytėlių ir kryžių ryšys su mirusiais (kurį nurodo W. Szukiewiczius ir B. Ginet-Pilsudzkis), jų statymui atsirado suplikaciniai motyvai — nederlius, ligos ar epidemijos (ne vien žmonių, bet ir gyvulių), šalia mirties iškilo gimimo, krikštynų, vedybų, ūkių sujungimo ar net laimingo bylos užbaigimo progos (minimos M. Brensztejno). Kaip giliai koplytėlės buvo suaugusios su tautos mentalitetu, rodo visa eilė būdų ne tik jungti koplytėlę ir kryžių tam pačiam statinyje (pav. 7, kur per koplytėlės rėmus ir nukeltą stogą išauga visas puoštas kryžius), bet ir statomi kryžiai būdavo taip pertvarkomi, kad jie įgaudavo koplytėlių savybes (visiškai sutrumpinamos kryžmos, o patys puošmenys sukoncentruojami į tokių sutrumpintų kryžmų susikirtimą — pav. 8 ir 9). Ilgainiui ir visas dėmesys nukrypo į kryžius.

8 9 10 11

Pav. 8. 1880 m. kryžius Paluodės kaime, Salako valsč., Zarasų apskr. Pav. 9. 1886 (?) m. kryžius Jakiškių kaime, Salako valsč., Zarasų apskr. Pav. 10. Kryžius Alytaus kapuose. Pav. 11. Kryžius Vilkaviškių kaime, Kaišiadorių valsč. ir apskr.

12 13 14 15

Pav. 12. Kryžius šiaulaičių kaime, šiaulėnų valsč., šiaulių apskr. Pav. 13. Kryžius Eržvilko kapuose, Raseinių apskr. Pav. 14. Kryžius Užugirio kaime, Utenos apskr. Pav. 15. 1941 m. kryžius Kėdainių apylinkėje (V. Augustino nuotrauka).

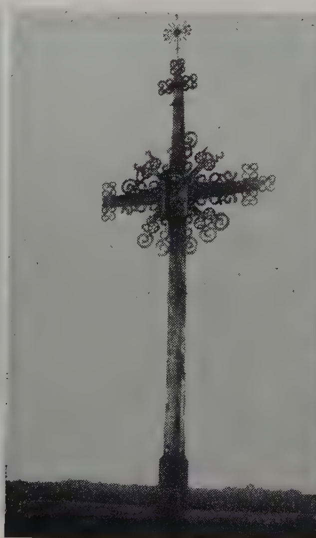
Puošti kryžiai ir jų ryšys su koplytėlių ir koplyčių užbaigų forminiais elementais

Jei grynai geometrinėmis formomis puošti kryžiai yra retoki ir užtinkami išimtinai pietryčių Lietuvoje (pav. 10 ir 11), augalinėmis formomis puoštų kryžių yra didelė gausa, stebinanti puošmeninių motyvų įvairumu ir jų vartojimo savaimingumu. Puoštinius kryžius bendru visumos įspūdžiu būtų galima skirstyti į statiškąjį ir dinamiškąjį tipą. Santūrus ir savy sukauptas statiškasis tipas savo ramiu vieningumu lyg įsijungia į pačią gamtą (pav. 12), o jo dinamiškoji priešingybė (pav. 13) impulsyviai veržiasi iš savęs aplinkon, siekdama ją užvaldyti, uždėti jai savo ženklą. Statiškąjį tipą, nepasižymintį išoriniu pretenzingumu, bet pulsuojantį vidine gyvybe, matome pav. 14 ir iš susisukinėjusių šakų gabalėlių sukaltam kryžiuje pav. 15. Dinamiškojo tipo užuomazga prasideda, mėginant puošti kryžmų susikirtimą (pav. 16), jis išryškėja sankryžos puošmenims augant toliau ratu (pav. 17) ir galop išsiplečiant visu kryžmos ilgio spinduliu (pav. 18), ir seka iki puoštų kryžių su keletu skersinių, paplitusių Žemaitijoje (pav. 19). Čia prieiname bendrą kryžių žymę su daugeliu koplytėlių—daugiaaugštiškumą. Jei daugiaaugštiškumo kilmę dar reikėtų tiksliau išnagrinėti, tam tikra koplytėlių ir daugiaaugščių kryžių forminė jungtis reikštųsi per apskritąsias senųjų koplytėlių užbaigas, kurios, sudarydamos vieną iš forminiu atžvilgiu subtiliausių ir didele amatine meistryste pasižyminčių geležinių koplytėlių ir kryžių užbaigos dalių, yra arba ištisai užpildytos augaliniais motyvais (pav. B, C. D ir E), arba augaliniame rate turi aiškiai matomą kryžių (pav. 20 ir F). Šitų apskritųjų užbaigų pakartojimas (apskritumu, filigranišku permatomumu, ornamentine sąranga) ir yra daugiaaugščių kryžių puošmeniniai ratai (koplytėlės užbaiga pav. 20 ir dviaugštis kryžius pav. 21; ornamentinės santvarkos pasikartojimas pav. E ir dvigubo kryžiaus pav. 22 žemutinės kryžmos puošmeniniam rate). Kaip viena jungtis ieškotina per apskritąsias koplytėlių užbaigas, kitą forminį bendrumą daugiaaugščiams kryžiams užtinkame jau stambesnių koplyčių, stovinčių ant trumpų, storų kotų, užbaigose (pav. G, H, ir I) Šitose užbaigose mes matome kelių skersinių kryžius ne tik su mėnulio simboliu apatinėje jų dalyje, kai jis panašioje vietoje pasikartoja ir trijų augštų kryžiuje pav. 19, bet čia randame ir tam pačiam trijų augštų kryžiuj pasikartojančius spiralinius puošmenis (pav. I) bei kryžių skersinių skaidymą vertikaliniais elementais (pav. G ir H).

Dangaus kūnų simbolių koplytėlėse ir kryžiuose nėra taip daug, kaip paprastai manoma

Be mėnulio simbolių pas mus gana lengvai ir plačiai koplytėlėse ir kryžiuose linkstama atrasti saulių ir dangiškų kūnų spinduliavimo. Atidžiau pasižiūrėję į tokius apskritiminius puošmenis, mes dažnai pastebėsime, kad juos sudaro

16

17

18

19

Pav. 16. Kryžius Pagramančio kapuose, Tauragės apskr. Pav. 17. 1889 m. kryžius Balandžių kaime, Skirsnemunės valsč., Raseinių apskr. Pav. 18. Kryžius Skirsnemunės kapuose, Jurbarko vals., Raseinių apskr. Pav. 19. Kryžius Varkalių kaime, Plungės valsč., Tauragės apskr.

tankesni arba retesni augalinių ornamentų rezginiai (pav. 23 ir 24) ir tokio "sauliškiausio" rato spindulys (pav. 23) yra stilizuotos gėlės stiebas. Augaliniais motyvais stilizuoti saulę arba dangaus kūną būtų perdaug neįprastas dalykas, todėl jieškant tiems ratams simbolio, nebūtų tikslu per toli nuklysti nuo augalijos, iš seno artimos lietuviams, arba medžių, su kuriais lietuvius jungė ypatingas ryšys. Tuo ryšiu būtų galima koplytėlėse ir kryžiuose aiškinti ir labai turtingą bei išradingą augalinių puošmenų vartojimą, kur jie ne tik dažnai maskuoja architektūriškai konstruktyvines detales, bet pinasi kryžių briaunomis (pav. 5) arba išsprogsta per kryžmų susikirtimą nauju, 45 laipsnių kampu pasuktu kryžium (pav. 25). Koplytėlių ir kryžių kilmę galėtų nušviesti ir lietuvių bei gudų kultūrų skirtumo išaiškinimas. Nei koplytėlės, nei puošti kryžiai gudų pusėje nėra žinomi. Pagal jų buvimą, W. Szukiewicziaus ir M. Brensztejno tvirtinimais, buvo galima prieš pirmąjį pasaulinį karą buvusiose Vilniaus ir Kauno gubernijose išvesti etnografinę sieną tarp lietuvių ir gudų gyvenamųjų sričių. Taigi koplytėlės ir puošti kryžiai pasidaro charakteringu lietuviškos etinės ir estetinės pasaulėžiūros išreiškimu.

---

1) "Lietuvių kryžiai". Surinko Antanas Jaroševičius. Įžangą parašė dr. J. Basanavičius. Vinjetes iš tautinių motyvų sutaisė A. Žmuidzinavičius. Vilnius, 1912 m. Lietuvių Dailės Draugijos leidinys.

2) A. Varnas. "Lietuvos kryžiai". 194-ios fotografiškai atliktos kryžių nuotraukos. Dvi dalys. Kaunas, 1926 m. Autoriaus leidinys.

Visos straipsnio koplytėlių ir kryžių nuotraukos, išskyrus pav. 15, yra paimtos iš šito rinkinio.

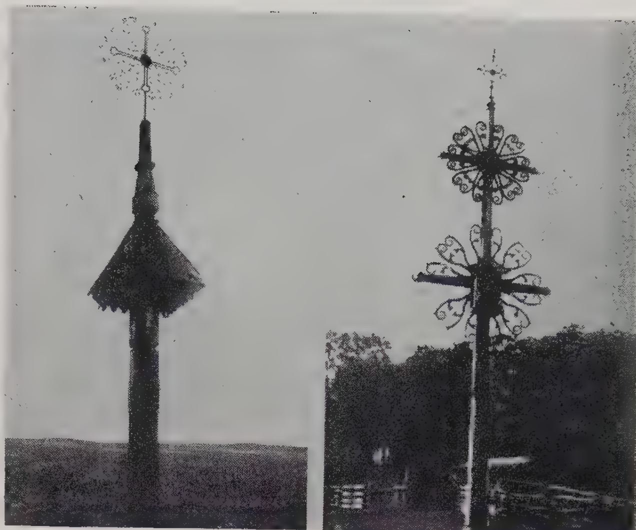
3) Wandalin Szukiewicz. "Krzyże zdobne w gubernji Wileńskiej". "Wisła". 1903 r. Tom XVII.

4) B. Ginet-Pilsudzki. "Les croix Lithuaniennes". Extraits des Archives suisses des Traditions populaires. T. XX. 1916.

5) Michał Brensztejn, "Krzyże i kapliczki żmudzkie. Materyały do sztuki ludowej na Litwie". Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, wydawane staraniem komisyi antropologicznej akademii umiejętności w Krakowie. Tom IX. 1907.

6) J. Basanavičius "Lietuvių kryžių" Įžangoje 11-13 psl. ir B. Ginet-Pilsudzkis 11 psl.

7) "Lietuvių statybos ir puošybos pavyzdžių albumas". Kaunas, 1925 m. Vidaus reikalų ministerijos statybos inspekcijos leidinys.

20 21

22 23

24 25

Pav. 20. Koplytėlė Kaliekių kaime, Utenos apskr. Pav. 21. Kryžius Kalnųjų valsč., Raseinių apskr. Pav. 22. Kryžius Tauragės kapuose. Pav. 23. 1896 (?) m. kryžius Augšt. Mozūriškiuose, Raudondvario valsč., Kauno apskr. Pav. 24. 1896 m. kryžius Betygalos kapuose, Raseinių apskr. Pav. 25. Kryžius Veliuonos kapuose, Kauno apskr.

KŪRYBOS PASAULY

KNYGOS ir ŽURNALAI

SUŽADĖTINĖ

J. Tininis: SUŽADĖTINĖ. Novelės. Išleido Terra, Chicago, 1957. 180 p.

Juozas Tininis literatūriniam gyvenimui yra pasiruošęs ne tik geru keliu svetimų kalbų mokėjimu, bet ir susipažindamas su lietuvių, graikų, prancūzų ir kitų tautų literatūromis. Tai žmogus, kuris nedaro bandymų rašydamas ir kuris naujoviškų sakinių suguldymo būdus laiko nereikalingais kūryboje. Jis net neįprastinių žodžių vengia ir išsiverčia su kasdieninėje kalboje žinomaisiais. Dėl to jo rašymo būdas buvo žinomas ir kiek ankstesniems laikams. Tai daugiau klasikinės mokyklos autorius.

J. Tininio stiprumas—gyvas veiksmas, įdomiai, netikėtai ateinąs ir pateisinamai ar įdomiai užsibaigiąs. Moka lengvai operuoti dialogais.

Sakykime, novelės "Pagunda", "Andrius Vinkšna", "Afroditė", "Sužadėtinė" ir kitos yra šauniai sukirptos, mielos skaityti. Dar daugiau: kai kuriose J. Tininio novelėse yra gūvaus ir meniškai pateikto humoro.

"Pagundoje" aprašomas vienuolis, kurį prieš įšventinimus trims dienoms ir trims naktims siunčiamas vienišon salon atgailauti. Bet nepraėjus nei dviems paroms vienuolis Emanuelis netikėtai sugrįžo iš salos vienuolynan:

— Aš negaliu daryti saloje atgailos, kai ten yra moteris.

— Gal tau tik taip pasirodė. Velnias visokiais būdais gundo žmogų,— išvedžiojo abatas, stebėdamasis ankstyvu Emanuelio sugrįžimu.

— Abate, aš jos laiveliu sugrįžau iš ten, — pridūrė Emanuelis ir tuo būdu išsklaidė visas abato abejones dėl buvimo saloje moters.

— O kaip ji atrodo? Jauna, sena, graži? — teiravosi abatas.

— Abate, ar jūs žinote tokį atsitikimą, kur gundytoja būtų sena ir negraži?" (161 psl.).

Iš šios citatos matome ir juntame veiksmo kitimą, intrygos augimą, skaitytojo norą sužinoti, kas ir kaip bus toliau. Kiekvienas sakinys turi aiškią prasmę. (Jei priklausytų nuo manęs, išbraukčiau vienoj ar kitoj vietoj žodį "abatas").

Gražų dėstymą ir puikų lietuvių tautos liaudies sąmojų J. Tininis surašė novelėje "Andrius Vinkšna". Tai sapnų aiškintojas senobinėje parapijoje. Žinoma, tatai nepatinka klebonui ir jiedu susikryžiuoja:

— Aš žinau, kad tu niekad nesilankai į bažnyčią ir niekini religiją, bet, sakyk, ar tiesa, kad tu garbini velnią ir su jo pagalba aiškini žmonėms sapnus?

— Velnio tai jau negarbinu, klebone: jis ir negarbinamas noriai man pagelbsti sapnų reikaluose. (127 psl.).

Netikėtumas veja netikėtumą. Andrius Vinkšna pagaliau susapnuoja savo mirtį, nueina pas kleboną už save užprašyti mišių, atsigula pasimatuoti graban ir t.t.

"Pavydas" (152-158 psl.) yra lyg tarpinė, pereinamoji tarp "novelinių novelių" ir "pasakiškų novelių".

Autorius linkęs mintimis nukeliauti į niekeno nepatikrinamą praeitį, savotiškas gyvenimo vizijas, pomirtinį pasaulį, sapnus. Ir "Pavyde" yra tokio perėjimo, kai sukuliamas geriausias skulptoriaus kūrinys, nes jame vyras mato savo žmoną.

"Pasakiškomis novelėmis" pavadintume "Moterį su gedulu" (ten net numiręs asmuo keršija), "Našlę", turinčią filosofinę, bet gal nepilną atomazgą), "Madoną" (ten mirtis — ir laimė — kaip atpildas už gerą), "Atsiteisimą" (numirėlis prašo išdalinti gobšumu susikrautus pinigus), "Urną" (mylimasis prašo jo pelenus supilti į mylimosios pelenus saugojančią urną), "Atgailos psalmės" (tėvas netikėtai sugrįžta religijon).

Juozas Tininis savo novelėse įveda Dievą (ar prileidimą apie Jo buvimą greta ar virš veikėjų). Dievas saugo veikėjus ar juos pražudo, keršydamas, bausdamas už netikusį gyvenimą. Dievybės esimas daro stebuklus ("Madona") ir maldos išgelbsti gyvastį ("Sesuo Agnietė").

Eilėje novelių moterys yra pagrindiniai veikėjai. Moterys gundančios, viliojančios, nepastovios, neištikimos ir vertos bausmės: vyriškius traukia, o vos priartėjus — dingsta, išdžiūsta karštame smėlyje.

Kaikuriose "Sužadėtinės" novelėse autoriaus mintis lieka skaitytojuje, užbaigus kūrinėlį. Yra apie ką pagalvoti. Tai, be abejo, teigiamumas.

Autorius veiksmus aprašo pagrindiniais bruožais, nesigilindamas į smulkmenas.

J. Tininio "Sužadėtinė" bus lengvai skaitoma. Autorius nemažai davė jau pačiu pirmuoju savo literatūriniu rinkiniu, pašvęsdamas įgudusią ranką klasinio pobūdžio pasakojime ir stiliuje. Tiesa, iš bet kurio autoriaus nedera reikalauti tik gintarų ir gintarėlių. Taip ir "Sužadėtinėje" yra nevienodai apipavidalintų dalykų. Apskritai gi J. Tininis pasakoja sumaniai, jo raštuose jaučiama tradicija ir kultūra, tik jiems gal tektų palinkėti daugiau kraujo ir veržlumo.

Alg. Gustaitis

KARALIŠKA DIENA

Tuo vardu Nidos knygų leidykla Londone 17-tu numeriu išleido Kazimiero Barėno novelių rinkinį, kuris yra to autoriaus antrasis po 1953 m. Tremties išleisto rinkinio "Giedra visad grįžta".

Dabartiniame rinkinyje yra 8 novelės, sudarančios 254 psl. knygą. Vienos jų ilgesnės, kitos trumpesnės, bet viena jų, Šventasis Morkus, užimdama bemaž pusę knygos, kaip ir išeina iš novelės ribų ir veikiau panaši į apysaką. Kaip novelė, kuriai rūpi veiksmo glaustumas ir nelaukta jo pabaiga, transparentiškiausia bus "Karališka diena", kurios vardu ir visas šis rinkinys pavadintas. Ten, kur netikėtumo siekiama ne tiek veiksmo eiga, kiek kitomis priemonėmis, kaip humoru, ten ir netikėtumas tuo vardu eina, kaip pvz. "Cedrono rožėj".

Kiek pirmajame rinkinyje buvo rodomas lietuviško kaimo gyvenimas, tiek šiame turime reikalo su inteligentine bei miestietiška buitimi. Dabar anos miesto publikos susmulkėjimas savo kasdienybėj lieka tartum ano meto išpjova, nebeįtaikoma nei likusiems krašte, nei esantiems už jo. Buvo geri, ramūs laikai, apie kuriuos vienas veikėjas "Rūpesty" sako: "O mane žinai: biblija ant stalo, bet netikiu ir netikėsiu, kad Lietuvai valdžią turi skirti popiežius" (p. 16), nors jau po kitų žinomųjų "paskyrimų" jis tuos žodžius, greičiausiai, būtų linkęs atsiimti.

Rinkiny Gulbinų miestelio vardas eina jungtimi visoms novelėms. Iš tos vietos bemaž ir visi veikėjai. Tačiau novelių romanu knyga neina, nėra ryškesnės jungties nei ryškesnių charakterių. Bet visgi kai kurie novelių tipai, kaip pašto viršininkas, vietos laikraščio redaktorius, savivaldybės raštinės vedėjas savo ryškesnėmis žymėmis ilgiau skaitytojuje palieka. Nuosaikus realizmas, susietas su lengvu humoru, retkarčiais nueina ir iki tamsesnės kasdienybės pavaizdavimo, kaip pvz. "Pirmadienyje". Pagal tradicinį linkimą skirstyti čia bus norėta veikėjus kontrastuoti, norint išgauti didesnio efekto, nors faktiškai blogybė genama blogybe. Tokia girtavimo yda daugumą veikėjų yra gerokai apėmusi, jos debesis praskaido giedresnis humoras.

Nuo gamtos šiame rinkinėlyje labiau nutolta, kaip pirmajame, jos lyg ir labiau pasigestume, veikėjų sielos gyvenimą parodant. Bet sklandūs dialogai, nors veikėjų kalba ir nėra įvairi, lengvas pasakojimo būdas dar nereiškia, kad šios novelės yra tik lengvo pasiskaitymo knyga. Jei veikėjų gyvenimas būtų kiek kilsteltas, prieš susmulkėjimą pastatant didingumą, prieš garbės siekimą pasiaukojimą, ir panašiai, žodžiu, duota daugiau charakterių, kaip tipų, turėtume ne tik novelių, bet ir aplamai buities romano laidą.

A. Š.

NAUJA LIETUVIŲ LITERATŪROS CHRESTOMATIJA

Alfred Senn, HANDBUCH DER LITAUISCHEN SPRACHE. Band II: Lesebuch und Glossar, 279 p. Carl Winter Universitaetsverlag, Heidelberg 1956.

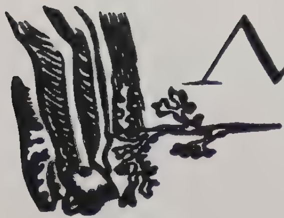
Profesorius A. Sennas, būdamas kalbininkas, yra ne tik lietuvių kalbos tyrinėtojas, bet ir uolus lietuvių literatūros populiarintojas kitose tautose. Pernai Italijoje išleista Pabaltijo tautų literatūros istorija (Storia delle Letterature Baltiche), kurios lietuviškąją dalį — **Storia della Letteratura Lituana** parašė A. Sennas. Taip pat pernai Pittsburge išleistas veikalas **World Literatures,** kurį sudaro straipsniai apie 16 tautų svarbiuosius literatūros autorius bei jų veikalus. Šiam veikalui A. Sennas parašė straipsnį **Vincent Krėvė, Lithuania's Creator of Heroes.** Seniau tas pats autorius yra parašęs straipsnius apie lietuvių literatūrą **Columbia Dictionary of Modern European Literature** ir **History of Modern Drama** leidiniams (1947).

Kalbamoji lietuvių literatūros chrestomatija taikoma vokiškų universitetų studentams, studijuojantiems indogermanistiką ar baltistiką. Tai priedas prie lietuvių kalbos gramatikos, kurią autorius dar ruošia. Ši chrestomatija (su lietuviškai vokišku ir angliškų žodynėliu) dedikuota Antanui Saliui, talkininkavusiam autoriui šį darbą ruošiant. Kitais talkininkais buvo Vincas Maciūnas — literatūros istorijos ir bibliografijos srity ir J. Balčikonis, prisiuntęs naujų leidinių iš Lietuvos. Ši chrestomatija nėra tai paprastas tautosakos bei rašytojų raštų pavyzdžių rinkinys. Svarbią vietą čia užima ir bibliografiniai duomenys, kalbos bei rašybos paaiškinimai ir kt. Taip pvz. prie pasakų ar dainų skyrių nurodomi visi svarbiausi mūsų pasakų bei dainų leidiniai. Senesnių rašytojų nurodomi ir jų raštų leidimai, pvz. nurodytos vienuolikos Maironio **Pavasario Balsų** leidimų datos, nors dabar tų leidimų, rodos, bent dviem yra daugiau. Nurodoma taip pat kai kurių dalykų kilmė, pvz. iš kur atsirado **Eglės žalčių karalienės** pasaka, kieno sukurtas pasakojimas apie **Živilę** ir kt.

Chrestomatija pradedama tautosaka — patarlėmis bei priežodžiais, mįslėm, pasakom, dainom. Toliau eina individualinė kūryba — poezija ir proza. Ši pastaroji turi du skyrius — beletristiką ir mokslinę prozą bei publicistiką. Paskutinę dalį sudaro senųjų raštų pavyzdžiai. Poezijos skyrių sudaro 20 poetų kūrybos pavyzdžiai, pradedant Donelaičiu ir baigiant Vytautu Mačerniu. Beletristikai atstovauja dešimt autorių nuo Daukanto su Valančium iki Vaičiulaičio, o mokslinei prozai bei publicistikai tokie autoriai, kaip Būga, Jablonskis, Salys, Maciūnas, Puzinas, Vaižgantas ir kt. Pagaliau senųjų raštų pavyzdžiais yra Mažvydas, Vilentas, Bretkūnas, Petkevičius, Daukša, Sirvydas ir kt.

Palyginę šią chrestomatiją su iki šiol vokiečių universitetuose naudotąja A. Leskieno knyga (Litauisches Lesebuch, mit Grammatik und Woerterbuch 1919), matome didelį skirtumą. Nors A. Leskienas buvo didelis kalbininkas ir lietuvių kalbos žinovas, bet jo darbas turi nemaža trūkumų ir šiandien yra jau gerokai pasenęs. Iš individualinės kūrybos ten tėra tik Donelaičio, Baranausko ir Valančiaus raštų ištraukų bei do Kudirkos eiliuoti vertimai, ir be to, sena rašyba bei tarmiškai rašyti. Tautosakos pavyzdžiai pateikti tokia rašyba, kaip jie kadaise užrašyti. Tad viskas archaiška. Tuo tarpu šioje chrestomatijoje daugumą tekstų sudaro moderni literatūra, rašyta dabartine bendrine kalba. Man rodos, yra savaime suprantamas dalykas, kad mokantis svetimos kalbos, pirmiausia reikia mokytis literatūrinės kalbos, o senosios literatūros tekstai reikalingi tik kalbos istorijos tyrinėtojui, vadinas, tam, kas jau moka ar yra bent pramokęs literatūrinės kalbos. Tad šios chrestomatijos autoriaus pasirinktas kelias yra visai teisingas.

Daabr gali tik būti klausimas, kiek autoriui pavyko parinkti tinkamiausius pavyzdžius. Gali kai kas klausti, kodėl pvz. prozininkų skyriun įdėtas toks menkavertis A. Griciaus feljetonas, o nieko nėra tokių žymių beletristų, kaip Ignas Šeinius, Jieva Simonaitytė, Juozas Grušas ir kt.?

MENAS

KŪRYBOS IR VEIKLOS METAI

Šį pavasarį dail. V. K. Jonynui suėjo 50 metų amžiaus. Lietuviškoji spauda tą mūsų žymaus grafiko sukaktį prisiminė straipsniais bei jo kūrinių iliustracijomis. Artimesnieji bičiuliai suruošė pagerbtuves Niujorke.

Žvelgiant į šio dailininko nužygiuotą kelią, kurio 25 metai yra skirti menui, pirmiausia pažymėtina, kad jis kūrė, nuolat veikdamas daugelyje sričių. Čia ne tiek svarbu, ar ta veikla lietė organizacinį dailininkų gyvenimą, ar mokymą, ar kitus darbus — užtenka atminti, kad jubiliatui teko abi sritis, kūrybos ir veiklos, tuo pačiu metu sumaniai derinti.

V. K. Jonynas, pasiruošęs dailininko pašaukimui Kaune ir Paryžiuje, visą laiką dėstė Kauno Meno Mokykloje, buvo Taikomosios Dailės Instituto direktorius bei dėstytojas, Lietuvos kultūros paminklų apsaugos darbuotojas bei vadovas, parodų Lietuvoje ir užsienyje rengėjas, tremtyje Hanau stovyklos pabaltiečių dalies organizatorius ir pirmininkas, Taikomosios Dailės Instituto Freiburge kūrėjas, dėstytojas ir direktorius, prancūzų zonoje meno reikalų tarėjas augštajame komisariate, docentas Mainzo meno ir statybos mokykloje, pagaliau Amerikoje Caton-Rose meno institute bei Fordhamo universitete profesorius ir laikraščių bei žurnalų bendradarbis. Iš to jau matyti, kokiu keliu per 25 metus žengė šis dailininkas. Tiesa, atsigavusios Lietuvos, tremties ir emigracijos kultūriniai reikalai ir kitus meno žmones dažnai atšaukė nuo grynosios kūrybos, bet kalbant apie V. K. Jonyno gyvenimą, ypatingai žymu organizacinis-visuomeninis momentas. Tad ir tenka džiaugtis, jog ta įvairi organizacinė bei pedagoginė veikla neužmušė dailininko kūrybinių polėkių; džiaugtis, kad jis tokių užsiėmimų gausoje galėjo išeiti ne tik nepažeidęs savęs, bet ir atsinaujinęs bei pakilęs.

Antras bruožas V. K. Jonyno kelyje yra jo ištikimybė grafikai. Šis teigimas gali atrodyti savaime suvokiamas, kai žiūrima į dailininko pradinę kūrybą, atremtą liaudies menu ir į tolesnį jos vyksmą, įamžintą Donelaičio "Metų", Cvirkos "Žemės maitintojos", Goethės "Jaunojo Verterio kančių" ir Prosper Marimee "Lokio" medžio rėžinių iliustracijomis. Čia puoselėjant buitį klasikinio meno dvasioje, akivaizdžiai iki viršūnių iškeliami esminiai grafikos bruožai — linijos, plėmai, kompozicija ir kt.

Iš to savo kelio lyg išklydęs, jis kai kam gali atrodyti trečiajame meninio darbo laikotarpyje, kai į piešinius (Mainzo apgulimas) įveda spalvą, kai spalvomis pradeda reikštis litografijoje, o labiausiai akvarelėje, ir kai pasuka į dekoravimo bei vitražų sritį. Tačiau tiesa yra tokia — V. K. Jonynas visuomet su spalva palaikė ryšį ir savo pasirinktas meno šakas suvokė grafiko pajautimais. Spalvą regime jau pirmajame jo kūrybos tarpsnyje (šv. Kazimieras). Jai pilniau išsiskleisti dalinai kliudė spalvotų darbų atspausdinimo sunkumai pagal užsakymą iliustruotose knygose. Vėliau savo grafinėje kūryboje, siekdamas didesnio laisvumo bei lengvumo, dailininkas vis daugiau ir daugiau dėmesio kreipia į spalvą, kuriai pradžioje piešiniuose buvo skiriama antraeilė vieta. Visa tai pamažu jį vedė į spalvotą litografiją bei įstangesnę akvarelinę tapybą.

V. K. Jonynas, akvarelę mėgęs ir anksčiau, Amerikoje sukuria daug šios rūšies darbų ir 1954 m. Niujorke Weyhe galerijoje suruošia jų parodą. Žvelgiant į ją, pastebimas labai geras spalvų pajautimas. Tačiau ir akvarelėse daiktų kontūrinė sąranga išlieka grafiška. Spalva, dalyvaudama kontūriniuose telkiniuose linijomis bei plėmais, neretai pa'enkiama grafiniams uždaviniams. Ritminiu linijų ir brūkšnių žaismu išreikšti tik patys pagrindiniai daiktų bei gamtos elementai rodo tų akvarelių giminystę su ankstesniais spalvotais piešiniais bei litografiniais darbais.

Dar labiau nutolęs nuo grafikos kai kam V. K. Jonynas gali atrodyti naujausiuose savo užsimojimuose vitražų mene, kuriam šiuo metu, įsirengęs savo dirbtuvę, pašvenčia didžiąją laiko dalį. Jis jau yra pada-

---

Kodėl mokslinės prozos skyriun pateko S. Stanevičius, kuris jokiais mokslais nepasižymėjo, o nepateko to paties laikotarpio tokie žymūs rašytojai, kaip Daukantas ir Valančius, kurie yra palikę daug mokslinės prozos veikalų? Pagaliau pažymėtinas ir dar vienas dalykas. Sudėjus knygon dvidešimt poetų ir dešimt prozininkų beletristų, susidaro jau nebe paprasta chrestomatija, bet kaip ir literatūros antologija. Tokio rašytojų skaičiaus pasirinkimą nulėmė be abejo nebe vien kalbiniai, bet ir literatūriniai sumetimai. Tokiu atveju kai kam atrodys, kad kai kurių poetų kūriniai vargu bus patekę patys geriausi ar jiems būdingiausi. Vis dėlto galima sutikti su autorium, kad chrestomatijai, skiriamai pirmoje eilėje kalbos, ne literatūros reikalui, augščiau iškelti klausimai yra antraeilės reikšmės ir knygos vertės nemažina. Turint galvoj, kad modernių rašytojų tekstai yra kompetentingų asmenų kirčiuoti, kad chrestomatija turi šimto puslapių kirčiuotą lietuviškai-vokišką-anglišką žodynėlį, kad knygoj yra gausu naudingų bibliografinių žinių, ypač apie senesnių rašytojų (Mažvydo, Daukšos, Donelaičio, Daukanto) veikalus, o taip pat ir kalbinių paaiškinimų, knyga bus naudinga ne tik kitataučiams, bet daug kuo ir patiems lietuviams.

L. Dambriūnas

ATSIŲSTA PAMINĖTI

LIETUVIŲ BELETRISTIKOS ANTOLOGIJA. I dalis. Redagavo **Bern. Brazdžionis.** Išleido Lietuviškos knygos klubas. Chicago, 1957. 607 p. Kaina $7.00.

Mykolas Vaitkus: MISTINIAME SODE. Atsiminimai. Išleido prel. Pr. M. Juras. Putnam, Conn. 207 p. Kaina $3.00.

Lituanistinių šeštadieninių mokyklų programos. Išleido JAV Lietuvių Bendruomenės centro valdyba. Cleveland, 1957. 36 p.

Stasė Prapuolenytė: MIELI ŽODŽIAI. Lyrika. Išleido Venta, 1957. 83 p.

ręs vitražinius langus Čikagos Marquette Parko, St. Louis miesto lietuvių bažnyčioms ir pranciškonų koplyčiai Kennebunkporte. Dabar ruošia vitražus Maspethe statomai lietuvių bažnyčiai ir turi užsakymų iš svetimtaučių. Be to, tai pačiai Marquette Parko bažnyčiai yra suprojektavęs altorius ir paruošęs visą vidaus bareljefinę ornamentiką.

Žinoma, nebūtų galima tarti, kad vitražai ir dekoravimas siejasi su V. K. Jonyno grafinės kūrybos raida. Tai yra labiau laiko aplinkybių padiktuoti užsiėmimai. Lietuvoje arba kitokiose sąlygose užsienyje dailininkas vargu būtų nešęsis į vitražų ir dekoravimo sritį. Bet šiuo metu, kai pasiryžo ją puoselėti, išėjo ne tik nesuklupęs, o ir pasiekęs žymių laimėjimų. Čia, žinoma, padėjo ankstesnis jo pasiruošimas Paryžiuje, gilinimasis į šią naują meno šaką Niujorke, įgimti gabumai ir teorinė bei praktinė patirtis grafikoje bei akvarelėje. V. K. Jonyno vitražai taip pat būdingi grafiniais elementais. Jie čia matomai ne tik fonų ornamentikoje, bet ir apgrindinių figūrų konstrukcijose. Galima spėti, kad jo vitražai būtų dar grafiškesni, jeigu dailininko nevaržytų užsakytojų pageidavimai, menkas bendrosios publikos skonis ir amžiais nusistovėjusios bažnytinės tradicijos.

V. K. Jonyno vitražai yra turtingi figūromis, spalvomis, lietuvių liaudies meno motyvais. Tačiau jie daugiausia tų grafinių elementų dėka yra laisvi, gyvi ir nauji. Čia nemaža bus padėjęs pirmasis kūrybos tarpsnis, kai dailininkas dirbo liaudies meno nuotaikose. Jis nūnai tos tautodailinės dvasios įnešė ir į vitražus, o sienų ornamentikai medžiagą Marquette Parko bažnyčiai sėmė tiesiai iš įvairių liaudies meno šaltinių. Tie liaudies kūrybos elementai, savitai įjungti į vitražus, darniai laikosi ir šalia bendresnio pobūdžio figūrinių pavidalų bei jų grupių, pvz. Ž. Kalvarijos Marijos vitraže žemutinėj daly geležinės kryžių bei koplytstulpių viršūnėlės, tulpės bei savitai suvoktos žvaigždutės "Šv. Šeimos" vitraže.

Pabaigoje tenka pažymėti, kad V. K. Jonynas, nors dabar ir pasviręs į taikomąjį meną, kuriame jis sugeba išsilaikyti tinkamame augštyje, nėra užmetęs ir savo pamėgtos grynosios grafikos. Dailininkas ją puoselėja ir ne vien akvarelėmis, bet litografijomis, medžio rėžiniais ir piešiniais dalyvauja amerikiečių ir lietuvių dailininkų grupinėse parodose, gaudamas premijas bei atžymėjimus. Peržengęs 50 metų amžiaus slenkstį, V. K. Jonynas dar turi prieš save labai plačius kūrybai akiračius.

L. Andriekus

VYTAUTO MAŽELIO MENAS

Negausioje mūsų fotografų šeimoje Vytautas Maželis užima išimtinę vietą. Jei V. Augustinas ir A. Naruševičius kaip fotografai aktyviai reiškėsi Lietuvoje, tai išeivijoje šio aktyvumo pasigendame.

Tiesa, Augustinas išleido ir savo senojo negatyvų rinkinio, kurį jis atsivežė su savimi, fotografijų albumą dviejose laidose. Tačiau jo naujų nuotraukų maža pastebime. Visą šią spragą aktyviai ir su užsidegimu lopo V. Maželis. Pastarasis šiais metais surengė savo kūrinių jau ketvirtąją parodą. Šios parodos vyksta geroje Willoughby's — didžiausios pasauly foto parduotuvės patalpose, kurias lengvai pasiekia kiekvienas niujorkietis.

Arčiau pažvelgus į V. Maželio fotografijos meną, jame matome jo pastangas koncentruotis portrete ir peisaže. Vienas antras miesto architektūros reginys parodose atsiranda lyg svečio teisėmis. Visuose savo darbuose Maželis yra realistas ir dokumentalistas. Jam pirmiausia svarbu nutraukti realų žmogų su reljefine forma. Žmogų, kuriame abidvi veido pusės, abidvi akys ir visas galvos siluetas būtų lengvai atsekamas. Šiam tikslui Maželis mėgsta vartoti du šoninius apšvietimus. Pirmuoju apšvietimu jis išryškina reljefą, o antruoju — refleksiniu — švelnia šešėlius ir aiškina visą galvos siluetinę formą. Šis techniškas jo portretų perteikimas ir tradicinis apšvietimo vartojimas užtikrina Maželiui portreto pasisekimą — portreto, kurio užsakytojas nori, kad įamžintų save bent giminių tarpe. Suprantama, kad šoninių šviesų stiprinimas ir mažinimas keičia apšvietimą ir kūno spalvą. Ėjimas nuo gana tamsių ir kontrastingų, kaip pvz. prof. Pakšto portretas, iki sidabrinio pilko kolorito, kaip kan. Vaitkaus portretas, aiškiai parodo Maželio portreto spalvinį ir toninį diapazoną. Eilė jaunų ponių ir panelių su įprastomis šypsenomis ir pastangomis gražiai atrodyti užėmė paskutinėje parodoje žymią vietą. Visi šie darbai, neišskiriant ir vyresnio amžiaus asmenų, kaip Jurkštienės portretas, turįs jautrų ir gražų pilkumą, aiškiai nusako Maželio technišką virtuoziškumą.

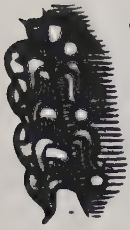
Pažymėtini ir išskirtini prof. A. Varno, prof. J. Brazaičio, aktoriaus H. Kačinsko, prof. kan. Meškausko, Vaclovo Sidzikausko ir kitų portretai.

Giliau į Vyt. Maželio portreto meną pažvelgus, jame pasigendame kūrybinio veržlumo ir ieškojimų. Jo portretas atsiranda tarp meno ir dokumento. Noras rast pusiausvyrą ar tarnauti dviem atskiriem dievam yra su nemažais pavojais. Baimė nusikalsti tikrovei, baimė, kad fotografuojamas asmuo bus sunku beatpažinti Maželį įspraudžia į rėmus, kurie artimesni fotografui nei menui. Klasinė kompozicija su standartiniu išbalansavimu, viso formato užpildymas, neišskyrimas pirmaeilių nuo šalutinių elementų šaldo fotografijos meną.

Panašiu žvilgsniu ir iš panašaus taško Maželis žvelgia į gamtą bei jos nuotaikas. Pastarąsias jis fiksuoja įvairiais metų laikais. Jo dėmesys, tačiau, koncentruojamas į faktūrinį gamtos turtingumą į efektingą grožį, pvz. peisažuose: kalnų upelis, Niagara, verkianti uola, Vašingtono vyšnia, saulėleidis East upėje, žiema ir kiti. Visuose šiuose peisažuose ir jų nuotaikose Maželis ieškojo daugiau nepaprastumo nei paprastumo. Tokie gamtos vaizdai, kuriuose nepaprastumo momentas pirmauja, prakalba į mus paviršutinio teatralumo arba turistinio grožio kalba. Pats esminis ir kūrybinis momentas: paprastumas, natūralumas ir fotografuojamo objekto kuklumas, kurį fotografas turi atidengti, yra pamirštas. Toks dalykų sustatymas Maželį įrikiuoja į masinio grožio ieškotojus, jame nužudydamas individualumą. Kaip žinome, toks universalus grožis neegzistuoja, kaip neegzistuoja kūrėjas, praradęs individualumą. Šiam Maželio peisažisto apibūdinimui išimtį sudaro, "Kalnų upelis". Pastarajame, jei būtų išleistas perdaug išnaudotas efekto momentas, būtų vertingiausias Maželio kūrinys peisažuose. Kompoziciniu atžvilgiu Maželio peisažai yra daug turtingesni. Juose autorius nemaža dėmesio skiria objekto talpinimui lape. Gražiai iškirpta ir būdinga Vašingtono vyšnia parodo šių pastangų rezultatus. Spalvos ir tonai Maželio peisažuose yra daug kontrastingesni ir turtingesni. Nuo pilkutės žiemos ligi tamsaus "Saulėleidžio East upėje" Maželis praskamba visais akordais. Toks jo talento prasiveržimas mus skatina pažvelgti į Maželio kūrybą su viltimi ir kai kuriomis kritiškomis pastabomis. Lietuviška patarlė sako: "Kas daugiau duoda, nuo to daugiau ir laukiama".

Į Maželio meną žiūrėdami, konstatuojame jo techninį tobulumą, jo gerą mokėjimą savo profesinį darbą atlikti. Jame pasigendame ugnies, kuri uždegtų ir paliktų ilgesniam estetiniam pasigėrėjimui. Atrodo, kad Mažeļis, žengęs su tikra pergale per techniškuosius laukus, turėtų drįsti žengti keletą žingsnių ir į kūrybinės fotografijos pasaulį. Modernioji fotografija suteikia fotografui tokį galimumą. Techniškosios fotografijos paslaptys, kuriomis Mažeļis yra pilnai apsirūpinęs, yra užtikrintas laidas tokiu kūrėju pasidaryti. Ar Mažeļis panorės šiuo keliu žengti, parodys ateitis. Iš savo pusės mes tikrai pasidžiaugtume, jei Mažeļis save praturtintų kompoziciniu žvelgimu į fotografuojamą objektą. Pradžiugtume, jei gražiai pergyvenimų išvagotas senutės veidas pažvelgtų į mus ne vien savo išorine kasdienybe, bet gyvenimo patyrimo prasmingumu ir turtingumu. Sunku straipsnio apimtyje duoti nurodymus, kas ir kaip galėtų būti padaryta. Kiekvienas specialistas, pažinęs savo techniškų priemonių savybes, jomis neprivalo pasitenkinti, bet jas panaudoti kūrybiniam tikslui siekti. Tokių tikslų gali būti daug ir įvairių. Į juos yra daug kelių ir visi jie gali būti geri. Mes, žvelgdami į Vytauto Mažeļio kūrybą, džiaugiamės jo laimėjimų pirmuoju tarpsniu. Nekantriai laukiame ženklų ir pastangų rodančių, kuria kryptimi ir kokiu keliu jis apsispręs kopti į kūrybinio pasaulio viršūnes, žvelgdamas pro moderniosios linzės paslaptingąją akį. Tokiu apsisprendimu mūsų fotografijos meno pasaulis galėtų būti žymiai iškeltas ir praturtintas. Nenuilstamam mūsų fotografijos meno atstovui to nuoširdžiai ir palinkėsime.

V. K. Jonynas

VISUOMENINIS GYVENIMAS

KELIOS MINTYS APIE BENDRUOMENĘ

Jos Tarybos suvažiavimo proga

1957 rugp. 31-rugsėjo 2 d. Čikagoje Morrisono viešbutyje posėdžiavo JAV LB Taryba. Tai buvo šios kadencijos Tarybos jau trečioji ir paskutinė sesija. Sesija to mūsų visuomeninio ir kultūrinio organo, kuris visuotiniais ir tiesioginiais rinkimais yra pastatytas Lietuvių Chartos, tų geležinių mūsų tautos įstatymų, vykdymo priešakyje. Todėl pravartu pažvelgti iš vienos pusės į LB užsimojimus ir darbą, kiek tai atsispindi Tarybos, vyriausiojo LB organo, posėdžiuose, ir pajusti iš kitos pusės tas nuotaikas, kokiomis šis darbas sutinkamas ir palydimas.

Atidarymas ir sveikinimai

Suvažiavimą rugp. 31 d. atidarė Tarybos prezidiumo pirm. J. Šlepetys. Tarybos narys kun. dr. A. Juška sukalbėjo maldą. LB, siekdama tarpusavio ryšių bei bendradarbiavimo su lietuvių įstaigomis bei organizacijomis, svečiais į savo posėdžius kviečiasi jų reprezentantus, tad ir šio suvažiavimo proga ji susilaukė svečių ir jų sveikinimų bei linkėjimų: žodžiu Vliko, konsulo dr. P. Daužvardžio (ir konsulo J. Budrio vardu), Kanados LB krašto valdybos vicepirm. dr. J. Songailos, profesorių draugijos pirm. M. Krikščiūno, Alto pirm. L. Šimučio, Maž. Lietuvos atstovo kun. J. Paupero, Vasario 16 gimnazijos rėmėjų būrelių atstovo A. Gulbinsko, savanorių-kūrėjų pirmin. gen. M. Rėklaičio, ramovėnų atstovo Dirkio, šaulių atstovo R. Skipičio, raštu Lietuvos pasiuntinio par. einančio J. Kajecko, Lietuvos Laisvės Komiteto pirm. V. Sidzikausko, Alto Čikagos skyriaus pirm. ir ALTS Čikagos skyriaus pirm. T. Blinstrubo, Čiurlionio ansamblio meno vadovo muz. Alf. Mikulskio, LB Roselando apylinkės pirm. ir kt.

Dalyviai

Suvažiavime dalyvavo šie Tarybos nariai: J. Bajerčius (jis, kaip LB Čikagos apyg. pirm., kartu buvo suvažiavimo šeimininkas ir jį pasveikino Čikagos lietuvių vardu), St. Barzdukas, A. Bendorius, J. Boley-Bolevičius, P. Gaučys, dr. J. Girnius, kun. dr. A. Juška, J. Kapočius, prof. St. Kolupaila, Alf. Mikulskis, K. Musteikis, M. Rėklaitis, R. Skipitis, J. Šlepetys (su pertraukomis), prel. Ig. Albavičius, prel. J. Balkūnas (rugsėjo 1 buvo išvykęs į V-ąją Kanados Lietuvių Dieną pamokslo sakyti), dr. Alg. Nasvytis, inž. A. Rudis, kun. B. Sugintas, kan. V. Zakarauskas. Suvažiavimui pirmininkavo tarybos prezidiumo pirm. J. Šlepetys, vietoj neatvykusios dr. M. Gimbutienės, sekretorium buvo pakviestas J. Kapočius.

Lietuvių Charta — geležiniai LB įstatymai

Po tarybos prezidiumo pirm. J. Šlepečio pranešimo, apžvelgusio tarybos pirmųjų dviejų sesijų darbus, **bendrąjį CV pranešimą** padarė pirm. St. Barzdukas. Bendruomenės rūmai yra statomi ant Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto (Vliko) 1949 m. paskelbtos Lietuvių Chartos pamatų. Šią chartą, dešimties Dievo įsakymų pavyzdžiu, galime pavadinti lietuvių tautos Dekalogu. Tautine reikšme ji tokio pavadinimo iš tikrųjų yra verta. Charta skelbia tuos geležinius įstatymus, kurių turime laikytis ir kuriuos privalome vykdyti. Pirmasis — "darbu, mokslu, turtu ir pasiaukojimu lietuvis kovoja, kad apgintų ir išlaikytų nepriklausomą Lietuvos valstybę", kiti — tautinio ir kultūrinio sąmoningumo ugdymas, tautinės kultūros išlaikymas. Todėl Bendruomenei nėra vistiek, kaip lietuvis nusistato savo tėvų kalbos, lietuviškos šeimos, mokyklos, knygos ir laikraščio, lietuviškos bažnyčios ir apskritai lietuvių kultūros atžvilgiu. Lietuvybė Bendruomenei nėra tik drungnas sentimentas, pademonstruojamas tam tikromis progomis, bet tautinės gyvybės išlaikymo sąlyga.

Centro Valdybos darbo baruose

Visi LB gyvenimo ir veiklos klausimai bei reikalai svarstomi ir sprendžiami CV posėdžiuose, ir jau vienas tas faktas, kad per dvejus savo darbo metus Centro Valdyba 38 kartus rinkosi į posėdžius, trukusius ne mažiau kaip po 3 val., rodo CV narių pareigingumą ir atsakomybės pajautimą. O pridėkime įvairų pasirengimą, susirašinėjimą, reprezentaciją ir keliones, tad visa susumavę, gausime dėmesio vertą balansą. Iš pradžių paskirai leidžiamais, vėliau (nuo 1956. 5. 20) biuletenio forma CV į Bendruomenės gyvenimą ir reikalus atsiliepė 78 mimeografinės spaudos puslapiais, kur paskelbta 18 bendraraščių, duota visa eilė nurodymų, išryškinta daugybė veiklos duomenų. Paskutinio biuletenio nu-

merio jau buvo spausdinama 300 egz., o periodinei mūsų spaudai aktualesnės žinios ir kita bendruomeninė informacija yra pateikiama dar atskirai. Tiesa, CV pajėgė atlikti ne viską, ką ji projektavo bei planavo ir kam buvo užsimojusi. Jai daug ko trūko — ir laiko, ir jėgų, ir talkos, ir pinigų. Bendruomeninis darbas visiems CV nariams be išimties tėra tik antraeilis, jam jie tegalėjo skirti tik savo laisvalaikio valandas.

Žvilgsnis į LB organizacinę padėtį

LB taryba ir CV, kaip vyriausiasis ir vykdomasis organai, sudaro Bendruomenės organizacinės piramidės viršūnę. Pati piramidė šakojasi apygardomis ir apylinkėmis. Ir pagrindinis LB darbas atliekamas ne kur kitur, tik čia. Perverskime kad ir mūsų spaudos puslapius — ir pamatysime, kiek jau daug ir kokio didelio tautinio darbo LB šiandien atlieka!

LB organizacinis vaizdas šiandien šiaip atrodo: Bostono apygarda su 5 apylinkėmis, Čikagos apygarda su 20 apylinkių, Hartfordo apygarda su 6 apylinkėmis, Los Angeles apygarda su 2 apylinkėmis, New Yorko apygarda su 15 apylinkių, New Jersey apygarda su 6 apylinkėmis; ne per apygardas, bet tiesiog su CV ryšius palaiko 11 apylinkių; su savo vardu į LB yra įsijungęs Buffalo lietuvių klubas; prie CV įsteigta vad. centrinė apylinkė, kurioj registruojasi visi paskirai gyveną lietuviai, dėl tolumo negalį priklausyti veikiančioms apylinkėms.

Taigi šiuo metu JAV LB turi **6 apygardas ir 67 apylinkes.** Toks skaičius yra CV bylose. Bet čia pat tuoj kyla klausimas: kiekgi jų yra iš tikrųjų gyvų, t. y. palaikančių organizacinį gyvenimą (šaukiančių susirinkimus, renkančių valdybas ir t.t.) bei vykdančių LB tikslus ir uždavinius?

Deja, į šį klausimą visai tikro atsakymo CV duoti negali, nes ji neinformuojama. Pvz. į apygardoms ir apylinkėms šiemet CV išsiųstus anketinius žinių lapus teatsiliepė vos viena apygarda ir 13 apylinkių. CV priklausančią tautinio solidarumo įnašų dalį už 1955 m. teatsiuntė vos 13 apylinkių, už 1956 m. — 21 apylinkė. O kur kitos?

Vadinasi, organizaciniu atžvilgiu esame gerokai palaidi ir nedrausmingi. Tiesa, LB čia nebesudaro kokios išimties, bet ir ji savo pavyzdžiu patvirtina, kad betkoks tikrai tvarkingas, drausmingas, intensyvus bei solidarus veikimas mums dar neįprastas ir neįmanomas. Tai liudija ir organizacinės tuštumos. Pvz. LB organizuojama pagal Vliko priimtą ir paskelbtą Lietuvių Chartą, kiek daug ir kokių stambių Vliko veikėjų bei sekėjų yra kad ir Washingtone, o LB apylinkės ten vis dėlto ligi šiol nėra. Taigi įstatymai leidžiami kitiems, o ne sau! Tokie kuriozai iš tikrųjų tegalimi tik mūsų gyvenime, nes labai artimi į individualizmą bei palaidumą linkusiam lietuvių būdui. Deja, su šia palaidumo negerove, paraližuojančia mūsų pastangas bei užsimojimus ir neleidžiančia pasiekti kokių nors didesnių darbo vaisių, arba nesisielojame, arba sielojamės visiškai atmestinai.

LB tautinio darbo ir laimėjimų keliu

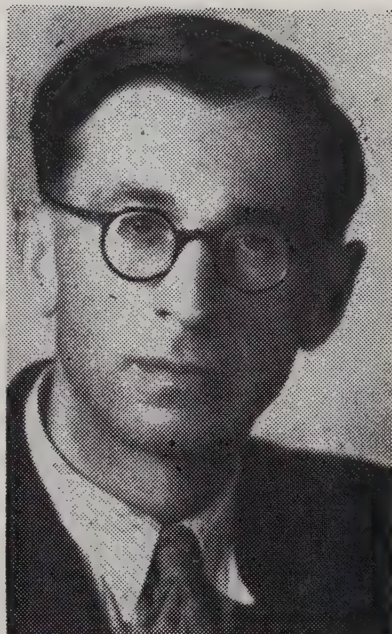
O vis dėlto LB ir Amerikos lietuvių gyvenime, juo toliau, vis giliau leidžia savo šaknis. Stabtelėkime bent ties svarbesniais jos reiškimosi momentais.

1956 m. LB suorganizavo pirmąjį JAV ir Kanados lietuvių kultūros kongresą (jo darbai išleisti atskiru "Aidų" žurnalo numeriu) ir moraliai bei materialiai prisidėjo prie pirmosios JAV ir Kanados lietuvių dainų šventės įvykdymo.

Šiais metais LB surengė pirmąją JAV ir Kanados lietuvių tautinių šokių šventę ir visuotinę lietuvių dailės meno parodą (jei ne visi mūsų dailininkai joje dalyvavo, kalta ne LB, bet jų pačių ambicijos bei nesutarimai), prisidėjo prie lietuvių jaunimo kongreso sušaukimo.

Kitais metais LB eina į Pasaulio Lietuvių Bendruomenės seimą ir Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo 40 metų sukakčiai, Lietuvos himno autoriaus dr. V. Kudirkos gimimo 100 m. sukakčiai, lietuvių emigracijos į Ameriką 300 m. sukakčiai ir Šv. Kazimiero, tuo tarpu vienintelio lietuvio šventojo, gimimo 500 m. sukakčiai paminėti bei įprasminti organizuoja kelias rajonines mokyklinio mūsų jaunimo šventes.

Pagaliau LB jau galvoja ir apie pastovesnį tautinių meninių mūsų švenčių planą, tad pradėti pasitarimai dėl antrosios dainų šventės organizavimo, turės sau vietą tame plane rasti antroji tautinių šokių šventė, antrasis kultūros kongresas ir t.t. Šitokių didelių masinių tautinių švenčių — manifestacijų mums reikia ne tik mūsų dvasioms Lietuvos meilės ugnimi kaitinti, ne tik mūsų reprezentacijai, bet ir kultūrinių mūsų židinių (mūsų chorų bei ansamblių, tautinių šokių būrelių ir kt.) darbo entuziazmui kelti bei palaikyti, ir manome, kad čia yra visų pirma LB paskirtis.

Liepos 23 d. Freiburge, Vokietijoje, mirė Bronius Stočkus. Jis ten buvo atvykęs trumpam laikui, lankydamas Europą ir Afriką.

Velionis priklauso tai eilei žmonių, kurie prisirenka gausybę mokslo žinių, bet nesuskubę perteikti jų kitiems, nusineša į kapą. Br. Stočkus išsiskyrė savo žinojimu, apimančiu įvairias šakas. Gimęs 1912 m. Karkulpėnų kaime, Vilkaviškio apskr., užbaigė Kybartų gimnaziją ir Vytauto Didžiojo Universitete studijavo germanistiką, lituanistiką ir filosofiją. Mokytojavo Šakių ir Kybartų gimnazijose. Studijas gilino vasaromis, lankydamasis užsieniuose. Buvo kviečiamas dėstyti universitete, bet nuo šio darbo sutrukdė tremtis.

Patekęs Vokietijon, studijavo Stuttgarto universitete matematiką. Niujorke gi studijavo atominę fiziką. Tuo pačiu laiku gilinosi į literatūrą, filosofiją, kalbotyrą.

Užimtas nuolatinėmis studijomis, daug parašyti nesuspėjo. Jo straipsniai filosofinėmis-kultūrinėmis temomis buvo atspausdinti "Aiduose". Žymiausias jų yra "Pasaulinis vyksmas" (istorijos filosofija), spausdintas 1955 m. "Aidų" 5, 6. 7 nr. Šiam žurnalui velionis pateikdavo ir apžvalginių straipsnelių dienos klausimais.

Imigravęs į Ameriką, šalia studijų mėgo keliauti, kad geriau pažintų svetimų kraštų kultūrą bei papročius ir patobulintų išmoktas kalbas. Anksčiau aplankė Meksiką. Šį pavasarį leidosi kelionėn už vandenyno.

Tai didieji LB žygiai, vykdomi viso krašto mastu arba bendradarbiaujant ir su Kanados LB.

Iš apygardų raktinė padėtis atitenka pasaulio lietuvių sostinės Čikagos apygardai: čia ligi čiol vyko visi didieji tautiniai kultūriniai mūsų įvykiai, ir tai daugiausia apygardos darbo bei pastangų dėka. Tiesa, Čikagai ir lengviau kaip kitiems, nes čia visko daugiau: ir darbininkų, ir kultūrininkų, pagaliau ir pačių lietuvių. Antroji didžioji JAV LB apygarda yra pasaulio sostinės — New Yorko. Jai atitenkąs didelis ir svarbus uždavinys — 1958 m. įvykstančio ULB seimo suorganizavimas, ir šiam tikslui čia sudarytas gabaus, paslankaus, plačių pažinčių turinčio pirmininko prel. J. Balkūno vadovaujamas organizacinis PLB seimo komitetas, savo keliu sudaręs eilę komisijų atskiriems uždaviniams.

Iš apylinkių atsiliepė ir savo veiklos apyskaitinius pranešimus CV atsiuntė šios: Amsterdamo, N. Y., Cypress Hill, N. Y., Clevelando, Ohio, Detroito, Mich., Great Necko, N. Y., St. Louis, Mo., Marquette Parko, Ill., Newarko, N. J., Omahos, Nebr., Ridgewoodo, N. Y., Roselando, Ill., Rochesterio, N. Y., Pittsburgho, Pa. Žurnalo apžvalgos rėmai neleidžia prie kiekvienos iš jų stabtelėti, bet jų veikla reiškiasi tautinių ir bendruomeninių švenčių, minėjimų ir paskaitų, koncertų ir vakarų, parodų ir kt. parengimų organizavimu, lituanistinių mokyklų, chorų ir teatrų laikymu arba rėmimu, mokinių dailiojo skaitymo, deklamavimo ir kalbėjimo konkursėlių skelbimu bei premijavimu, o tokia Clevelando apylinkė paskelbė ir sėkmingai vykdo net dramos veikalų konkursą su 1000 dol. premija. Kaikurių apylinkių pajėgumą gražiai rodo jų metinė apyvarta, pvz. Clevelando apylinkė per metus turėjo $9,5000.00 apyvartos, Detroito apylinkės metinės pajamos buvo $5,266.74, Great Necko — $643.74, Rochesterio — $577.44, Amsterdamo — $420.00, Omahos — $340.00 ir t.t.

Pažymėtina taip pat LB apylinkių talka Altui ir Balfui. Štai Philadelphijos apylinkė pereitais metais Altui nusiuntė pusantro tūkstančio dol. su viršum (LB centrui tedavė $100.00), Omahos apylinkė — $537.20 (LB centrui — 56.00), Great Necko apylinkė — $146.09 (LB centrui — $21.60) ir t.t. LB neturi nieko prieš, kad remiamas didžiai svarbus ir reikšmingas Alto darbas (nors Alto iždininkas iš LB pasišaipo, kaip tik gali ir moka), bet organizaciniu atžvilgiu čia ne viskas tvarkoje: be lėšų paliekama LB Centro Valdyba yra nebepajėgi ką nors didesnio padaryti. Sauso juk niekas neklauso.

Spėjęs aplankyti Ispaniją, Moroką ir Prancūziją, Vokietijoje turėjo pasiduoti sunkiai galvos operacijai, kuri nebegalėjo išgelbėti gyvybės. Ir taip dabar su skausmu tenka minėti Br. Stočkaus ankstyvą mirtį.

Kam reikalingos LB lėšos

Taigi lėšų klausimas LB yra daugiau negu aktualus. Graži yra LB tautinio solidarumo įnašų idėja — "tautinio susipratimo ir lietuvių vienybės ženklan kiekvienas lietuvis moka nuolatinį tautinio solidarumo įnašą" (Lietuvių Charta). Iš visų sudedamų kad ir nedidelių įnašų susidarytų LB darbui reikalingos sumos. Deja, LB nebeturi nei policijos, nei mokesčių inspektorių, nei antstolių, o patys įnašai nebeateina. Apylinkės ir apygardos čia, tiesą sakant, neperdaugiausia nė dėmesio teparodo. Kiekvienas darbas visų pirma yra įsipareigojimas, reikalaująs iniciatyvos, paslankumo ir vykdymo. Kai šito viso nėra, teturime tik gražius žodžius ir skraidymą padangėmis. Todėl reikia vėl iš naujo prisiminti tas LB darbo sritis, kurioms taip pat reikia nuolatinių ir pastovių pajamų:

Kultūros Fondo plano vykdymas: Pasaulio Lietuvių Archyvo išlaikymas, "Knygų Lentynos" leidimas, Lituanistikos Instituto red. lietuvių mokslininkų darbų leidimas, jaunimo literatūros leidimas, kasmetinės lietuvių kultūros premijos skyrimas, kasmetinės lituanistinės stipendijos skyrimas ir kt.

Švietimo plano vykdymas: mokyklinių vadovėlių ir lituanistinių mokslo priemonių gaminimas ir leidimas, rodomųjų Lietuvos vaizdų gaminimas ir kt.

Lituanistikos vasaros semestro mūsų seselėms mokytojoms ir kitiems mokytojams, lietuvių parapijose dirbantiems kunigams ir mūsų klierikams, mūsų studentams ir kitiems su lietuvišku darbu susidūriantiems lietuviams prie kurio nors universiteto suorganizavimas ir išlaikymas.

Spausdinto, reguliariai pasirodančio LB biuletenio leidimas.

Mūsų jaunimo kūrybinės iniciatyvos ir pastangų skatinimas, palaikymas ir rėmimas (pvz. žurnalo "Lituanus" ir pan.).

Tai realu ir konkretu. Tai galėtume vykdyti visų lietuvių pastangomis. Todėl vėl tenka grįžti prie LB Centro Valdybos 1956 Naujųjų Metų proga mesto šūkio — sutelkime po LB vėliava bent 50 tūkstančių lietuvių! Lietuvių, kurie "tautinio susipratimo ir lietuvių vienybės ženklan" mokėtų nuolatinį tautinio solidarumo įnašą.

Deja, CV kreipimasis tada buvo sutiktas visiška tyla: dėl jo neatsiliepė nė vienas jį įsidėjęs mūsų laikraštis, jo nesvarstė nė viena LB apygarda ar apylinkė (bent nėra žinių), jam neparodė nė mažiausio dėmesio tokia gausi mūsų šviesuomenė, dėl jo neprabilo nė vienas mūsų veikėjas visuomenininkas ar politikas... Iš tikrųjų lyg tada CV būtų kreipusis kokiu pašaliniu, nereikalingu, svetimu reikalu!

LB Geležinis Fondas

Kiekvienam susipratusiam lietuviui turėtų būti aišku, kad be lėšų LB nieko didesnio ir patvaresnio nebepadarys. Šiuo reikalu susirūpinusi LB Centro Valdyba į LB Tarybos sesiją atėjo su LB Geležinio Fondo projektu. Tiesa, tai jau sena idėja, tik vėl iš naujo judinama. Referentas CV vicepirm. dr. Alg. Nasvytis nubrėžė pagrindines tokio fondo gaires:

Pagrindinės šio fondo sumos būtų neliečiamos, CV naudotųsi tik šių sumų nuošimčiais. Fondą valdytų pačios LB tarybos rinkti globėjai (trustee). Jo lėšas sudarytų: amžinųjų LB narių įnašai (tokie amžinieji nariai mokėtų po 100 dol. ir būtų atleisti nuo kasmetinių tautinio sol. įnašų); testamentiniai ir kt. palikimai; proginės ir atsitiktinės lietuvių biznio įmonių bei įstaigų ir paskirų asmenų aukos; sąlyginiai palikimai Lietuvoje esantiems giminėms ir specialiems Lietuvos reikalams (kol susidarys ten sąlygos, laiduojančios šių palikimų persiuntimą ir laisvą naudojimą).

LB taryba fondo idėjai iš principo pritarė, bet jos vykdymo galimybes tirti pavedė prie tarybos sudarytai finansų komisijai (jos pirmininku išrinktas tarybos narys LE leidėjas J. Kapočius).

Lituanistinių mokyklų programos

Su LB Centro Valdybos išleistomis lituanistinių šeštadieninių mokyklų programomis tarybą supažindino CV narys švietimui Ig. Malėnas. Pirmojoj 36 psl. knygelėje duotos lituanistinių šeštadieninių pradžios mokyklų programos, antrojoj 24 psl. knygelėje — lituanistinių šeštadieninių augštesniųjų mokyklų programos. Jas visų pirma parengė pats narys švietimui Ig. Malėnas, pasikvietęs kitus mūsų specialistus —

kun. dr. K. Širvaitį religijai, Pr. Naujokaitį lietuvių kalbai ir literatūrai, V. Liulevičių lietuvių tautos istorijai, Alf. Mikulskį dainoms ir žaidimams, L. Sagį tautiniams šokiams, K. Žilinską lietuvių dailei ir menui. Duodamas programas, CV siekia įnešti į lituanistinį mokymą daugiau sistemingumo ir tvarkos. Tolimesnis žingsnis bus — pagal programas rengti ir leisti ir pačius vadovėlius.

CV finansinė apyskaita

CV finansinę apyskaitą tarybos suvažiavimui pateikė ižd. **J. Staniškis**.. Per dvejus veiklos metus CV pajamų turėjo $5,219.80 (iš Loko perimta 1,005.20, taut. solidarumo įnašų 1,896.59, aukų žurnalui "Lituanus" paremti 623.20, aukų Vasario 16 gimnazijos namams išpirkti 462.00 ir kt.), išlaidų — $3,767.96 (žurnalo "Lituanus" leidimui paremti 1,000.00, Kultūros Fondui ir Pasaulio Liet. Archyvui 1,000.00, Vasario 16 gimnazijai 462.00, raštinei ir paštui 290.00 ir kt.), likutis $1,451.84.

CV iždininkas apie LB finansus kalbėjo su dideliu rūpesčiu. Didesnė dalis apylinkių centrui nieko nebesiunčia, o yra apygardų, kurios dar nieko nebedavė nei Lokui, nei dabar CV. Šituo savo pačių rankomis griauname ir LB.

Taryba taip pat priėmė CV pateiktą sąmatos projektą 1957-58 m. su $6,800.00 pajamų ir išlaidų. Kukli tai sąmata, bet būtų tikrai didelė gėda, jei ir tokios neįvykdytume.

PLB Seimas

Atskiruose kraštuose veikia vietinės bendruomenės. Vyriausiasis visų tautinių mūsų bendruomenių šeimininkas bus Pasaulio Lietuvių Bendruomenės seimas. Jis derins atskirų kraštų lietuvių bendruomenių tarpusavio santykius, jis ugdys ir stiprins jų bendradarbiavimą. Jis bus taip pat ir vyriausiasis sprendėjas: atsirėmęs į Lietuvių Chartą ir joje nusakytus LB tikslus, kurie nekeičiami. PLB seimas priims PLB konstituciją ir tuo atbaigs PLB organizacinę stadiją.

Ruošimasis sudaryti vyriausiąjį organizacinį lietuvių organą pasauliniu mastu yra naujas, bet didžiai reikšmingas žygis. Tai yra epochinės reikšmės įvykis, toks kaip pirmojo tautinės dvasios "Aušros" laikraščio pasirodymas, kaip Didžiojo Vilniaus Seimo sušaukimas, kaip pirmojo lietuviško dienraščio "Vilniaus žinių" išleidimas, kaip Lietuvos Tarybos suorganizavimas ir kt.

PLB seimo organizacinis komiteto pirm. **prel. J. Balkūnas** LB tarybą supažindino su parengiamaisiais šio seimo darbais. Org. komiteto planu, PLB seimas turės būti didinga ir įspūdinga laisvojo pasaulio lietuvių politinė ir kultūrinė demonstracija už Lietuvą ir Lietuvių Tautą. Seimo balsas turi būti galingas. Todėl turi būti padaryta viskas, kad šitai pavyktų.

LB Taryba org. komiteto užsimojimams pritarė. Labai svarbus taip pat reikalas — reikiamų lėšų PLB seimui sutelkimas.

Kiti pranešimai

CV narys kult. reikalams **muz. Alf. Mikulskis** plačiau apžvelgė kultūrinius LB užsimojimus ir ryškino kultūrinio LB darbo kryptį bei prasmę.

JAV LB finansų komisijos pirm. **W. M. Chase** raštu atsiųstame pranešime apžvelgė šios komisijos veiklą, pateikdamas taip pat kaikurių sumanymų ateičiai.

Tautos Fondo pasų ir ženklelių administratorius **A. S. Trečiokas** taip pat raštu atsiųstoje apyskaitoje pateikė šių pasų ir ženklelių platinimo duomenis: išplatinta už $750.75, Centro Valdybai persiųsta $622.35.

JAV LB Kultūros Fondo pranešimą padarė jo valdybos pirm. **J. Kreivėnas**: paskelbtas tautinės misterijos konkursas su 500 dol. premija už tekstą ir 500 dol. už muziką (pirmąją premiją duoda Kanados LB KF); leidžiami 3 tomai "Aleksandryno" po 500 psl. kiekvienas, pirmasis tomas jau atiduotas spaudai; susitarus su Terros leidykla, leidžiamos 3 knygelės jaunimo literatūros, KF finansuoja iliustravimą; leidžiama A. Ružancovo red. "Knygų Lentyna"; sudaryta lietuvių muzikos komisija, einama prie tautinių šokių komisijos ir jaunimo komisijos sudarymo; pajamų $1,711.97, išlaidų $983.34 (LRD literatūros premijai 500.00, jaunimo literatūros iliustravimui — 450.00 ir kt.), likutis $728.63.

Kontrolės Komisijos aktai

LB kontrolės komisijos, kurią sudaro prel. Ig. Albavičius, J. Bajerčius ir D. Velička, Centro Valdybos ir Kultūros Fondo atskaitomybės tikrinimo aktus tarybos suvažiavimui pateikė D. Velička. Juose konstatuota, kad CV atskaitomybės knygos ir bylos ižd. J. Staniškio tvarkomos kruopščiai ir pavyzdingai, KF nei atskaitomybės, nei kitos raštinės bylos reikiamu tvarkingumu nepasižymi.

Kritiškas žvilgsnis į JAV LB

Šiam tikslui LB Tarybos prezidiumas pakvietė referentais du tarybos narius. Dr. J. Girnius į LB pažvelgė kultūrinės veiklos požiūriu. Jo pranešimas pasižymėjo išsamumu, nuoseklumu ir dideliu susirūpinimu dėl tautinės mūsų ateities. Keldamas trūkumus ir negeroves, pranešėjas kartu atėjo ir su konstruktyviais siūlymais jiems taisyti ir ateičiai ruoštis. Tai buvo naudingas aktyvaus mūsų kultūrininko pasisakymas, ir reikia laukti, kad jis bus paskelbtas ir viešai.

A. Bendorius, antrasis pranešėjas, organizaciniu atžvilgiu JAV LB vertino ištisai neigiamai. LB esanti krizės padėtyje. Tai ant seklumos užplaukęs laivas. CV pirmininko reikštasis optimizmas, kad JAV LB ir Amerikos lietuvių gyvenime leidžianti giliau savo šaknis, neturįs jokio pagrindo. Tai esąs tik savęs apgaudinėjimas. Kiekgi lietuvių moką tautinio solidarumo įnašus? CV dirbanti be plano, blaškantisi ir esanti pavargusi. Lietuvoje kalbininkai per 22 laisvės metus nebepajėgę sutvarkyti net rašybos, tad ko galima esą tikėtis iš Bendruomenės, kurios priešakyje stovįs taip pat kalbininkas? CV verčiantisi pinigų elgetavimu. Ji nesirūpinanti rasti LB organizatorių. LB laivui nuo seklumos nutraukti reikią vilkikų. Tie vilkikai — tai asmeninis kontaktas. Reikią lankyti lietuvius individualiai, o JAV LB iš krizės išvesti sudaryti specialų organą.

Diskusijose ir kai kurie kiti tarybos nariai pritarė, kad JAV LB esanti didžiausioje finansinėje krizėje, ir jei ji nebūsianti išspręsta — teksią likviduoti (kun. dr. A. Juška). Todėl LB darbui reikią atlyginamų žmonių ir mokesčių rinkėjų (J. Kapočius) ir kt.

Tada CV pirm. St. Barzdukas, pareiškęs su kaikuo sutinkąs, su kaikuo nesutinką (pvz. dėl plano neturėjimo), bet negalįs pasitaisyti iš nuovargio ir kitų nurodytų ydų, savo ir kitų trijų posėdyje dalyvaujančių CV narių (Ig. Malėno, Alf. Mikulskio ir J. Staniškio) vardu LB tarybos prezidiumo pirm. J. Šlepečiui įteikė šio turinio pareiškimą: LB Centro Valdyba, siekdama sudaryti sąlygas naujai CV išrinkti, reiškia savo atsistatydinimą ir prašo tarybą dar šioje sesijoje sudaryti naują CV.

Šis klausimas buvo išspręstas pasitikėjimo CV balsavimui: tarybos nariams vieningai pasisakius už pasitikėjimą, CV toliau likosi savo pareigose.

LB Tarybos nutarimai

Pranešimų, pasisakymų ir diskusijų išvadas rezoliucijų forma nutarimų komisijos vardu tarybai referavo P. Gaučys (be jo, į šią komisiją dar buvo išrinkti A. Bendorius ir dr. J. Girnius). LB Taryba pasisakė daugybe klausimų bei reikalų — jaunimo, lituanistinių mokyklų ir lituanistinio švietimo, vaikų laikraštėlių ir skaitybos, jaunimo organizacijš ir stovyklų, lietuviškos knygos, Kultūros Fondo, lietuvių bažnyčių ir kt. (nutarimai bus paskelbti atskirai).

Pabrėžtas LB finansų stiprinimo reikalas.

Įvesta LB šventė — jai parinktas paskutinis birželio mėn. sekmadienis, ir ji visoje Amerikoje bus vadinama vienodu Lietuvių Dienos vardu.

Be renkamųjų LB tarybos narių, į tarybą nariais su sprendžiamuoju balsu įeis LB apygardų pirmininkai (arba jų pavaduotojai) ir CV nariai (ne tarybos nariai).

CV pavesta skelbti nešiojamo LB ženklelio konkursą (ženklelį galutinai priims PLB seimas).

JAV LB atstovams į PLB seimą korespondenciniu būdu išrinkti sudaryta komisija iš R. Skipičio — pirm., J. Bajerčiaus, A. Juškos, St. Kolupailos ir M. Rėklaičio — narių.

Kad galėtume pasisakyti . . .

LB tarybą sesijos proga, kaip matėme, daug kas pasveikino. Jos darbu domėjosi ir posėdžiuose lankėsi keliasdešimt (apie 30) svečių. Vedamajame prisiminė vos vienas mūsų laikraštis ("Draugas"). Spaudos žmonės, ir kviečiami, sesijai dėmesio nedaug teparodė — teatsilankė "Laisvosios Lietuvos" redaktorius, atsiliepęs po to straipsniu, ir dar vienas kitas, bet viešumoje nepasirodęs. Todėl mūsų spauda ir tesitenkino daugiausia atsitiktiniais, iš pašalio ateinančiais tarybos sesijos aprašymais arba tik kronikinėmis žinutėmis. Vadinasi, pagrindinis informacinis bei propagandinis mūsų įrankis LB siekimų išpopuliarinimui, pareigos išryškinimui sesijos proga labai maža arba ir visai nieko nebepadarė. Gaila, bet ir LB dažnai tetraktuojama tik tiek, kaip ir betkuri kita eilinė mūsų organizacija. Tas neprisideda prie jos norimo stiprėjimo bei augimo.

Iš LB tarybos narių, be prezidiumo ir CV pirmininkų, sesijai specialaus dėmesio teparodė kun. dr. A. Juška, atsiliepdamas dviem straipsniais: "Bendruomenės Tarybos sesijos proga" ("Draugo" 203 nr.) ir "Daug planų, maža pinigų" ("Draugo" 217 nr.). Detroitiškis V. Kutkus pasisakė straipsniu "Atstovai Bendruomenės Seiman" ("Draugo" 202 nr.).

LB gyvybės problema yra jos darbuotojų kadrų problema: ten, kur atsiranda veikėjų su iniciatyva, su atsidėjimu ir su pasiryžimu, ir LB reikalas darosi gyvas; kur jų stinga — ir LB merdi arba snaudžia.

LB darbas priklauso daugiausia kultūrinei sričiai, tad jis susiduria ir su specifiniais sunkumais: kultūrinė sritis, prof. St. Šalkauskio žodžiais, sunkiau teprieinama, nes ji "reikalauja daugiausia kultūrinio subrendimo, iniciatyvos ir kūrybinio užsimojimo". Užtat ši darbo sritis išskirtinai taip pat svarbi. LB darbuotojai yra pasiėmę ant savo pečių didelę ir sunkią naštą. Tad garbingai ją neškime iki galo, kad galėtume pasakyti: padarėme, ką galėjome, tepadaro kiti geriau.

St. Barzdukas

ĮVYKIAI

• Pavergtųjų Tautų atstovai kreipėsi į Jungtines Tautas atsišaukimu, kuriame primenama, kad pastovią taiką įgyvendinti kliudo Sovietų Sąjunga, pavergusi vidurinės bei rytinės Europos šalis, pavergtuosius pajungusi karinei pramonei ir nuolat grasinanti atominiu karu. Rašte siūloma kelti Rusijai bylą už agresiją vidurio ir rytų Europoje, spausti, kad atitrauktų kariuomenę iš okupuotų kraštų ir leisti ten laisvus rinkimus.

• Spalio 2 - 4 d. Romoje įvyko lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimas. Be Italijoje gyvenančių paskaitininkų, kalbėjo prof. J. Eretas iš Šveicarijos, dr. E. Turauskas ir dr. S. Bačkis iš Prancūzijos.

• LB garbės pirm. prel. Jonas Balkūnas pareiškė, kad tarp kitų tikslų Pasaulio Lietuvių Seimas "suteiks stiprių impulsų bendruomenės organizacijos tolimesniam plitimui bei stiprėjimui, nes kai kuriuose kraštuose ji tik labai pamažu bręsta ir tvirtinasi". Prel. J. Balkūnas yra ir seimo organizacinio komiteto pirmininkas.

• Clevelando LB apygardos dramos konkurse 1000 dol. premiją gavo Algirdas Landsbergis už dramą "Penki stulpai". Premija įteikta spalio 13 d. Įteikimo proga Clevelande suvaidinta Vydūno "Ne sau žmonės". Algirdas Landsbergis anksčiau yra laimėjęs "Draugo" premiją už romaną "Kelionė".

• Spalio 20 d. Čikagoje, lietuvių jėzuitų naujuosiuose namuose atidaryta Čiurlionio Meno Galerija ir pirmoji paroda. Iškilmė pradėta koncertu, kurio programą išpildė smuik. A. Paukštis, akompanuojant Vl. Jakubėnui. Kalbėjo kons. P. Daužvardis, dail. A. Rūkštelė, dail. Z. Kolba, prof. A. Varnas ir kt. Galerijos steigėjų tikslas yra telkti geriausius lietuvių dailininkų darbus ir juos išsaugoti Lietuvai. Šiuo metu galerija turi įsigijusi tik 17 paveikslų. Bet mecenatų būrys auga ir ji pasipildo naujais darbais. Galerijos atidarymo proga buvo nupirkti jai keli nauji paveikslai. Parodoje, kuri yra laikinė, iškabinta 104 darbai. Gaila tik, kad tarp jų nėra daugelio žymių lietuvių dailininkų. Iš šios parodos taip pat bus atrinkta galerijai naujų paveikslų. Čiurlionio Meno Galerijai vadovauti išrinkti dailininkai M. Šileikis ir A. Skupas.

• Lietuvių Kunigų Vienybės metinis suvažiavimas šį rudenį įvyko rugsėjo 26 d. Philadelphijoje. Svarstyta su pastoracija bei lietuvybe susiję reikalai. Dalyvavo apie 50 kunigų. Kunigų Vienybės pirmininku perrinktas kun. J. Čepukaitis.

• Spalio 26 d. Bostone tautininkų namuose atidaryta Viktoro Vizgirdos kūrinių paroda. Dailininkas išstatė aliejinės tapybos ir iš vitražinės srities darbų. Parodą suruošė studentai santariečiai.

• "Aidų" redakcijos posėdis įvyko spalio 13 d. Brooklyne. Dalyvavo A. Vaičiulaitis, J. Girnius, A. Nyka Niliūnas ir L. Andriekus. Numatyta medžiaga ateinančiam pusmečiui ir pasiskirstyta darbais.

• Vincui Krėvei pagerbti leidžiamas specialus "Aidų" numeris. Jame bus įdomios medžiagos apie rašytoją, daug nuotraukų iš jo gyvenimo ir rinktinės kūrybos iš jo neskelbtų raštų. Numeris išeis šiemet lapkričio mėnesį. Šiemet suėjo 75 m. nuo rašytojo gimimo.

"Aidų" redakcija visados kreipia dėmesį į skaitytojų nuomones, išreikštas laiškuose. Ji ir toliau, didžiai brangindama skaitytojų žodį, kviečia atvirai pasidalyti mintimis visais iš žurnalo medžiagos išplaukiančiais klausimais bei įspūdžiais. Svarbesni pasisakymai bus skelbiami "Pastabų" skyriuje.

"AIDŲ" PREMIJA UŽ LITERATŪRĄ

Mėnesinis kultūros žurnalas "Aidai", leidžiamas pranciškonų, pamečiui skiria po vieną $500.00 premiją už vertinimo komisijos geriausiu pripažintą grožinės literatūros ir mokslo veikalą. Šiuo skelbiama jos taisyklės:

1. 1957 metais ketvirtą kartą premija bus skiriama už grožinę literatūrą: poeziją, noveles, apysakas, romaną ar dramą.
2. Už komisijos geriausiu pripažintą veikalą skiriama premija nebus skaldoma tarp atskirų autorių.
3. Premijos komisija vertins 1956-1957 m. viešumoj pasirodžiusius grožinės literatūros kūrinius ir tais metais parašytus, bet dėl dabartinių sąlygų negalėjusius būti išspausdintais. Premijos komisijai neatsiųsti kūriniai nebus vertinami.
4. Eilėraščių rinkinys, skiriamas premijai, turi sudaryti nemažiau 32 puslapių knygą, jeigu ji būtų išspausdinta. Novelių ar apysakų rinkinys turi būti nemažiau kaip 100 puslapių dydžio spausdintos knygos.
5. Paskutinė data kūriniams įteikti 1958 metų vasario I d. Siųsti "Aidų" redakcijos adresu: Ant. Vaičiulaitis, 304 Anacostia Rd., S. E., Washington 19, D. C.
6. Premijuotą kūrinį, jei jis būtų parinktas iš viešumon dar nepasirodžiusių veikalų, autorius sutinka dalinai ar ištisai spausdinti per "Aidus".
7. Vertinimo komisijos sąstatas bus paskelbtas vėliau.

"AIDŲ" PREMIJŲ FONDUI AUKOJO:

Kun. dr. T. Narbutas, Brooklynas ..... 25 dol.

"AIDŲ" GARBĖS PRENUMERATORIAI:

Dr. V. Adomavičius, Akron, Ohio

"AIDŲ" RĖMĖJAI:

J. Matukas, Hinsdale, Ill.; K. Tuskenis, Detroit, Mich.

Redaguoja — Antanas Vaičiulaitis

Redakcijos nariai — T. Leonardas Andriekus, O. F. M., Juozas Girnius, Alfonsas Nyka-Niliūnas

Meninė priežiūra — Telesforas Valius

Leidžia — Tėvai Pranciškonai

Administracijos adresas — Aidai 680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.

Dailininko adresas — Telesforas Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada

Redakcijos adresas — Antanas Vaičiulaitis, 304 Anacostia Rd. S. E., Washington 19, D. C.

